

Ergo in virtute hujus sacrificii claritatem vultus tui A et requiem eternam tribuere dignare ei, Domine, qui vivis et regnas Deus per omnia secula, amen!

Albero maxime vir, flet Roma, flet undique Trevir,

Tanto, tam miro, te moriente viro.

Trevir pastorem, flet Roma ruisse rigorem,

Dogmaque justiciæ, lumen et ecclesiæ.

Magnus eras magnis, par parvis, meta tyrannis,

Gloria divitibus, portio pauperibus.

Castra tyrannorum subvertens, castra bonorum

Plurima condideras, largus et hospes eras,

Largus et humanus. Compleverat ordine Janus

Octo decemque dies. Mors tibi sit requies!

Hi ⁴¹¹⁰ decem versus continentur in epitaphio domni Alberonis Trevirensis archiepiscopi, scripti aureis litteris in cupreis lamminis.

Infra arcum :

Belgica Roma, tuum decus et tua gloria perpes,

Hic jacet, eternus qui tibi vivit honor.

Albero, lux orbis, decus urbis, gloria cleri,

Ornatus patriæ, splendor et ecclesiæ,

Parte minore sui jacet hic, majore superstes :

Mens etenim superest, fama perhennis erit.

O quam magnus homo quam parvo clauditur antro!

Laudibus et meritis non minor orbe fuit.

Huic speciale fuit, non vinci, vincere, victis

Parcere, larga manus ⁴¹¹¹ non habuisse parem.

Hic vir, hic est, cui primati sua subdere colla,

Germani Belgæ non habuere nimis.

Treveris alma per hunc major, tibi Roma Quirites

Transmisit, cives fecit et esse tuos.

Hucque caput mundi veniens, hic esse cor orbis

Non negat, et nomen Roma secunda tuum.

Janus bis novies solem produxerat orbi,

Cum tantam lucem sustulit æcclesiæ.

Quod solum restat, dic, lector, supplice mente :

Albero, sit tibi lux, sit tibi vita Deus,

Qui velut e specula, toto spectabilis orbe,

Treveris evexit nomen ad astra tuum,

Fortia confundens, et ferrea virga superbis.

Et quia vas figuli frangere doctus eos ⁴¹¹²,

Turbine quem ⁴¹¹³ nullo potuit fortuna minorem

Reddere, qui major cum premeretur erat ;

B *Ille, domus Domini, mons montibus altior, alte*

Transiliens colles, vallibus umbra suis,

Cum jam bis novies solem revocasset ad ortum

Janus, in occasu stella serena jacens,

Albero : « Mors, inquit, nichil est michi, namque ⁴¹¹⁴

[resurget

Congaudens animæ glorificanda caro. »

Et hoc est epitaphium super reliquias ejus Confluentiæ :

Officio merito presul venerandus utroque

Albero condidit hoc, heu ! cor et exta solo.

Posce Deum, lector, vir ut tibi sorte sequendus

Inveniatur ibi, pax ubi vera tibi.

VARIÆ LECTIONES.

⁴¹¹⁰ Hæc rubro colore scripta sunt c. ⁴¹¹¹ manu ? ⁴¹¹² Hæc non satis constant ; eras ed. ⁴¹¹³ quæ c. ?
⁴¹¹⁴ naque c.

ANNO DOMINI DCCCXXV-MCVI.

CHRONICON

SANCTI HUBERTI ANDAGINENSIS

EDENTIBUS

L. C. BETHMANN ET W. WATTENBACH PH. DD.

(PERTZ, *Monumenta Germaniæ historica*, Script. t. VIII, p. 565.)

PROLEGOMENA.

Ingenti ille inter regnum et sacerdotium certamine exorto, quod per singulas quasque episcoporum dioceses discordiæ semina sparsit, eadem cum cæteris Leodiensis diocesis monasteriis ruina etiam nobile Sancti Huberti in Arduenna monasterium traxit, quod ad summum prosperitatis fastigium sub Theoderico I evectum, Theoderici II cum Otherto episcopo contentio de statu suo prorsus dejecit. Sed inter ipsas quibus quassabatur calamitates, antiquæ disciplina fructum percepit, cum monachus Huber-

tinus, sub Theoderico I nutritus, et litterarum studiis non mediocriter imbutus, historiam monasterii scribendam susciperet et inceptam tam felici eventu ad finem perduceret, ut luculentiorum de temporum istorum conditione auctorem vix inveneris. Nomen suum latere voluit, sed monachum Sancti Huberti ostendit tum intima rerum cognitio, tum quod c. 58 dicit *nobis videntibus*, de re in monasterio gesta. Litteris operam dedisse tota scribenti ratio prodit, etsi a grammaticæ regulis aliquando aberrat ; sed

ibi sæpius librarium in culpa fuisse existimo. Salustium in scribendo imitatus est, cujus etiam verba mutuatur c. 54, 76. Sed aliorum quoque scriptorum, Ciceronis, Macrobbi, notitiam ostendit c. 60 seqq., ubi Lamberti narrationes refert, sed ita passim servatis auctorum verbis, ut ea ipse legisse videatur, nisi fonte quodam derivato usus est. Præterea capiti 1 locum Historiæ Miscellæ inseruit; 78, epistolam Petri Damiani. Domesticos autem auctores ad priscam monasterii sui historiam scribendam, etsi eam breviter tantum tetigit, adhibuit Vitam sancti Berregisi (1), sancti Huberti Vitam (2), Translationem (3), et Miracula (4), Lamberti Vitam auctore Sigeberto (5), Fredegarium quoque et Anselmi Gesta epp. Leodiensium (6). Privilegia monasterii ubique ad manum habuit, et modo integra narrationi inserit, modo excerpta tantum.

Postquam primordia monasterii exposuit, tempus medium inter Altuenum et Adelardum, annos 825-1054, de quibus certi nihil compertum habebat, intactum reliquit; *ea, inquit, quæ nostris temporibus audivimus et vidimus gesta revolvamus.* Quæ non oportet ad litteram interpretari; nam a. 1054 vixdum ratus fuisse potest, et de Adelardo pauca refert, sed Theodericum I annis 1055-1087 abbatiam regentem bene novit, multaque adjecit ad ea quæ ex vita ejus ab altero æquali monacho scripta (7) recepit; alia paulo diverse narrat. Nam cum ille tetus occupatus sit in pietate abbatis extollenda, miracula afferat, cætera tanquam aliena breviter attingat, noster miracula minus curat, eorum succinctam narrationem a Vitæ auctore mutuatus, universam autem monasterii conditionem, res ejus exteriores et cum potentibus illarum regionum rationes accurate pertractat. Hæc tum ex privilegiis monasterii collegit, tum ipse vidit; ducem enim Fridericum († 1065) apud in ecclesiam tulisse c. 58 refert « nobis videntibus. » Præterea etiam Ruperti Chronico S. Laurentii usus esse videtur, c. 28-50. Dehinc progreditur ad historiam gestorum sub Theoderico II, quæ plus dimidia parte operis occupat, ita accurate scripta, tot litterarum documentis probata, ut familiarem Theoderici amicum facile agnoscamus, comitem, ut videtur, exsiliij ejus; etsi libere eum quandoque reprehendit. Vitam « Theoderici junioris de S. Huberto abbatis » scripsit Heribrandus abbas S. Laurentii Leodiensis (8) (1115-1150), sed nullum ejus vestigium manet. Noster c. 70 commemorat Heribrannum monachum S. Laurentii, eundem, ut opinor, qui Vitam scripsit, sed fortasse post nostrum. Hujus enim opus desinit in a. D. 1106, sed injuria temporis finis periit. Cap. 96

A dicit Manassem postea Remensem archiepiscopum factum esse, Rodulfum post Manassem præpositum; qui cum, Manasse a. 1106 mortuo, archiepiscopus electus sit, primi editores inde concluderunt hæc antea scripta esse (9). Concedo, hoc veritatis speciem habere, sed si jam tunc scribendi initium fecerat, sequentia postea demum addidit; nam et de Theoderico abbate († 1109) tam libere loquitur, ut eo vivente opus editum esse vix mihi persuadeam, et c. 88 de Otberto episcopo agens dicit: *quandiu ex tunc superfuit*, quæ certe post mortem ejus († 1118) scripta esse videntur. Quanquam nec hoc loco nec illo legitimum argumentum agnosco, et hæc incerta manere fateor: satis habeamus nosse, auctorem operis fuisse virum inter medias res versatum, acrem judicio, veritatis studiosum. Hoc enim totum ejus dicendi genus, hoc simplex et sincera rerum narratio suadent.

B Versus finem sæculi Gislebertus cap. 24 a nostro mutuatus est. Postea Ægidius eum novisse videtur (v. c. 24, 28-50), sed laudabilia tantum de episcopis Leodiensibus relaturus, admodum pauca recepit; nam tum demum inspexit, cum Anselmo destitutus alios auctores circumspiceret.

Codex operis autographus mature intercidit. Nam cum anno 1550 non jam in monasterio exstitisse, inde apparet, quod lite de jurisdictione Andaginensi inter Carolum V et episcopum Leodiensem exorta, cum historia monasterii esset in jus vocanda (10), Remaclus tunc temporis abbas in domesticis archivis nil reperiens Auream Vallem precibus adiit; unde ipsi.

1) Codex Aureavallensis transmissus est sub conditione remissionis (11), quam tamen conditionem neque abbas neque ejus successores impleverunt. Remansit potius codex apud sanctum Hubertum, usquedum monasterio a. 1796 suppresso bibliotheca dispergeretur. Per varios casus denique devenit ad virum nobilissimum Theodorum Geoffroy, in exercitu Belgico tunc tribunum equitum, inter arma Musis amicum, qui a. 1844 a Berthmanno nostro Brugis eo nomine conventus, cum urbanitate nunquam satis nobis prædicanda et codicem et domum gratiose præbuit ad utendum; cui viro clarissimo hæcæ lineas grati nostri animi et vero ipsius erga nos humanitatis perenne optamus fore monumentum. Codex membranaceus, forma minori, sæculo XIII a pluribus exaratus, post Vitas SS. Judoci, Basilii, Leodegarii, Eufraxiæ, Radegundis, Balthildis, Gilleberti epistolam ad Anselmum, Gilleberti disputationem cum Judæo, Vitas Anastasiæ, Theoderici martyris, Gengulfi, Corbiniani, habet hanc

NOTÆ.

(1) Acta SS. Oct. I, 524.

(2) Ap. Surium VI, 45.

(3) Mabillon Acta SS. O. S. B. IV, 1, 295.

(4) Hb., p. 297. In fine quædam addita sunt; exstant enim jam in cod. Bruxell. 14650, sæq. x. Commemorantur a nostro c. 22.

(5) Ap. Chapevill. I, 411, ubi falso Renero tribuitur.

(6) C. 2. Sed hoc non constat, nam paucissima sunt quæ inde haurire potuit.

(7) Ea post Mabillon, Acta VI, 2, 557 accuratius e cod. Alensi edita est in Actis SS. Aug. IV, 848.

(8) Reinerus De claris scriptoribus mon. ap. Pez Thes. IV, 5, p. 20 seqq., c. 7.

(9) Dicunt, ante a. 1108, sed Rodulfus jam 1106 electus est.

(10) Ita Robaulx, ex Fundatione monasterii Anduini manuscripta circa finem sæculi XVII, quæ servatur in ecclesia S. Huberti.

(11) Cujus conditionis apographum in calce codicis 1* habetur ita conscriptum: *Nous frere Domi-*

nique Robin, par la permission de Dieu humble Abbé de l'Eglise et Monastere Notre Dame d'Orval Ordre de Cisteaux, Diocese de Treves, et Conté de Chiny. Et nous tout le convent de ce mesme lieu, Sçavoir faisons à tous qu'il appartiendra, que environ l'An mil cinq cens cinquante seu noz predecesseurs Abbé et Convent dudit Orval ont presté à feu Monsieur Damp Remacle en son temps Abbé de St. Hubert, un tres-ancien livre intitulé Cantatorium, escrit de la main, lequel livre a esté trouvé en noz Archives, estant tres-ancien, entier et authentique, pour y adiouster foy en jugement et dehors. Lequeldit livre ledit feu Sr. Abbé de St. Hubert avoit promis rendre, et restituer en telle sorte et maniere qu'il l'avoit reçu de nosdits feuz predecesseurs. En tesmoignage de quoy Nous, Abbé et Convent susdits, avons fait appendre à cestes noz seels Abbatial et Conventual le huictiesme de Mars XVe. soixante et neuf stil de Treve. Plus bas estoit escrit. Collationné à l'originel, et trouvé concorder en parchemin à deux seaux en cire verte, ce deuxieme de Mars Mil cinq cent septante, stil de Treves par moy. Plus bas estoit signé. N. Brutkens.

historiam, continuo sæculi XIII calamo exaratam atque inscriptam : *Incipit liber qui Cantatorium dicitur*. Exciderunt duo folia 52, 53, media, quæ Romualdus Hancar ante hos ducentos annos adhuc legebat, atque unum vel plura in fine, quæ jam tunc deerant. Librarius mendis non semper abstinuit; quæ per codicem autographum in scedulis, ut videtur, assutis suppleta videbat, ipse describens inepto aliquoties loco posuit (12), alia omisit (13); annorum etiam numeros, quos in textu exhibet, in codice originario plerosque margini ascriptos fuisse crediderim.

1*) Romualdus Hancar monachus S. Huberti circa a. 1650 codicem Aureævallensem satis diligenter transcripsit in chartam; quod exemplar notis marginalibus ab ipso auctum, postea in archivum registraturæ Sancti Huberti devenit, unde a. 1854 Bruxellam translatum in bibliothecam Burgundicam n. 44,600, nobis hanc novam editionem præparantibus humanissime fuit transmissum, ut duo illa folia omissa accuratius inde possemus supplere.

1**) Aliud apographum, a. 1757 ex 1* factum habebat Linotte de Poupehan, magistratus Bullionensis, teste Ozeray *Histoire du duché de Bouillon*, p. 510.

1***) Alia duo apographa a. 1565 ex ipso 1 facta atque procuratori Luxemburgensi legatoque episcopi Leodiensis tradita memorat Robaulx p. 4; quorum alterum fortasse idem est, quod in castello Mirvart sibi visum ait Dewez *Histoire de Liège* I, 54.

Editionem primi Martene et Durand amplissima Coll. IV, 914 curaverunt ex ipso codice 1, at mendis nimium deturpatam, capitum distinctionem de suo instituentes. Dom Bouquet XI, 449, 635; XIII,

A 564 excerpta tantum dedit. Secundam instituit P. de Robaulx de Soumoy, *Chronique de l'abbaye de Saint-Hubert*. Brux. 1847, 8, e codice Bruxellensi 1* cum versione Gallica, cui subjunxit historiam monasterii a fine Cantatorii ad nostra usque tempora deductam, adnotationesque adjecit vere utiles bonaque fruge refertas, ex quibus multa didicimus. Adhibuit enim editor: Romualdi Hancar historiam manuscriptam monasterii cujus ipse prioratum gesserat, ex Cantatorio nostro aliisque fontibus domesticis compositam; Fundationem monasterii Andagini; Antiquitates Andaginenses; Titulos possessionum Sancti Huberti, aliaque quædam sæc. XVII et XVIII manu scripta; unde libro suo magnam procuravit utilitatem. Tertius bibliothecæ Burgundicæ præfectus L. B. De Reiffenberg, *Monuments pour servir à l'histoire de Namur, de Hainault et de Luxembourg*, Brux. 1847, in-quarto, codicem 1 habuit quidem, at raro adhibuit, contentus ex ejus apographo 1* editionem novam proponere, quam ectypo codicis 1 ornavit. Quarto denique loco nos Cantatorium proponimus ex ipso codice 1, cujus lacunas ex 1* supplevimus, orthographiam intactam relinquentes, excepto quod simplex e terciodecimo demum sæculo ubivis scribi cœptum in æ mutavimus. Capitum distinctionem retinimus eam, quam librarius ipse non numeris sed litteris inceptivis majusculis rubris instituit, numeros Martenianos ob commodum lectorum uncinis inclusos apponentes. In adnotatione ea quæ Romualdus Hancart, Martene et De Robaulx jam attulerant utilia, quam brevissime excerpimus, sigla illorum H. M. R. religiose ubivis et gratitudinis causa ascribentes; reliqua nostra sunt.

INCIPIIT LIBER QUI CANTATORIUM DICITUR.

QUALITER CREATA SIT ABBATIA SANCTI HUBERTI.

1. In pago Arduennensi quoddam castrum Ambra dicebatur, eo quod Amberlacensis¹ fisci (14) capud haberetur, quod funditus eversum, Hunis vastantibus Gallias, per annos fere trecentos triginta septem (15) desertum ad nichilum devenerat. (*Hist. Misc.*) Hæc² gens diu inaccessis montibus seclusa, tempore Valentis imperatoris repentina rabie Gothorum terras invasit, et rex eorum Filimer ante cum Gothis Geticas et Sciticas terras ingressus reperit ibi quasdam magas, quas alirumnas dicunt, et eas suspectas habens, per solitudines fugatas exturbavit. Cum hiis silvestres homines quos Faunos ficarios dicunt coeuntes, hoc genus ferocissimum inter Mæotides paludes genuerunt, quod tetrum et exile, vix humanam imaginem representans, videntibus se nimium ingerebat terrorem vultus sui horrore, eo quod esset deformis et execrandæ nigredinis. Maribus genæ desiccantur³ antequam lactentur, ut jam tunc tolerare laborem cogantur; forma

C quidem exigui, sed motibus arguti et expediti, atque ad equitandum promptissimi, scapulis latis et ad arcuum curvationem et sagittandum periti, cervicibus firmis et semper superbia erectis, animos ferocissimos habentes et belluino more viventes. Hii cum Athala rege suo divinæ vindictæ necessitatibus⁴ subservientes, dum Galliarum urbes et castella simul et ecclesias vastarent, hoc quoque castrum in transitu suo subverterunt. (*Vita Berengisi.*) Temporibus autem Pippini, qui major domus erat sub Theoderico rege, uxor ejus Plectrudis Amberlacum suæ dictionis fiscum parabat adire, et per prædictum locum transiens, tam tædio vaste solitudinis quam fervore æstatis confecta, ibidem in pratis virentibus decrevit aliquamdiu requiescere. Et cum D post exactam refectionem comites ejus longiori sumpno premerentur, ipsa curiosior pro equis pascentibus, ne per silvas vagarentur, neminem excitans sola surrexit; equisque recollectis jam lassior,

VARIAE LECTIONES.

¹ ita corr. manus recens pro ablacensis. ² Hæc — subverterunt a librario post fluvium Lumnæ collocata, sed signis a, b, c factis suo loco reposita sunt. Unde in codice originario ab auctore in margine adjecta fuisse conjicias. ³ secantur *Hist. Misc.* ⁴ vel nutibus? nibus 1. jussibus 1*. e corr.

NOTÆ.

(12) C. 1, 8, 62.

(13) C. 76, 78.

(14) Ambrae castri nullam præterea mentionem

inveni, sed nominis vestigium manet in villa Amberloux S. Huberto vicina.

(15) Corrigendum 237. HANCAR.

dum super acervum lapidum ibi forte congestum resideret, cartulam quamdam cœlitus allapsam obstupuit coram se cadentem. Quam licet pavida corripuit, et nemini comitum ausa credere secretum, ad virum quantocius decrevit revertendum. Cui cum per ordinem retulisset eventum miraculi, ille, evocato Beregiso viro venerabili, qui tunc in die rebus obsequebatur eis, cartulam illi obtulit exponendam sibi. Consultus sacerdos Dei respondit, locum quo eadem cartula deciderat, a Deo esse electum, ex quo multorum animæ transire deberent ad regna cœlorum. Pipino vero subjungente, quid sibi inde videretur agendum, Beregisis rapta occasione, utpote qui jam diu apud se deliberaverat mundo relicto liberius Deo vacare, subintulit principi, ne, quantum in se esset, divinæ dispositioni deesset, paratum se solitudinem illam excolendam suscipere, si eam ille sibi concederet. Placuit (16) Pipino Beregisi propositum, licet gravaretur ammodum a se suum emittere karissimum. Illo tamen sæpius insistente ut rem quantocius acceleraret, Pipinus cum comitatu curialium suorum venit ad locum inventæ cœlitus cartæ. Ibi facta legali donatione, et rata coram principibus suis astipulatione, locum ipsum perpetuo habendum Beregiso donavit, et perillustratis finibus ejusdem donationis, certas metas per subnotata confinia disternavit: ad meridianam plagam inter Divisiones⁵ (17), ad orientalem plagam Mollem campellum, ad aquilonem inter Campilonem et Haletum, Ferreummontem, inter Nasaniam et Awanam⁶, Tabulæ fontanam, ad occidentem rupem Sulmoniensem et fluvium Lumnam. At Beregisis continuis insistens laboribus, solatiis etiam quorundam fidelium adjutus, silvestrem solitudinem purgavit et habitabilem fecit, nec prius abstulit, quam ecclesiam beati Petri apostolorum principis, quæ in præfato castro olim funditus eversa fuerat, a fundamentis restrueret, et collectis secum religiosis clericis abbatis nomine et officio ibidem Deo militantibus præesset. (*Transl. S. Huberti.*) Quo post labores hujus peregrinationis ad Dominum migrante (18), longo post tempore successores ejus ibi perseveraverunt in clericali scemate, donec Ludovico Pio imperatore filio Karoli

A Magni regnante divina dispositio locum eundem ampliavit hoc ordine.

2. (4.) Ejus (19) tempore præerat ecclesiæ Leodiensi quidam venerandæ memoriæ episcopus Gualcaudus in instaurandis⁷ rebus ecclesiasticis ammodum studiosus⁸. Et ut per excessum de ipsa Leodiensi sede aliqua necessario dicantur, eandem episcopii sedem beatus pontifex Hubertus ab urbe Tongrensi olim Trajecti permutatam, ab eodem vico transtulit Legiam, ut quia suo tempore magnæ industriæ et potestatis viguit, modicam villulam in nobilissimam civitatem et sedem episcopalem suscitavit, ibidemque leges publici juris et forenses mensuras, quæ adhuc supersunt, constituit. Quo etiam cum per revelationem divinam ossa prædecessoris sui beati Lamberti martyris retulisset, eumque in loco martyrii ejus sepeliens, ecclesiam condecentem super eum ædificasset, in pede quoque Publicimontis in honore beati Petri apostoli templum extruxit, ubi migraturus ad Dominum sepeliri corpus suum destinavit. Cujus sanctitatem cum crebra miracula declararent, 16° anno migrationis suæ (20) translatus in ecclesiam beati Lamberti a predicta ecclesia beati Petri (*an. 743*), ibidem veneratus est per annos septuaginta quinque.

3. (5.) (*Transl. S. Huberti.*) Anno vero incarnati Verbi 825, regnante ut dictum est Ludovico Pio, cum idem princeps ecclesiasticis rebus studeret in regno suo, congregationes sanctorum vel construeret vel olim constructas ampliaret, ad hoc idem agendum exemplo suo informabat et civitatum pontifices et provinciarum principes. Interea clerici præfatæ cellæ beati Beregisi cum jam pæne deficerent, utpote in tam vasta et sterili heremo constituti, accepta occasione sibi consulendi, ad Gualcaudum Leodiensem episcopum se contulerunt, et quomodo prædictum locum eorum divina providentia elegisset quasque in eo paterentur necessitas, illi retulerunt. Lætatus ille se invenisse opportunitatem salutis suæ providendi, si in eodem loco collaboraret voluntati divinæ, omnimoda intentione id exequendi curam concepit, et juvante Deo in præsentem statum suscitavit. Nam commutato ordine clericali, anno dominicæ incarnationis 817, 4 Idus Au-

VARIÆ LECTIONES.

⁵ divisiones 1. ⁶ Awannam *priv.* ⁷ ministrandis *superscr. eadem manu* vel instaurandis 1. ⁸ strenuus *superscr.* vel studiosus 1.

NOTÆ.

(16) Sequentia auctor Vitæ brevius narrat; plura addit qui privilegium Pippini confinxit, servatum in cod. olim S. Huberti, nunc Namure. n. 5, fol. 89 editum in Miræi *Opp. Dipl. II*, 1125.

(17) « Des bornes en pierre formaient la séparation entre la seigneurie de Neufchateau et quelques villages de la prévôté de Bastogne. » ROBAULX, ex *Antiqq. Andagg.* medio sæculo septimo decimo conscriptis. Idem sequentia nomina explicat: *Mochamp — Champlon — Halleux — une ligne d'amas de minerais de fer entre Champlon et Halleux — Nassogne — Awenne — la Masblette, ruisseau qui traverse la*

D *vallée de Font-à-Bulat — la roche Sulmont — la Lomme.*

(18) Adhuc anno quinto Theoderici, i. e. 724 vel 725, donationem accepit a Grimberto comite, teste auctore Vitæ in prologo.

(19) Hoc caput e S. Huberti Vita et translatione, Herigeri c. 28, et Anselmi c. 16 concinnavit.

(20) Anno 3 Carlomanni; anni 75, quos ex translationis historia sumpsit, terminum habent institutionem monachorum, non translationem alteram.

gusti in die sancti Laurentii martyris, monachorum ibi religionem constituit, dispositis eis possessionibus et legaliter confirmatis in posterum, quæ sufficerent usibus ibi Deo servientium. Constitutum est etiam ex communi decreto ut de redditibus donationum quæ factæ fuerant beato Beregiso, ab eorum procuratoribus ad locum ipsum deferretur in eadem die annuatim oblatio, ut ex hoc in posterum et prioris acquisitionis et posterioris adjumenti discernere- retur ecclesiastica possessio. Quo dum plures concurrerent, ut in tam remota heremo tanto liberius quanto et secretius Deo vacarent, quidam etiam nobiliores clerici de ecclesia beati Lamberti eo convenerunt, mutatoque habitu ad contemptum mundi se ipsos viriliter accinxerunt. Hii secum deliberato consilio eundem locum adhuc honestius sublimandi, præsertim cum in hoc ipso patrocinari sibi sperarent favorem pontificis, petierunt ab eo transferendum illo corpus beati Huberti, asserentes urbi sufficere patrocinium beati Lamberti. Quæ res licet pro sui magnitudine nimium difficilis videretur pontifici, divina tamen gratia, cui nichil est impossibile, justis petitionibus acceleravit effectum. Nam collecta episcoporum synodo provinciali apud ecclesiam beatæ Mariæ Aquisgrani palatii, Ludovicus pius et religiosus imperator interesse voluit ecclesiasticis utilitatibus ibidem disponendis. Ibi cum Gualcaudus referret consilium de transferendo corpore beati Huberti ad locum Andaginum, divina dispositione prædicti principis et totius synodi inde voluntarium obtinuit assensum, indicta ei conditione, ut tanto pontifici convenientem ampliaret honorem, et collectis ibidem fratribus tam præsentibus quam futuris vel posteris curaret omnem excludere necessitatem. Constituta vero die ad rem exequendam ipse princeps Leodium venit, et cum palatina tum etiam populari frequentia corpus sanctum quod cum loculo suo lapideo transferebatur, devotissime prosecutus, Mosam illud transposuit cum divinis hymnis et laudibus (*an. 825, Sept. 30*); cui etiam multa dona contulit regia largitione, quæ licet deperierint vel temporum vetustate, vel vastatorum distractione, ex eis tamen quædam nostris adhuc temporibus supersunt ecclesiæ. Superest optimus sanctorum evangeliorum textus, auro gemmisque paratus; superest psalterium auro scriptum per denos psalmos capitalibus litteris distinctum (21); superest in uno volumine maximo super totum psalterium beati Augustini expositio; superest et liber ejusdem qui intitulatur de

A Trinitate. Supererant duo totius anni omeliarii, quibus renovatis, hiemalis datus est in elemosina ecclesiæ Giviniacensi (22), æstivalis vero missus est cellæ Pirensi (23). De translatione autem beati Huberti cetera reticere censuimus, quod evidentius et latius ea enumerat ejusdem translationis proprius textus. Sed et hoc nimirum cum sit actum divina gratia disponente, credi probabiliter potest, eundem beatum pontificem in loco quo venerabilis Beregisis quiescebat, se quoque voluisse gratanter quiescere. Fuerunt denique contemporales ejusdem loci studiosi cooperatores. Decuit ergo ut quorum dum in corpore manerent viguit ab invicem familiaritas, eorum etiam veneraretur a devotione fidelium in uno eodem loco beatorum corporum societas. Quod vero temporales fuerint, si quis certius nosse voluerit, ex gestis Francorum (24) per tempora regum et principum probari poterit. Pipinus enim primus hujus nominis sub Lothario rege, qui fuit filius Hilperici ex Fredegunde, dux et major domus extitit, negotia regni disponens cum domino Cuniberto archiepiscopo Coloniensi. Qui sub regibus Dagoberto et Sigiberto nobiliter et sapienter se agens perseveravit; hic genuit ex Idda uxore sua nobili et religiosa Grimoldum et Beggam, et beatam Gertrudem. Begga vero nupta Ansegiso duci genuit hunc nostrum Pipinum secundum hujus nominis, tempore Hilderici et Theoderici regum. Sub hoc Hilderico beatus Lambertus Tregentensi⁹ viguit. Theodericus autem rex ut erat hebetioris ingenii, abusione nequissimi Ebroini, qui erat major domus ejus, ammodum apud Francos viluit. Nec multo post Hildericus, qui erat potentior, in venando interiit, interceptus a quodam Bodilone nobili, quem contra legem majorum ad stipitem ligatum fecerat cædi; et cum post eum Theodericus totum percepisset regnum, tertio anno (25) prædictus Pipinus Ansegisi et Beggæ filius dux Austrasiorum factus invaluit, et Beatum Lambertum suggestione Ebroini et factione Coloniensis episcopi ab episcopatu ejectum, exturbato Faramundo sedi suæ restituit post septennium injustæ illius ejectionis suæ. Ipse quoque sanctus pontifex post in brevi pro defensione veritatis et castitatis, ut in gestis ejus legitur, martyrio coronatus occubuit, eique in episcopatu beatus Hubertus successit. Quo etiam tempore dono prædicti Pipini ejusque uxoris Plectrudis locum Andaginum celitus designatum excolendum Beregisis suscepit. Et quia beatus Hubertus pro cura animarum sibi credita, ut in vita ejus le-

VARIÆ LECTIONES.

⁹ ita 1. in episcopatu Trajectensi 1*.

NOTÆ.

(21) Hactenus servatur in Andaginensi monasterio pretiosissimum psalterium auro elegantissime exaratum, non a Ludovico pio, ut credit auctor, sed a Lothario ipsius filio donatum, ut probant versus qui initio codicis reperiuntur. MART. « On croit que ce psaume existe encore aujourd'hui au village de Boevange, canton de Mersch, grand-duché de Luxembourg, entre les mains de M. Neuman, héritier du prieur de Saint-Hubert. » R.

(22) *Juvigny*, mon. virginum, in pago Wabriensi, prope Martisvillam.

(23) *Pries*, trans Mosam juxta Macerias.

(24) I. e. Fredegario, ex quo sequentia hausit, adhibita Vita Lamberti auctore Sigeberto. Iddæ nomen addidit, quod in Vita S. Gertrudis commemoratur.

(25) *Tertio anno* nescio unde assumpserit.

gitor (26), per omnem Arduennam studuit evacuare idololatriam, quæ adhuc ibidem supererat, liquet quod ex confrequentatione comendi uterque fuerit notissimæ cognitionis, ejusdemque in Deum dilectionis et devotionis, nec minus etiam cooperationis in hoc loco divinæ electionis; utriusque instantia prædicationis fatiscante perfidia in eodem territorio profecit augmentum christianæ religionis. Unde et largiente Domino concessum est, ut quos ipsa provincia adhuc in carne positos meruit habere doctores, eosdem cum Christo regnantes habeat speciales patronos et defensores.

4. (8.) Quanta et quali sagacitate idem episcopus Gualcaudus locum ipsum ampliari studuerit, quibus possessionum redditibus, vel ex proprio fratrisque sui Erohengoldi¹⁰ patrimonio, sed et ex casamentis (27) a quibusdam secularibus subtractis, subsidium vivendi tam posteris quam præsentibus perpetuo habendum procuraverit, si quis nosse voluerit, relectis auctoritatis ejus privilegiis pleniter addiscere poterit. Quæ privilegia licet ex magnæ devotionis affectu condidisse videretur, moroso tamen consilio et sæpius ventilato assensu cleri et senatus et quorumque nobilium et sapientium Leodiensis ecclesiæ, sed et consultu metropolitani sui Hildeboldi Coloniensis pontificis, auctoritate etiam Leonis Romani pontificis et attestatione Ludovici (28) piissimi imperatoris filii magni Caroli imperatoris, ea condidit et canonica confirmatione roboravit. Et ut aliqua ex eisdem privilegiis interponamus: Res, inquit, vel possessiones, quæ ad eundem locum deputatæ hactenus fuerunt, jure firmissimo delegamus, id est Aprovilla (29), Lotvilla, Nelina, Palatiolum, Gamedella, Telins¹¹, Lesternivis¹², Ruyonia, Frandilionis, Gabelium, Anseromia, Rumendinis, et ecclesias Melsun, Martilinges, Builaidas, cum omnibus appenditiis suis. Similiter etiam consensu fratrum nostrorum concessimus et permanere volumus eidem cellæ alias res ex rebus ecclesiæ nostræ, quæ videlicet non indominicatæ, sed in beneficio constitutæ fuerunt, id est Tervonia, Teuledum (50), Marlida, Aldamum, Alventium, Nentina, Florias, Wowonium, Ardua-

num, Bractis, quæ alio nomine nuncupatur episcopi villa, Lisura, Evernicorten, Sulpiacum, Nogarias, Buthesaim, vineas tres in castro Hoi, mansionem unam apud Leodium a nobis constructam, necnon et vineam unam cum manso ad se pertinente in territorio Leodiensi nuncupato Vingitis, cum omnibus appenditiis suis. Item in eodem privilegio post pauca: Divino ut credimus consilio, et nostrorum fidelium consensu, tradimus jam præfatis monachis omni anno de argento libras viginti, et decimam de caseo ex omnibus villis nostris indominicatis, et de tribus villis decimam vini, videlicet de Goganheim et Berthahem atque Cunerono. Post hæc duas addimus eis, scilicet Tavernas (31) et Ernau, ut omnia regulariter viventes ibi in victu et vestitu satis abundeque haberent. Ista omnia coram clericis et laicis nostris in eorum privilegio cedimus et permanere cupimus tam nostris quam successorum nostrorum temporibus. Postquam ergo ista gratia Dei rationabiliter a nobis per omnia ordinata ad aures imperiales devenissent, magno gavisus est imperator gaudio, cœnobium Suguilis nomine (52), in quo Deo dicatæ erant moniales, partibus sanctæ Mariæ et sancti Lamberti cum omnibus suis appenditiis tradidit jure firmissimo, ut episcopatus Tongrensis sedis in nullo minorari videretur pro rebus, quas Dei servis in monasterio præfato concessimus; et insuper ad præfatam cellam quamdam silvam quæ dicitur Wangisisusmons (55) tradidit, eandemque legalem traditionem imperiali privilegio firmavit et signavit. Harum possessionum maxima pars huic ecclesiæ jamdiu deperiit, non solum violentia sæcularium, sed etiam episcoporum Leodiensium. Gualcaudus vero episcopus Altuenum abbatem qui loco præset ordinavit, possessionesque et redditus quibus fratres subsisterent legali privilegio ecclesiæ facto in perpetuum confirmavit, credens specialius profuturum sibi quicquid ibidem geretur usque in finem sæculi. Qui autem præfato abbati successerint, vel quamdiu præfuerint, vel quomodo sub unoquoque eorum locus ipse aut profecerit aut defecerit, neque legimus neque a quoquam certius relata didicimus (54); ideoque his

VARIÆ LECTIONES.

¹⁰ Erchenboldi? P. ¹¹ ita infra c. 32. et privil. Innocentii II. ap. Miræum IV, 170. Cod. Teluis. ¹² vel Lesterneius; infra c. Lesterneias.

NOTÆ.

(26) Apud Surium VI, p. 47.

(27) I. e. feudis.

(28) Itaque intra a. 814 et mensem Maium a. 816, quo Leo mortuus est.

(29) Arville—Louville, Naomé, Palizeul, Gemelle, Telin, Lesterny, Revogne, Frandoux, Givet, Anseremme, Romedenne, Maissin, Martelenges, Boulaide, R.

(50) Terwagne, Tilleur, Marloie, Aye, Avent, Nettine, Florzée, Wantin, Ardenne, Braz, Vesqueville, Lizere, Evernicourt, Soulpy, Noyers. R.

(31) Taviens, Ernau. R.

(52) Suguile. H.

(53) Wagimont. H.

(54) Eorum catalogum ex catalogis abbatum Prumiensium, ex Martyrologio aliisque fontibus do-

D mesticis concinnavit Romualdus Hancar in Historia monasterii S. Huberti manu sua scripta, quam habuit P. de Robaulx, e cujus libro utilissimo istum catalogum excerptum hic sistimus: Alveus obiit 16 Nov. 828. Tancredus Prumiensis abbas obiit 11 Feb. 829. Marcuardus Prumiensis resignavit 836. Sevoldus obiit 13 Jan. 855. Sanctus Egilo Prumiensis resignavit 860. Sanctus Ansbaldus Prumiensis obiit 10 Mart. 887. Farabertus Prumiensis obiit 1 Mai quo anno nescitur. Regino Prumiensis destitutus 894. Richarius resignavit 920. Hildrardus. Fridericus obiit 942. Albertus obiit 966. Heribertus obiit 20 Mai 990. Vulbertus obiit 14 Jul. 1004. Vulbertus obiit 1006. Witericus obiit 1027. Albertus obiit 1035. Reinwardus ob. 1034.

prætermisissis, quæ nostris temporibus audivimus A et vidimus gesta revolvamus.

5. (9.) Anno incarnati Verbi [1034] . . . ¹³ de- cedente Renuardo abbate, successit ei dominus Adelardus a Raginardo episcopo ecclesiæ beati Hu- berti abbas ordinatus, qui fuerat monasterii sancti Trudonis scolasticus et thesaurizarius. Ipse ut erat vir industrius et prudens, cum gravaretur longa et maxima famis necessitate, tum etiam inter impera- torem Heinricum et ducem Godefridum majorem diuturna et inexorabili seditione, castri Mirvoldi (55) ecclesiæ acriter imminentis ex edicto imperiali omnium fere principum cis Renum consistentium gravissima obsidione (an. 1045), tamen commissum sibi locum, quod periculo temporis difficillimum erat, ne omnino destrueretur non solum viriliter de- tinuit, sed et possessionibus ampliavit, ornamentis palliorum decoravit, ædificiis honestavit. Ædificavit refectorium fratrum cum dormitorio, ædificavit ca- meram abbatis cum palatina domo. Ecclesiam Al- ventiensem (56) quam ex patrimonio suo episcopus Gualcaudus olim loco contulerat, a quibusdam in- vasoribus viriliter defensam retinuit. Quartam par- tem Calviciaci (57) fisci a quodam nobili Roberto emit, cujus omnimodo mediætas ab antiquo erat ecclesiæ (58), donata sibi pro satisfactione a Ste- phano comite, eo quod castellum Mirvot violenter et injuste firmasset in ecclesiastica possessione. Habito quoque colloquio apud Evodium (59) [an. 1048] inter imperatorem Henricum itemque Henricum C regem Francorum, ejusdem imperatoris banno et auctoritate firmatum ecclesiæ mercatum procuravit. Cujus omnes justicias, theloneum, bannum, comi- tatum, latronem (40), foralia (41), vel cujuscumque placiti quæstum vel querelas, ex antiquo more po- testativo jure optinuit tempore quo advixit, et sine ulla Calumpnia successoribus suis optinenda, immo totam integram abbatiam reliquit. Ejus adhuc tem- pore vigente publici juris justicia, in tota abbatia nullus advocatus alicui placito intererat, nisi tribus generalibus in anno (42). In hiis si quod vadium proveniret judicio scabinorum, eorum quoque ar- bitrio determinabatur solvendum, non ad voluntatem dominorum, sed ad possibilitatem personarum.

De eodem quæstu communi advocatus obsonium debitum accipiebat, et si minus proveniret, ecclesia illud supplebat. Præterea si quem rebellem advocatus ad justitiam faciendam compellebat, decatervam ¹⁴ suam accipiebat.

6. (10.) Anno vero incarnati Verbi 1055, suæ autem ordinationis 22. cum decessisset, successit auctore Deo illi dominus Theodericus Lobiensis cœ- nobii monachus (*Vita Theod. c. 2.*), a Richardo abbate (45) nutritus, et a Gerardo venerabili Ca- meracensium pontifice consequenter in sacerdotem ordinatus, litteris adprime eruditus, quas etiam honestis decorabat moribus, adeo ut et ingenii vi- vacitate et morali probitate tam juvenibus quam senibus ammirabilis et immitabilis haberetur, et quod est difficillimum, gloriam sine invidia assecutus, omnibus indifferenter esset carus. Unde in philo- sophia famosus et pia concertatione a vicinarum congregationum abbatibus ad regendas scholas evo- catus, Stabulaus sub abbate Poppone, deinde Vir- duni sub abbate Gualeranno, domni Richardi successore ¹⁵, postremo Mosonii sub Rodolfo abbate tam studiis liberalibus quam probis moribus multos instituit, quos postea vidimus imitatores et asser- tores ejusdem magistri sui, viros honestissimæ probitatis. Qui postea licentia abbatis sui Hugonis Lobiensis (44) Hierosolymam adire conatus (an. 1055), sed per Pannoniam transire præpeditus, Romam quasi per Adriaticum mare navigandus di- vertit, ibidemque præter spem ¹⁶ Deodignum Leo- diensem episcopum cum quibusdam sibi familiariter notis in ecclesia beati Petri invenit; quorum sug- gestionem, immo pontificis amica prohibitionem ulte- rius progredi pressus, cum eis patriam petiit, et inter redeundum cujus esset scientiæ gravitatis et perfectionis prospectus ¹⁷, a prædicto pontifice mo- nasterio suo honorabiliter est relocatus.

7. (11.) [V. *Theod. 3.*] Non multo post Henricus imperator Deodigno episcopo indixit ut sibi ali- quem monachum ab abbate Richardo institutum procuraret, quem in Fuldensi monasterio scolasti- cum præficeret. Episcopus Theodericum, quem a Roma usque Leodium ad hoc fuerat expertus ido- neum, a Lobiensi monasterio evocavit (an. 1055).

VARIÆ LECTIONES

¹³ numerus deest 1. ¹⁴ ita 1. decatervam 1* ; cf. *Ducange*. ¹⁵ successor 1. ¹⁶ ita supplevit *Martene*; deest spem 1. ibidemque post Deod. 1*. ¹⁷ perspectus 1*.

NOTÆ.

(55) *Mirwart ad fl. Lomme.*

(56) *Avent.*

(57) *Chauveny-St.-Hubert prope Montmédy. R.*

(58) De ea re hæc habent *Mirac. S. Huberti ap. Mabillon Acta SS. Sæc. IV, c. 20. Anno 955, anno imperii Ottonis I vicesimo, comes Stephanus dedit Andaginensi ecclesiæ legali dono quidquid sui juris erat in Calventiaco, et hoc præsentibus Brunone archiep. Colon. et Baldrico pontifice Leodiensium. Cujus cum esset erga b. Hubertum affectus magnæ dilectionis, ut corpus ejus ad prædictum fiscum deferretur, ab abbate Alberto et fratribus obtinuit, ibidemque illi vestituram ejusdem allodii coram Raginero et Gis- leberto comitibus multisque regni principibus publice*

D firmavit.

(39) *Ivois*; cf. *Heriman. Aug.*, a. 1648.

(40) I. e. cognitionem de latrociniiis.

(41) Vectigal in mercatu solutum.

(42) « On appelle encore *Placeplaidis* la place de- vant l'abbaye de Saint-Hubert, où les plaids se te- naient. » R.

(45) Viridunensi sancti Vitoni, viro incompara- bili et multorum insignium monasteriorum refor- matore, cujus Acta habes apud Mabillonium sæculo VI Bened. M. Lobiensem abbatiam obtinuit a. 1020-1027.

(44) Obiit 1055. Ann. Laub. Eodem anno Deodui- nus Romæ fuit; v. *Mon. SS. VII, 450.*

secumque detinebat quasi legandum imperatori. Evocatis interea ex edicto episcopali abbatibus et archidiaconis pro ordinando patre destitutæ ecclesiæ beati Huberti, adfuit et ipse cum ceteris, securus (45) inde ipsius sibi agendæ ordinationis. Episcopo vero consulente, quis haberetur idoneus desolatæ præponi ecclesiæ, Godiscalcus quidam honestæ gravitatis persona, itemque Anselmus decanus sancti Lamberti, quorum vigeat permaxima auctoritas in hujusmodi rebus disponendis, responderunt, locuti prius cum consilio, talem providentiam bene convenire fratri Theoderico. Succlamantibus aliis ad ¹⁸ illos bene sensisse, ipse etiam episcopus in sententiam concessit voluntarie, et evocato domino Theoderico, ut abbas fieret obnixius cœpit insistere. Ille econtra reniti qua poterat virtute, impossibilitatem suam et insufficientiam suam prætere, imparem se tanto oneri reclamare, lacrimis etiam attestari cor a labiis non distare. Episcopus econtra renitentem cogere, conventus omnis incessere, ne divinæ vocationi et voluntati videretur obsistere. Tandem tantorum oppressus auctoritate et violenter attractus a Gonzone Florinensi abbate et Stephano sancti Laurentii, injunctam sibi curam suscepit, et consecratus est abbas in purificatione sanctæ Mariæ semper virginis, sicque comitatus prædicto Stephano abbate sancti Laurentii ad commissam sibi ecclesiam concessit. Cujus culmen cum de longe vidisset, ut erat tunc hiems asperri-
ma, in mediis nivibus ad terram procidit, et Deum adiutorem sibi adesse cum gemitu inclamavit, oper-
toque capite et nudis pedibus monasterium usque processit.

8. (12.) Exceptus a cunctis cum digno favore, studebat fratribus potius prodesse quam præesse, et lucrandis animabus magis exemplis quam doctrinis insistere. Fuerunt autem quos sibi invenit fratres, videlicet Robertus senex, Ermenfridus decanus, Evrardus præcentor, Guillelmus præpositus, Alfridus thesaurarius, Lietbrandus camerarius, Lambertus organista (46), Gualerannus cellerarius, Robertus armarius, Stepelinus exterior scolasticus (47), et interior Balduinus, Lambertus, Guerizo, Engenulfus, Renuardus, Otto, Gualterus. Multotiens vero adversatus ab hiis qui in veteri mente nova me-
ditari cogebantur, licet patienter et tacitus eadem
perferret adversa, in enutriendis et erudiendis et in

A convertendis etiam quos poterat sagaciter et constanter elaborabat. Enutrivit autem idem abbas inter multos quos ab infantia timere Deum docuit, Gislebertum ejusdem ecclesiæ religiosum postea decanum, in scribendis et renovandis libris studiosum, Afridum cellerarium et custodem, et postea cellæ Mivoldensis priorem, Liebertum cellæ Buloniensis priorem primum, et postea majoris ecclesiæ præpositum, Arnulfum capellanum. (V. Theod. c. 3.) Quemdam vero Lambertum nimis nobilitatem suam extollentem cum pateretur infestior, non tamen deficiebat ut resipisceret ¹⁹ exhortando, Deumque ut ei daret spiritum compunctionis exorando. Hic in natali apostolorum Petri et Pauli lecturus ad vigiliis nocturnales, cum ante abbatem sine reverentia inclinationis transire cogitaret, subito expavit se videre inter brachia illius puerum gloriosæ habitudinis, abbati quidem hilariter congaudentem, sibi vero minaciter indignantem. Qui dum tremens vix in legendo subsisteret, rediensque humillimam inclinationem abbati exsolveret, mirantibus cunctis adeo resolutus est in lacrimis, ut nullo modo cessaret a singultibus et suspiriis. Post vigiliis affusus abbatibus pedibus, confessus est peccata sua ad purum petens ab eo indicendum pro pœnitentia sibi exilium, voluntaria mendicitate a se transigendum. Hortante vero abbate illum remanere secum, et spondente se illi in pœnitentia collaboraturum, respondit non sibi videri utile, cum quibus dolebat se vixisse, velle ²⁰ amodo vivere, ipsique loco quasi conscio erroris sui nulla re amplius inesse. Sic ergo seipsum obstinatione salubri puniens, ferro per ventrem perque brachia et tibias vinctus (48), prosequente illum abbate cum lacrimis, monasterium exiit, tandemque cum magna defectione pedes Mosomum devenit; ibi quia tunc temporis vigeat regularis districtio sub abbate Rodulfo, ab eodem retentus substitit, postque duos fere annos in luctu et pœnitentia perseverans obiit. Cujus exemplo quidam ex iis qui in loco remanserant compuncti et suæ salutis facti sunt sollicitiores, et abbati ad obediendum subjectiores. Lambertum de maxima paupertate ad magnam gloriam Dei gratia suscitatum, aliquandiu ipsius ecclesiæ præcentorem et scolasticum, postea vero Raginoldi Remensis pontificis et Henrici ab-
batis precatu ecclesiæ beati Remigii scolasticum, cardinalem (49) quoque et decanum, Fulconem

VARIÆ LECTIONES.

¹⁸ id 1*. ¹⁹ resipiscente 1. 3. ²⁰ nolle 1*.

NOTÆ.

(45) I. e. nil suspicatus.

(46) His locus præsertim observandus, quia tunc rarissima in monasteriis erant organa, qua de re vide quæ diximus in Comment. in Reg. S. Bened. cap. 19. M.

(47) Scholasticus exterior is erat, qui exteriores in monasteriis scholas regebat, sive qui sæculares pueros disciplinis informabat: interior qui monachos. M.

(48) Hæc erat olim pœnitentia eorum qui propinquiores parentes gladio impetebant, ut ex eodem

ferro circulo confecto corpus pœnitentis stringeretur, ac peregrinari ad loca sancta, donec circulus ferreus sponte esset disruptus, juberetur. Quam pœnitentiam Lambertus tanquam spiritalis parricida in se suscepit. MART. In Vita Theod. hoc non prorsus eodem modo narratur. Tamen ex ea totum locum assumpsisse videtur, qui fortasse hic non bene a librario insertus est; nam mox sententiam prius interceptam continuat.

(49) Cardinales in ecclesia Sancti Remigii dicebantur septem monachi ab abbate designati, qui soli

præcentorem post eum, in illuminationibus capitulum litterarum et incisionibus lignorum et lapidum peritum, Gozelinum in scientia litterali et consilio promptum, sed nullius terrenæ administrationis cupidum, Guiredum Ebernensis cellæ præpositum et post Theodericum II, ecclesiæ abbatem ordinatum, Stephanum, Remigium et Rodulfum præcipuos in studio scriptorum, Gerardum post Guiredum Ebernensem præpositum, Quintinum et Heribrandum ammodum eruditos, sed a Theoderico II nimis immature curis exterioribus expositos, Herbertum pictorem immatura morte præventum, multum equidem dolendum, Guidonem scolasticum et præcentorem, scientia et moribus insignem, Fulcuinum et utrumque Bernardum in ecclesiasticis utilitatibus bene valentes, Hugonem quoque Maccariensem (50) nobilitate et simplicitate laudabilem, Helbertum Leodiensem in abaco et musica triumphantem, Raginerum Hoiensem, Alsemannum, Gualterum et Godefridum, et fratrem Berengeri abbatis Benedictum.

9. (13.) Conversi sunt sub eo monachicam vitam professi Albertus presbiter, postea Arduensis²² præpositus; Theodericus et ipse satis industrius Condrustris (51) præpositus, et post eum abbas ab episcopo Henrico ordinatus; Lambertus major dictus in eadem ecclesia ab infantia eruditus. Hic jam juvenis a marchissa Beatrice Langobardiam ductus et apud Drogonem Parmensem aliquandiu philosophatus, cum post interfectionem marchionis Bonifacii (an. 1052) patriam suam reverteretur, familiaritate ejusdem abbatis attractus, sub eo factus est monachus; cujus consilium et auxilium quantum profuerit ecclesiæ, vix olim posteris videbitur credibile. Conversi sunt sub eo Berengerus et Adalbero, quorum uterque non multo post functus est abbatis officio (52). Inde Robertus canonicus ecclesiæ Viridunensis, et post præpositus cellæ Cuncensis (53), Raginerus Maceriensis, postea præpositus cellæ Pirensis, Obertus Teutonicus qui ecclesiæ quoad vixit Lesuram (54) procuravit, ex ea bene natus, Everardus Dionensis, Stephanus Namucensis, Emmo, Alardus, Ebremondus, Guarnerus et Dominicus Hoiensis, Fulcaudus Montensis, pro bonis moribus cognominatus Johannes apostolus, Fulcherus, Richerus et Gonterus Portienses (55) uterque, Arnulfus Valentiniensis, Almannus, Godefridus et Adelo Wavoracenses (56).

10. (14.) Hiis omnibus militantibus Deo sub disci-

VARIÆ LECTIONES.

²² Arduennensis 1^r. e corr. ²³ Id est Is.

NOTÆ.

jus et facultatem habebant celebrandi majorem missam, ex privilegio Leonis papæ noni qui ecclesiam dedicavit. MART. vide infra cap. 46.

(50) Mezières, ad Mosam.

(51) Le Condroz.

(52) Apud S. Laurentium Leodii et S. Vincentium Lauduni.

(53) Cons. R.

plina regulari præerat abbas (57) quasi quidam dux industriæ militaris. His²³ omnibus omnia factus conformabat se singulis, donec formaretur Christus in eis, nec quemquam existimabat fortuna vel conditione, sed moribus et religione; et cum ab ineunte ætate religiose institutus modeste et caste vixerit, tunc hunc sibimet usum vivendi continuandum instituit, ut non nisi semel in die semper reficeret, tam parce tamen, ut continuatim esuriret, et hoc sine ovis et caseo, et absque saginæ condimento. In legitimis autem observationibus adventus et quadragesimæ biduanis et triduanis jejuniis se macerabat occulte. Præter communem monasterii elemosinam duodecim pauperes cotidie alebat, quibus lotis pedibus et manibus, et refectione sufficienti impensa, satis humiliter tanquam Christo se eis in terram prostrabat. Vilissimo strato superjecto cilicio paululum quiescebat; ex quo latenter surgens communes vigiliis semper anticipabat. Sicque genuflexionibus et orationibus cum lacrimis Deo se ipsum mactabat. (V. Theod. c. 3.) Quadam autem nocte cum illo suo more vigiliis anticipans orationi incumberet, ecce in similitudine cervæ diabolus ei adfuit, et orationis ejus intentionem pulsu pedum inquietare cœpit. Ille revera cervam existimans, cum indignatione surrexit, perspecturus utrum claustris ostium negligenter apertum sero remansisset, per quod eadem cervæ nocturno errore acta illo introisset de proxima silva. Cervæ euntem modo præcedens modo subsequens acerrime impetebat, donec uterque venit ad claustris januam, quæ diligenter erat obserata. Tandem abbas obstupefactus horrore diabolicæ insectationis, cum erectis ad Deum oculis signum sanctæ crucis illi opponeret dicens: *Ecce crucem Domini, fugite partes adversæ*, cum tanto strepitu diabolus evanuit, ut omne dormitorium fratrum, sub quo tunc prædicta janua erat, videretur erui. (C. 4.) Nec multo post dum lassus crebris genuflexionibus ante majus altare circa mediam noctem prostratus oraret, repente maxima lux per totam ecclesiam cœlitus emicuit, et cum ipsa luce columba miræ pulchritudinis apparens, omnes basilicæ angulos lustrando pervolare cœpit. Quæ cum singula sanctorum altaria lætis alarum plausibus et quadam suæ vocis dulcedine hilariter salutasset, postremo leni volatu allapsa quo venerabilis vir jacebat, tamdiu supersedit, donec pulsatis vigiliis cum prædicta luce subtracta disparuit. Quod cum fratres qui in custodia monasterii excubabant vidissent, et in crastinum abbati

(54) Liser. R.

(55) De castro vel pago Porciano, *St. Nicolas-à-Port*, in Lotharingia. R.

(56) *pays de Voivre*, une des quatre divisions de Luxembourg. R.

(57) Similia horum referuntur in Vita Theoderici, sed non prorsus conveniunt.

quasi nescienti cum admiratione et lætitia retulissent, ille eos cum indignatione redarguit, et ne alicui quoad viveret hoc ipsum indicarent præcepit. Præter canonicas horas, quas ut debitas diligenter Deo exsolvebat, in veneratione beatæ Trinitatis et gloriosæ semper virginis Mariæ, itemque Petri apostoli omniumque sanctorum singillatim vigilias et omnes horas diei decantabat, et psalterium etiam inter noctem et diem ex integro percurrens, aut per se psallebat, aut qui pro se psalleret procurabat. In cotidianis vero missarum sollempniis quibus gemitibus quæve cordis contritione Domino sacrificaturus assisteret, ejus solius est approbare, cujus est omnium hominum corda pensare. Cujus fuerit humilitatis in habitu, cujus gravitatis in incessu, cujus æqualitatis in vultu, cujus honestatis in actu, mirabatur non solum quælibet ecclesiastica dignitas, sed etiam fastuosa et aliis irreverens sæcularis potestas; cujus et laudabiliter magnificabat absentiam, et humiliter honorabat præsentiam.

11. (17.) Evocatus sæpe a religioso Annone Coloniensium pontifice, amica veneratione excipiebatur, et apud tantum virum aliquandiu familiarissime remorari coactus, divinarum scripturarum mutuo relatu quasi in aureo Salomonis reclinatorio media caritate constrato delectabatur. Cui cum forte inter loquendum familiari jocunditate objiceret, quare quosdam barbaros suæ parochiæ trans Renum commorantes in quadragesima ab ovis et lacte et caseo auctoritate pontificali non compesceret; respondit pontifex abstinentiam et religionem ecclesiasticam se quidem omnino approbare, attestari et laudare: differentiam vero ciborum firmis in fide non multum obesse, cum Dominus in deserto per corvum Eliam paverit, non piscibus sed carne; sæpius autem se id prohibuisse, nec prævaluisse: quod christiani dici paterentur multum se gaudere, nedum aliqua violentia absterreret eosdem barbaros a christiana fide. Et quia eidem pontifici tanto erat abbas gratior, quanto apud eum constabat honorandæ virtutis locus amplior, numquam ab eo nisi muneribus honoratus redibat, quæ et dantem et accipientem omnino decebant. (V. *Theod.* c. 4.) Quædam vero vice idem abbas cum gratia orationis, tum etiam amore ductus pontificis Coloniæ vadens, apud Juliacum castrum a conditore Julio dictum voluit hospitari, ubi et in mane missas celebraturus ad ecclesiam processit. Mulier autem quædam in eodem loco languebat, quæ omnino cibo et potu privata et sompno, ipsos etiam propinquos quod viveret fastidiebat. Hæc ammonita est per noctem,

A quadam venerabili persona sibi vigilanti assistente, ut in mane ad ecclesiam delata, de manu abbatis ibidem missas celebraturi panem benedictum peteret, seque ejus orationibus sanandum confideret. Parentibus languentem deferentibus et abbati pro ea supplicantibus, abbas non solitus loqui nisi post expletionem psalterii, aversione qua poterat reniti, signis et nutibus hoc non esse suum contestari; tandem convictus concurrentium lacrimis et precibus, quinque oblatas benedicens, in ore languentis misit; illaque statim recepto manducandi usu convalluit. Abbas vitans humanas laudes, citius aufugit, nec ulterius per idem nisi latenter transire voluit.

12. (19.) Si quando vero pro responsis ecclesiæ domino Adalberoni Metensium episcopo se præsentasset, mirabatur postmodum ipsemet in recolendo meminisse, qua se illi humilitate vir tantæ nobilitatis et potestatis inclinaret, qua benignitate compulsus ad secum prandendum sedere collocaret. Cui cum forte inter prandendum deferrentur pirorum primitiæ, cœpit ea pontifex manibus attrectare, sæpius olfacta super mensam reponere, et quasi sub optentu cujusdam delectationis tangendo et non gustando, se in eis cruciare. A quibus se omnino continens, cum aliis illa divisisset, abbas quod viderat fecisse episcopum diligenter notavit, et causam facti solus cum solo sedens humiliter requisivit. Ad hæc episcopus altius suspirans ingemuit, et quia hiis olim in juventute sua nimis delectatus se peccasse meminisset, respondit secum deliberasse, ut per quæ peccasset, per hæc et se ipsum abstinendo puniret. Ædificatus abbas exemplo hujus abstinentiæ gratulabatur multotiens apud familiares suos, id sibi multum postea profuisse, et ne excederet per illicita ab ipsis licitis se constanter continebat.

13. (20.) Anno ²⁴ incarnati Verbi 1071, Dominus etiam Helinandus Laudunensis episcopus, ejus familiaritate delectatus, monuit eum et adjuvit cellam unam in episcopio suo construere, videlicet ante Novum Castellum super Axonam (58), apud Eberneicurtem, ubi ab antiquo possidebat ecclesia beati Huberti quindecim mansos præter terram dominicalem. Qui episcopus ex consensu Fulcardi et Eballi archidiaconorum suorum, totius quoque capituli ecclesiæ Laudunensis, altare matris ecclesiæ prædictæ villæ, substitutis illi aliis novem, in Briania unum, in Pugneicorte unum, in Mediana villa unum, inter Provasium et Provisiolum duo, in Gugneicorte unum, in Juvinicorte duo, in Ranleicorte unum, ad ad opus prædictæ contulit cellæ, quæ omnia ratis et firmis privilegiis, exclusis quoque eorundem

VARIÆ LECTIONES.

²⁴ A. i. v. MLXXI. in 1 post episcopum scripta sunt. Scil. hæc a margine in verborum contextum irrepsisse videntur.

NOTÆ.

(58) *Neucnateau, sur l'Aisne.* — Brevius hæc tanguntur in *Vita Theod.* c. 3, § 37. Postea a. 1082, Oct. 15. Elinandus sex de altaribus illis S. Huberto

donavit; v. privil. Sp. Mart. et Durand, Coll. *Amp.* 1, 501.

altarium personis, habenda in perpetuum confirma-
vit beati Huberti ecclesie in Arduenna sitae (59).
Nec multo post reposita est ecclesie Landunensi
vicissitudo hujus donationis ab ecclesia beati Hu-
berti, videlicet bibliotheca una totius veteris et novi
testamenti. Hanc a domino Gisleberto noviter con-
scriptam Elinandus pontifex cum Josfrido Parisi-
censi episcopo Colonia rediens et ad nos divertens
vidit, et laudantibus eam clericis suis concupivit,
donatamque sibi in gratia specialis et perpetuae
amicitiae inter ecclesiam Laudunensem et nostram
optinuit. Fuit autem ei causa ad nos divertendi
quasi cujusdam jocos²⁵ eventus miraculi. Audierat
abbas Theodericus utrumque pontificem per Hoium
transire ut Coloniam irent, missisque ad eos litte-
ris mandavit ut per ecclesiam beati Huberti redi-
rent. Litteris autem perditis in Leuga quae dicitur
Mala inter Hoium et Leodium, cum post duodecim
fere dies pontifices redirent per eandem viam, ob-
tulit eis viator quidam noviter inventas ibidem
easdem litteras. Illi autem non sine miraculo divinae
voluntatis secum reputantes rei eventum, nullo modo
praesumpserunt praetermittere abbatis mandatum.
Venientes vero abbas officiosissima processione ex-
cepit, per biduum retentos affluenter refecit, praesentatis inter prandendum ad jocunditatem ammi-
rantium carpis²⁶ et piscibus vivis. Postea digressos
impensibus ecclesiae Mosomum usque deduci praesepit,
gratias agentes Deo pro experta caritate, et
probata in loco eodem nobili et venerabili religione,
quam nisi oculis probassent, nullo modo, ut asse-
rebant, narrantibus credidissent.

14. (22.) Anno Verbi incarnati 1074, Philippus
etiam rex Francorum ab eodem abbate rogatus, om-
nes capellas Novi Castelli, quod tunc tenebat, matri
suae ecclesiae beatae Mariae quae est in Eberneicorte
recognovit et reddidit, easque privilegio suae aucto-
ritatis cum praedicta cella ecclesiae beati Petri et beati
Huberti habendas confirmavit.

15. (25.) Anno Verbi incarnati 1068, Arnulfo
comiti Chiniacensi (60) ex patrimonio suo provenerat
cella Pirensis. Qui licet juvenis, ductus tamen
optima fama et amore Theoderici abbatis, attractus
etiam propter optimae religionis odorem sepulturam
suam ibidem constituere, praefatam cellam ecclesiae
beati Petri et beati Huberti perpetuo habendam
legaliter donavit, addens ei quicquid inter Marbais
et Fanium (61) sui erat juris, ut latius continetur

VARIAE LECTIONES.

²⁵ Jocos²⁵ [superscr. vel jocosi 4. ²⁶ capris. 1*. ²⁷ nomen mensis deest.

NOTAE.

(59) *Brienne, Pugnycourt, Midiville, Provasy, Provasily, Guignicourt, Juvignicourt, Ranlicourt.* La donation est rapportée par Bertholet, *Hist. du Luxemb.* III, 36 R.

(60) *Chiny.* Comitum de Warek appellat auctor *Vitae* 5, 51 ubi haec breviter tangit.

(61) *Marbais et Fainon.* Litterae donationis s. d. editae sunt in *Coll. Ampl.* I, 472 et in *Miraei Opp.*, *Dipl.* IV, 504.

(62) In villa Pirois.

A in privilegio facto ejusdem donationis. Abbas autem
data commutatione praebendarum ibidem prius ser-
vientibus clericis, ex consensu domni Manasse
Remorum pontificis pro eis monachos suos in co-
dem loco substituit 8 Idus²⁷ ejusdem anni.
(*V. Theod.* c 4.) Cum in gallicinio gratia orationis
intraret idem abbas ecclesiam beati Hilarii (62),
contigit in ea candelam divinitus accendi, ut ibi cla-
reret advenisse filium lucis, ante cujus adventum
ibidem lux caelestis emicuit.

16. (24.) Praedictus quoque pontifex Manasses
ductus gratia religiosi abbatis, ex consensu cleri-
corum ecclesiae Remensis altare beati Hilarii quod
est in Guisliaco, cum capella Guarzensi, altare
etiam sanctae Mariae in Noviendo (63) super Mosam
dedit ecclesiae sancti Huberti, et exclusis in perpe-
tuum eorundem altarium personis, donum suum
legitimis privilegiis publice factis et in conciliis suis
recognitis confirmavit. Contigit autem non multo
post, ut Adeladis uxor Arnulfi (64), soror autem
Ebali Roceiensis, defuncta in introitu ecclesiae ver-
sus claustrum sepeliretur; Manasses quoque frater
ejusdem Arnulfi divino flagello compellente mona-
chus effectus, et post infra mensem mortuus ibi-
dem apponeretur. Erant praeterea quatuor fratres,
videlicet Hugo et Ludovicus, Rodericus et Riquinus,
filii Richezonis ex Liegarde amita Arnulfi comitis.
Horum unus Riquinus ab Heribrando Bulionensi
interfectus ad caput praedictae Adeladis est sepultus.
C Hinc erga locum facti devotiores et Arnulfus et
nepotes ejus, nepotes quidem pro fratre suo dede-
runt ecclesiae quicquid habebant apud Linaium et
Carnetum, et quartam partem pontis quae erat
eorum apud Gabelium (65); Arnulfus vero praeter
cellam Pirensis, quam ut dictum est beato Hu-
berto donaverat, remisit in perpetuum ecclesiae
exactiones quasdam ab iniquis ministris antecesso-
rum suorum apud Gabelium rebus nostris imposi-
tas fraudulenter et injuste, scilicet 40 modios
avenae mensurae nostrae, et unam carratam foeni,
alteram vero straminis, quae exigebantur ad pas-
cendum equum comitis, quatuordecim etiam garbas
culturae indomincatae, septem speltae et septem
avenae, quae dabantur scabinis, et villico deputatum
D unum modium frumenti. Pontenarii quoque cum in
transponenda decima injuriarentur ministros eccle-
siae, meliores garbas violenter rapientes sibi, agente
Theodorico praeposito in curia beati Huberti mau-

(63) *Guillais, Warcq* prope Maccris, *Nouvion-sur-Meuse.* Privilegium ediderunt Martene et Dur. *Coll. Ampl.* I, 499, datum a. 1079, sed alterum prius datum exstitisse oportet, nam ex fine capituli apparet haec gesta esse ante tempora Henrici ep. Leodiensis, qui sedit a. 1075-1091.

(64) Com. Chiniacensis.—Roceium est *Roussy*, ad Axonam.

(65) *Ligny, Carnière, Givet.* R.

davit eos venire Arnulfus comes, ex optimatibus suis Riquinum et Algodum, Theodericum et Albertum secum ibi habens, et indicta bannali evocatione totius Gabeliensis potestatis, adjuravit antiquiores et meliores interposito sacramento factæ sibi fidelitatis, ut edicerent ei veritatem hujus consuetudinis. Illi locuti cum consilio responderunt comiti per Rodericum præpositum et Gobertum villicum, sicut erant adjurati, exactiones istas ab iniquis ministris dominorum esse inventas et injuste et fraudulenter ecclesiæ impositas, ei ideo iudicio eorum, si iusticia servaretur, omnimodo²⁸ adnichilandas. Hiis comes auditis, Vigonem magistrum scabinum garbas acceptas ex cultura dominicali videntibus cunctis proprio collo fecit referre et reponere in horreo beati Huberti. Quædam vero venna, quæ apud eos dicitur radius, in Huia (66) habetur, et quæcumque captura piscium ibi provenerit a nona dominicæ noctis usque ad vesperam sequentis diei, suum (67) est ecclesiæ nostræ ex consuetudine veteri; et quando idem radius firmabatur (68) a villico nostro, exigebat sibi obsonium comitis villicus. Has omnes injustitias ne amplius a quoquam exigenterentur, bannali auctoritate comes interdixit, pontenariis constituens de unaquaque carrata, transponendæ decimæ unam garbam accipere, et si quid minus fuerit de integra carrata, dimidiam illi²⁹ provenire, sicut placuerit ministro ecclesiæ, et hoc sine ulla decertatione. Deinde comes pro hiis et aliis injustitiis³⁰, quas vel a se vel a suis recognovit factas ecclesiæ, culpam suam confessus est publice, et Ottone filio suo secum deducto veniens ad monasterium, Floherimontem (69) cum familia et molendino donavit beato Huberto legaliter habendum. Filii quoque sui dextram super majus altare beati Petri applicavit, et ut omnia quæ eidem ecclesiæ donaverat, vel injustas exactiones et consuetudines quas annullaverat, ipse etiam jurejurando ei confirmaret proprio ore juramento dictavit, præsentibus ibi quibusdam optimatibus suis. Gabelium autem semel in dicendo ingressi, videtur utile notificandum posteris, licet præoccupato ordine narrandi, quid ibi contigerit tempore domini Heinrici episcopi. Omnis decima ubicumque jaceat intra bannales terminos totius Gabellii, constat esse ab antiquo ecclesiæ beati Huberti. Apud villam vero Fiscalium (70) excisis in foreste sartis, secunda ibi provenerat messis. In hanc irrepsit latentem Raguenus ejusdem villæ

presbiter, decimam sartorum sibi conatus abstrahere; unde cum viginti garbas abstulisset, Theodericus superveniens præpositus illi cum maxima indignatione quod invenit residuum decimæ constanter induxit horreo ecclesiæ, eumque ad episcopalem audientiam edixit secum venire. Evocatis autem antiquioribus vicinis, episcopo apud sanctum Hubertum commoranti uterque se præsentavit; ibi coram illo sacramento veridicorum comprobata veritate, iudicio Bosonis archidiaconi Raguenus presbiter publicam justitiam fecit Theoderico abbati, et jussu episcopi decimam quam abstulerat suo vehiculo reductam propriis manibus in horreo ecclesiæ reposuit.

17. (24.) Namucensi (71) comitatui, licet injuste, subjacebat centenaria justitia Anseromiæ, et vicecomitum violentia affligebatur nimis ecclesiæ familia. Acturi causas hujus exactionis Guillelmus de Virvia cum Herimanno et fratre ejus Rodulfo de Houhaia (72) die conducta illo convenerunt, et in dominicali curia porcum unum invenientes in cœnam suam occidi et parari jusserunt. Bullientes carnes satis multus ignis suggestus coquebat, sed nullo modo decoqui poterant, et ministris de more attemptantibus eas, cruditatem suam et sanguineum horrorem ingerebant. Cœnaturi domini cum tædio afficerentur hujus expectationis, carnes illas qualescumque essent sibi jusserunt apponi, sed cœna eadem illis ultima fuit: nam Guillelmus a dæmonio arreptus et Virviam in gestatorio relatus miserabiliter expiravit; Herimannus vero et Rodulfus aliquandiu cum nimio dolore superstites defecerunt sine pœnitentia et divina recognitione. Hiis probatis Albertus comes Namucensis cum in Arduenna silva moraretur gratia venandi, et veneratione loci diverteret cum uxore sua Ida, quæ prius fuerat uxor ducis Frederici (73), ad ecclesiam beati Huberti, Theodericus abbas prædictum comitatum Anseromiæ optinuit ab eis perpetuo remittendum ecclesiæ (circa an. 1066). Ea tamen conditione³¹ interposita huic remissioni, ut viginti modios avenæ nostræ mensuræ præpositus Anseromiæ quot annis exsolveret comitatui, villicus vero villæ de unaquaque domo ejusdem potestatis modium unum avenæ exigeret pro prædictis modiis viginti reponendum dominicali curiæ. Et hæc conditio firmata est maxime poscentibus villanis, qui per exactionem comitatus nimis gravabantur ab extraneis. — Hoc etiam tempore³² Willelmus comes Normannorum debellatis Anglis factus est rex eorum; qui, ne ingratus esset honoris

VARIE LECTIONES.

²⁸ omnino 1°. ²⁹ illis 1°. ³⁰ justitiis 1. ³¹ conditio 1. ³² deest 1. 1°.

NOTÆ.

(66) *La Houille*, affluent de la Meuse, qui prend sa source au-dessus de Gedinne. R.

(67). I. e. proprium, modo loquendi in hoc opere passim obvio, ut c. 19. in fine, c. 27 initio.

(68) *Fermer*.

(69) *Flohimont*. H.

(70) *Feschaux*. R.

(71) Hæc usque ad *remittendum ecclesiæ* etiam inter *Miracula S. Huberti* c. 28 leguntur, ubi ex nostro addita esse existimo.

(72) *Vierve*, *Hontheye* R.

(73) Lotharingiæ, qui obiit 1065.

a Deo sibi collati, per cœnobia totius Angliæ undequaque evocatis præceptoribus religiosis, ordinem perfectæ religionis vel instituit vel reformavit, et per exterioris amministrationis³³ leges publicas ad civile decus excoluit. Idem rex ut erat largus in donariis, cum in solempnitate paschali militem quemdam videret cum offerentibus non offerre, evocatum interrogavit cur non offerret; illo respondente sibi deesse quod posset offerre, rex centum libras denariorum illi jussit deferri, quas ille in clamide sua susceptas sine retractione super altare omnes Deo obtulit. Miratus rex cum ceteris astantibus fidem offerentis, quicquid paschalis muneris sibi eodem delatum est, militi restituit. — Britannico³⁴ cuidam clerico Marbodoni, cum recumberet ad prandium Guillelmi regis, delata est ab bibendum argentea³⁵ navis; quam dum in manu teneret, talem de illa versum dixit:

Nec pice nec clavis eget hæc argentea navis.

Hugo Lingonensis episcopus (74) Hierosolymam iturus, ad expetendum viæ subsidium eundem regem adiit, eique quasi ad decentem gratiam hujusmodi salutationem præsentavit:

Si quis in ante videt qui te circumspicit, ex te

Colligit, ante comes, rex modo, cæsar erit.

Quæ laus multorum favore exposita et commendata cum placuisset regi, longum est memorari quot et quantis donis episcopum honoraverit. Idem Hugo cum puerum quemdam ordinasset exorcistam, Hugo Lugdunensis archiepiscopus et Romanæ ecclesiæ legatus eandem ordinationem nimis indiscrete irritam judicavit, ipsique puero acceptos semel gradus sua ordinatione iteravit. Hanc injuriam sui episcopus mordaci joco removit, et hujusmodi sales archiepiscopo in faciem rejecit:

Si veteres renovare gradus ut carmina nostis,

Unde reum me quisque meus præjudicat hostis,

Jam video quod quicquid ago mutare potestis;

Sed doleo quod non valeo vel nosse quod estis.

Si priscæ pietatis amor vos detinuisset,

Et serrum qui vester eram non deseruisset,

Pro puero licet eximio non esset agendum.

Pontificem sine judicio sic destituendum,

Quid latuit? quæ causa fuit? fuit utilis ordo

Per me qui quartus, per vos fuit in decachordo.

Jam decimare quod est poterit, multumque benigne,

Tres poterit præstare gradus et psallere digne.

VARIÆ LECTIONES.

³³ amministrationes 1. ³⁴ Britannico — navis *pos.* psallere digne *collocata sunt in 1. sed per litterarum signa transposita.* ³⁵ aurea *superscr.* vel argentea 1.

NOTÆ.

(74) Alio nomine dictus Rainardus 1065-1085.

(75) *Béhogne*, dépendance du bourg de Rochefort, qui était le chef-lieu du doyenné Bohania; *Marloye*. R.

(76) Dipl. edidit Bertholet III, *Preuves*, p. 29.

(77) Imo Friderici; vidua Waleranni com. Aræleonis sive Arlunensis.

(78) Hactenus perseverat apud S. Hubertum ille ritus incisionis, *la taille*. Nimirum a rabido animali morsus, post deposita ad sacerdotem peccata, sacra

18. (26.) Gozilo comes Bohaniæ (75) apud Marlidam dominicalem domum violenter fregit, et ad placitum suum abusus ibidem quibusque inventis, res etiam ecclesiasticæ familiæ satellitibus suis diripiendas permisit, et cum cœnatus protraheret noctem jocis et sermonibus, repente percussus ultione divina in ipso crepusculo finivit vitam (*an.* 1064). Uxor ejus Ermentrudis de commisso domini sui humilem satisfactionem beato Huberto et abbati per optimates suos mandavit, et ut ibidem corpus ejus sepeliretur expetiit. Abbas ex consilio fratrum et satisfactioni et petitioni annuit, sepultoque Gozilone, Summeium allodium cum matre ecclesia et familia ab Ermentrude uxore illius, et Conone, Rodulfo, Widone et Henrico filiis ejus, legaliter ecclesiæ donatum acquisivit (76). Sub eodem tempore simul cœpta est fieri octo turrium corona, et quæ in prato est in honore beati Ægidii ecclesia, murus quoque circa monasterium qui nimia vetustate pæne totus corruerat, claustrum quoque et cripta.

19. (27.) Adeladis comitissa Aræleonis fuerat filia nobilissima ducis Theoderici, soror vero Sigifridi (77) patris marchissæ Beatricis. Hujus quidam cubicularius a rabido cane morsus et infectus, soluz quod supererat ei remedium salutis, ad beati Huberti patrocinium confugit. Ejus enim apud Deum meritis habetur in loco eodem singulare privilegium probate virtutis, ut si quis infectus morsu rabidi canis aut lupi aut cujuscumque insani peccoris, illo confugiens incisus fuerit, ritumque ejusdem incisionis servaverit (78), sine dubio evadit periculum certissimæ mortis. Et, ut per excessum vera probemus esse quæ dicimus, vidimus ipsi nostris temporibus duos juvenes de pago Hasbanico, qui infecti a quodam cane rabido, ne ad meritum beati Huberti confugerent seducti sunt a quodam presbitero; promisit vero eis quibudam incantationibus et medicamentis certitudinem sanitatis, acceptoque inde commodo, fecit eos persistere domi, confugientibus aliis ad ecclesiam beati Huberti, qui videlicet ab eodem cane fuerant infecti: quibus sanis redeuntibus, prædicti juvenes furiis et doloribus vexati cœperunt insanire, ut lupi ululare, ut canes latrare, vixque ad monasterium deducti et ibi mortui, videntibus et audientibus incusserunt metum maximi horroris. Sed hoc per excessum. Prædictus autem cubicularius Adeladis ex more incisus et soluto capitalitio (79) servus

communione reffectis fit cum instrumento in fronte parva incisio, et in vulnere inseritur particula stolæ S. Huberti, quam linteo ad frontem alligato per novem dies morsi deferunt, certam interim vivendi rationem observantes, indubie sani revertuntur. Hujus etiam ritus meminit auctor libri *Miraculorum S. Huberti*, cap. 14 apud Joannem Roberti. M.

(79) La prestation demandée à toute personne taillée, qui obtenait le titre de *pèlerin de Saint-Hubert*. R.

sancti effectus, ad missam matutinalem deductus est et communicandus. Intuitus autem fratres ordinate et reverenter consistentes, inclinato capite, nusquam oculos declinantes, eorum in offerendo ordinatam successionem et devotionem, in eundo et redeundo compositam gravitatem ammiratus est in eis, ut erat vir sæcularis, quasi quamdam imaginem mortificationis; reversusque ad dominam suam, quæ viderat ei renuntiavit. Illa quantocius missa legatione ad abbatem, magnis precibus ut ad se veniret optinuit, veniensque nuntium adventus sui ad comitissam præmisit. Viso nuntio mulier virilis animi, et quæ conscia propriæ nobilitatis nullius curabat dignitatem vel personam ejus temporis, surrexit velociter ut occurreret abbati; mirantibus filiis ejus Fulcone et Gualeranno quæ esset apud eam novitatis hujus veneratio, eorum sustentata brachiis obviam processit abbati, visumque cum jam ab ea posset audiri, inclinato capite humillima salutatione honoravit; et cum post orationem licentius alloqui eum posset: *Gratias, inquit, ago tibi, venerabilis pater, cujus filiorum tantam audivi religionem, tamque rarum hujus nostri temporis sanctæ opinionis odorem.* Cumque renumeraret quæ retulerat ei cubicularius suus, et per mutua ædificationis colloquia aliquamdiu in Domino delectarentur, obtulit abbati ecclesiam de fisco Anslaro (80) perpetuo habendam in usus fratrum, præfatis filiis ejus laudantibus et confirmantibus hoc idem donum. Videns abbas copiam magnorum lapidum in fundamento veteris quondam civitatis, nunc autem pro castelli mœnibus abbreviatis, suggerente Lamberto majore, ex eisdem lapidibus ecclesiæ donari expectiit quantum sufficeret ad ædificationem criptæ vel claustrum. Libenter illa quod petebatur concessit; sed et operariis ecclesiæ, quamdiu ibi morarentur, et hospitium et victum promisit. Respondit abbas gratias Deo omnipotenti, Adeladi, et filiis ejus reverenter valedixit, et ad monasterium rediit. Moxque a Leodio cæsoribus conductis, criptam et claustrum in præsentem statum composuit, advectis ab Araleonis columpnis cum capitellis et basibus suis et altarium mensis. Auxit etiam oratoria a dextris et a sinistris ecclesiæ; et a dextris quidem memoriam beatæ Mariæ ad medium altare novæ criptæ transtulit, et ibidem altare sancti Stephani protomartyris substituit; a sinistris vero memoriam beati Martini ut fuerat reliquit, ibidemque extrinsecus novum oratorium extruxit, quod dicitur ad sanctam Jerusalem, eo quod dominicæ sepulturæ et resurrectionis contineat expressam similitudinem. Illuminavit quoque oratoria quæ extruxerat pulcherrimis fenestris, quodam Rogero conducto ab

A urbe Remensi, valenti admodum viro, et promptissimo hujus artis et peritissimo. Ædificavit et altare in honore sanctæ et individuæ Trinitatis ad pedes beati Huberti, ubi et maxima sanctorum pignora deposuit. Quæ omnia non multo post Henricus episcopus, assumpto secum Francone Bellagradensi pontifice (81), qui secum tunc temporis morabatur Leodii, in magna gloria et lætitia dedicavit. Perfecit etiam prædictus abbas tabulam auream ante majus altare, quod est in honore beati Petri apostolorum principis, quam olim cœperat Albertus abbas, occasione conterendi calicem unum aureum librarum viginti, qui cotenus permanserat in loco, donatus olim beato Huberto a Ludovico Pio Karoli Magni imperatoris filio. Plura autem donaria non tantum **B** in argento et auro, verum etiam in auro textis ornamentis et libris, tam a præfato principe, quam a Gualcaudo pontifice eidem loco collata fuerant quæ vel inhabitantium simplicitas, vel extraneorum abbatum (82) aut præpositorum dissipavit temeritas, aut asportavit per abusionem et cupiditatem effrenata impudenter licentia. Sed et ipsi nostris temporibus vidimus quosdam quos nec nominandos censuimus, qui quasi occasione non curandæ vetustatis multa incenderunt ex eisdem auro textis ornamentis, re autem vera hoc moliti cupiditate auri exinde rapiendi. Quid de librorum dispersione vel distractione memorandum, cum et ipsum auro scriptum psalterium, quod Ludovici imperatoris fuerat proprium, ejus imagine in principio insignitum, apud urbem Tullensem fuerit venditum, quasi in extera provincia securius ibi celandum. Divina tamen dispositio restituit illud ecclesiæ suæ hoc modo. Mater domni papæ Leonis IX (85) venale illud inveniens emit, et eidem filio suo tunc Brunoni, ut in eo psalmos addisceret dispensavit; sed cum in alio quolibet psalterio et plane legeret, et facile quod discebat redderet, in illo tantum incurrebat tales offensiones, ut nimio tædio a lectione videretur deficere. Nolebat enim Spiritus sanctus, cujus electionis vas idem puer futurus erat, ne alicujus sacrilegii contactu vel ignoranter contaminaretur. Mirante vero matre sic filium in psalterio adversari, audivit vulgante fama fuisse illud ecclesiæ beati Huberti, et multiplici anathemate per diversas regiones publicam ejus quæstionem fieri. Nec diu morata ad locum properavit, puerumque secum deduxit, et absolutionem hujus suæ ignorantie humiliter expostulans, psalterium ecclesiæ reddidit. Obtulit etiam pro satisfactione librum unum sacramentorum, qui postea donatus est ecclesiæ beatæ semper virginis Mariæ, quæ sua (84) est beati Huberti apud Gabelium.

NOTÆ.

(80) *Anlier. R.*(81) Quis hic fuerit, nusquam inveni; eo nomine episcopi Albarum Maritimarum, *Zara vecchia*, in Dalmatia, et Albarum Juliarum, *Carlsburg*, in Transylvania, nescio an etiam Albæ Regiæ, *Stuhlweissenburg*, usi sunt. Num Belgrad v. supra col.

1245.

(82) Prumienses aliquando Andaginense, monasterium rexisse feruntur.

(85) Heil-wide vocatur a Wiberto, comitissa ut ferunt, *Dasburgensis*.(84) *I. e. propria.*

20. (28.) Thieboldus advocatus ecclesiasticam familiam quibusdam novis iniustitiis opprimere volebat, quod quia abbate viriliter obsistente evincere non praevalerat, ut se de eo vindicaret, occasiones quaerebat. Unde et ad ducem Godefridum majorem se contulit, utque ad firmandum vallum castri sui Bullonensis³⁶ exigeret injustam angariam de hominibus sancti Huberti, importune suggestit. Dux interim ne abbatem, quem humiliter verebatur, inquietaret, tunc quidem siluit, donec ad monasterium veniens se ibidem excipi petiit. Exceptus cum honore et per biduum detentus ab abbate in loco substitit, et inter loquendum suggestionem Thietboldi, ipso quoque praesente, abbati retulit. Abbas evocatis Heribrando seniore castellano, et Engone, Gualtero, Roderico et Hugone, perorante Lamberto majore antiquas provinciae consuetudines, rei veritatem diligenter investigavit, et testimonio praedictorum principum omnem familiam ecclesiae, quae vix sufficeret in restituendis et continendis officiis et munitionibus monasterii, hujus exactionis liberam esse constanter coram duce comprobavit. Ad haec Thieboldus dum vellet abbati obsistere, dux malitiam ejus intelligens, ut erat vehementis animi, in eum indignatus graviter: *Haec est, inquit, tua erga me fidelitas, ut meo peccato iniquitatem et cupiditatem tuam expleas, dum mendacio tuo me provocas peccare in Deum et in ejus familiam. Et sedens ut solebat in audientia publici juris agendi, consilio et testimonio legali judicio optimatum suorum hanc sententiam constituit, et ne aliquando removeretur a qualibet persona, firmavit ut omnis familia ecclesiae ab hac exactione in perpetuum amodo libera esset, sive eam deberet, sive non deberet.*

21. (29.) Anno 1074. Sub eodem tempore orta contentione inter abbatem et advocatos de comitatu abbatiae, in praesentia ducis ejusdem (85) filiique ejus Godefridi omnino adjudicatus est et confirmatus abbatiae et ecclesiae ejusque ministris, prout illi placeret.

22. (30.) Tribus per annum oblationibus circa festum beati Johannis baptistae ecclesia beati Petri et beati Huberti sollempniter honoratur, quae vulgo cruces Falmenienses (86), Palatienses et Arduennenses dicuntur. Quibus autem necessitatibus compulsi provinciales has consuetudines Deo et beato

Huberto devoverint, quibusque probatis consolationibus legaliter sibi firmandas in perpetuum instituerint, qui latius addiscere voluerit, relegat textum miraculorum praedicti patroni (87). Has edicto Ludovici Pii imperatoris filii Karoli Magni et synodali banno Gualcaudi Leodiensis pontificis ibidem novimus addictas, et certis finibus legali firmato privilegio determinatas. — Anno 1075. Nostris autem temporibus Godiscalcus abbas Hasteriensis (88) Palatiensis cruces fraudulenter temptaverat immnuere, et muneribus presbiteros villarum seducens, Harnecas, Gabelium, Wilerecias, utrasque Bursivas et utrasque Letires, Nevies, Gedinam, Granthes (89) detrahens nostrae, suae attraxerat ecclesiae. Hanc ejus praesumptionem compertam abbas Theodericus graviter tulit, et ut inde sibi responderet in concilio presbiterorum Grades (90) denominato per Freduardum decanum evocavit. Ibi Godiscalcus praesente Bosone archidiacono, Ernetboldo altaris advocato, convictus judicio et sub clamoratione totius concilii, ecclesiae beati Huberti quod suum erat ab antiquo publice recognovit; assurgensque Theoderico abbati justitiae vadium ei per manicam tunicae suae porrexit, pro quo et vades decem librarum exactus deposuit, et sic deinceps a praesumptione sua cessavit.

23. (32.) (An. 1069. Cf. Ann. Bertholdi.) Dux Godefridus in Italia infirmatus, et exinde Bulonium revectus, cum jam desperaret vitae suae, missis ad abbatem Theodericum legatis, satis humiliter, ut se visitaret expetiit. Neque enim processus erat ejus de monasterio facilis, maxime vero gratia alicujus personae saecularis. Tandem ad eum ingressus, cum tantae prius potestatis virum ita videret affectum, elevatis oculis ad Deum: *Tu, inquit, humiliasti sicut vulneratum superbum.* Dux ad verbum abbatis compunctus: *Pater, ait, karissime, nichil verius.* Et erumpens in lacrimas, vix praesingultibus conatus oloqui, puram confessionem pro expectatione mortis Deo coram abbate reddidit, eaque reddita gladium suum sibi deferri jussit, quem assistente filio suo Godefrido, continuato gemitu poenitentiae, abbati reddendum praesentavit, cumque sibi testem futurum in judicio Dei pro abrenunciatione militiae saecularis satis humiliter, magis vero dolenter inclinavit. Quantas autem lacrimas ab oculis circumstantium excusserit tanti doloris spectaculum, pensandum

VARIÆ LECTIONES.

³⁶ ita 1. sed postea constanter Buloniensis.

NOTÆ.

(85) Sed is obiit 21 Dec. 1069. Itaque annus impositus falsus est.

(86) Famène, Palizeul, Ardenne. R.

(87) cap. 6, ubi a. 857 institutæ esse dicuntur.

(88) cœn. Hastières ad Mosam, d. Leodiensis, et Walciodorensis, cui illud subjectum erat; v. Miræi Opp., Dipl. I, 545.

(89) Hancar vertit Harnie, Wileursie, unde alia manus fecit Willerey, Borsine la vieille et neuve, Loitte, Naomé, Gedine, Grandhez; et addit: Nota. Istos pagos teneri ad solutionem annuam caseorum

ac oboli quem vulgo Priquette vocant. Ultra hos autem pagos ad idem tenentur infrascripti ejusdem decanatus Gradensis, vid. Palizeux, Villance, Maissey, Vencymont, Jehonville, Ochamps, Offaigne, Sansareux, cum appendicibus, Bouillon, Noirfontaine, Crufoz, Briahan, Vcymont (sic), Bothasart, Belnaux cum appendicibus, Fays les Veneurs, Assenoy, Graide, Rienne, Hoffays, Oysy, Gembre, Bievre.

(90) nunc Graide, a S. Huberto ad occidentem, nomen dedit decaniae Gradensi, in qua villa Vilancia, Palatiolum, etc.

potius censuimus, quam referendum. Cujus enim A cor non emolliret, cujus vel inhumanos affectus non inclinaret pœnitentia tam devota tamque humilis illius quondam nominatissimi Romanæ urbis patricii, et præfecti Anthonitani, et Pisani marchionis, et totius interjacentis Tusciæ et Italiæ dominatoris, invicti quoque Viridunensium comitis et Lotharingiæ ducis, Henrici etiam imperatoris per tot annos acerrimi impugnantis. Nec multo post ad ecclesiam beati Petri trans pontem sitam jussit transportari, prosequentibus eum abbate Theoderico et Gonzone Florinensi et Hermendo Viridunensi filioque Godefrido cum optimatibus suis. Ibi sibi deferri jussit capsam eburneam, quæ fuerat Bonifacii marchionis, plenam pretiosis sanctorum reliquiis, inter quas eminebat portio magna dominicæ crucis, et gestatorium altare papæ Johannis. Ea accepta in manibus coram altare beati Petri, sine alicujus sustentatione in pedes libere constitit, et prædictam capsam tenens recensuit ex ordine, videlicet ex edicto Alexandri papæ separatim se esse a marchissa Beatrice, et pro ejusdem separationis conditione structurum se congregationem monachorum de communibus possessionibus utriusque Deo devovisse. Eisdem quoque possessiones amborum consensu denominatas prædictum papam auctoritatis suæ privilegio confirmasse, quocumque sibi placeret illas addicere; et quia prægravatus infirmitate id per se ipsum exequi non posset, orare Theodericum abbatem, ut hujus sui voti curam exequendam pro se susciperet. Erant C vero ipsæ possessiones fere omnes militum stipendiariæ, qui ³⁷ licet palam non auderent duci eas sibi ratihabere contradicere, pro hoc ipso tamen submurmurabant inter se cum maxima indignatione. Sensit abbas ducem frustra niti quod intendebat, cum intelligeret submurnurantium calumpnias, præsertim cum ex ipsa filii ejus quadam adversione notaret erga patrem jam læsæ pietatis imaginem, unde et ametando (91) longius absistens, respondit duci quod rogabatur se exequi non posse, alium potius quæreret, quem votis suis procurandis substitueret. Nec latuit ducem quod abbas timeret, et inclamato filio cum amaritudine, objecit ei cur tam impudenter erga se violaret jura naturæ, cur adeo prodidisset se degenerasse ut salutem paternam deficeret in hac suprema necessitate; non debere cum prædam facere sceleris sui pauca illa quæ destinabat redemptioni animæ suæ, cum ei plurima relinqueret parata suo labore. Respondente filio in nullo se defuturum ejus voluntati: *Accede, inquit pater, da osculum michi in conditione servandæ hujus tuæ fidei et promissionis, interposito testamento vitæ tuæ et honoris.* Sic abbas iterum iterumque reclamatus ab utroque, cum veram esse crederet, quam

viderat inter patrem et filium pactam sponsonem, jam non dubitavit conclamantibus ³⁸ adesse, ne videretur fructum pœnitentiæ peccatoris de se confidentis quantum in se esset aliquo modo defraudasse; et propius accedenti: *Karrissime pater, dux inquit, per hanc capsam, et ei porrexit illam, committo tibi hujus meæ devotionis curam, ut in salutem animæ meæ pro posse tuo exequaris eam.* Ad filium autem: *Tibi, inquit, edico in fide debita et promissa patri adjutorium, cooperationem et defensionem hujus executionis secundum ammonitionem istius abbatis, dextramque ejus astrictam implicuit dextræ filii; præsentem etiam ecclesiam beati Petri apostoli, quæ mei est patrimonii, delego in perpetuum constituendis in ea monachis, matremque ejus Saltiacum rivum confirmo eorum ditioni, exclusis omnino hactenus tenentibus eam clericis. Præter possessiones vero quas huic meæ devotioni privilegio et auctoritate Alexandri papæ confirmavi, ex consensu conjugis meæ Beatricis, tuo quoque, mi karissime fili, et sponsæ tuæ Mathildis, in auro, argento variisque ornamentis, censum mille librarum rerum mearum mobiliū aggregavi, quæ vestræ committo fidei, ut hujus ecclesiæ proficiant utilitati.* Hæc omnia a patre conducta et a filio laudata, abbas, ut erat simplex et rectus, credidit esse rata, omnique dilatione remota collocavit ibidem deservire Deo satis honestas personas majoris suæ ecclesiæ, scilicet Alfredum custodem, Lambertum majorem, Liebertum postea sub se ejus loci præpositum, Arnulfum capellanum. Quorum religioso et honesto conventu dux adeo consolabatur, ut, licet infirmitate sua semper crescente gravaretur, auditis campanis quibus horæ canonicæ monachico ritu significabantur, ejusdem infirmitatis quasi oblitus, quadam mentis hilaritate recrearetur. Interea cum vitæ suæ funditus diffideret, Viridunum se devehendum statuit, ubi olim se condixerat sepeliri gratia satisfactionis, ex quo eandem civitatem succenderat in contumelia Henrici imperatoris (92). Præfixa vero die suæ hujus evectiois, fecit se primum deferri ad ecclesiam beati Petri (93), ubi se commendans ejus patrociniis, simulque abbati et fratribus ultimum vale faciens cum lacrimis, jussit sibi prandium D in domo bannalis furni parari. Quo devectus, prosequentibus eum abbate et filio multisque ex suis optimatibus, cum electo a se loco coram furno deponeretur: *Hujus, inquit, officinæ semper procurator esse debuissim, si michi propitia divinitas tot mala quæ gessi parcere voluisset.* Quo cum refecisset convenientibus ad se mendicis — ex quo enim cœperat infirmari, nullos convivas nisi pauperes habere voluit — ipsam bannalem officinam furni legali donatione beato Petro contradidit, ut in perpetuum

VARIÆ LECTIONES.

³⁷ que 1. ³⁸ inclam. superscr. vel concl. 1.

NOTÆ.

(91) recedendo quasi a meta.
(92) a. 1047.

(93) Bullonii.

deserviret monachorum utilitati, licet hoc frustra, sicut et alia omnia pæne fecerit. Nam ab abbate, ut destinaverat, Viridunum deductus, cum adhuc vivens ibidem moraretur, quæcumque promiserat ei mentitus est filius, et in dampnum vitæ suæ et honoris oblitus est misericordiæ et veritatis. Factus enim jam potens hereditatis paternæ, dissimulavit meminisse quid se præsentem et laudantem deputaverat pater redemptioni animæ suæ. Suggerebatur ei a quibusdam suorum revera infidelium, quasi ad gratiam, non debere eum perdere militum suorum amicitiam, in manu eorum suam constare valentiam, defecisse patrem suum a sensu proprio in extremis, consuleret potius rebus suis, quam illius obtemperaret deliramentis. Sic deductus a sententia servandæ pietatis, de disponenda elemosina patris interpellantem se abbatem callide suspendit, quamdiu quidem pater supervixit. Supervixit vero fere per mensem. Viriduni 15 Kalendas Januarii terribiliter cælum intonuit, et in crastinum vita decedit (*an. 1069, Dec. 21*). Tunc tandem junior Godefridus qui esset apparuit, et recurrente ad se abbate pro testamento ordinando defuncti patris, non tantum consilium et auxilium suum illi negavit, sed etiam minis et injuriis a se absterrendum³⁹ putavit. Inferens instanti, hoc negotium non ejus temporis esse, nunc non suæ utilitati convenire monachicam congregationem disponere, et militiam sui ducaminis postponere; quæ illi pater curanda commiserat bene curaret, alterius intentionis curam se acitare. Talem tamque subitam rerum commutationem abbas obstupuit, et quasi monstrum sic a se diversum indignatus exhorruit. Ne tamen per hanc repulsam videretur defecisse a promissa fide servanda, Heribrandum seniore ceterosque parces castri, quos fidelius ducem coluisse meminerat, interpellavit, ut secum de negotio patris Godefridum adratiocinarentur eos conduxit. Ille tandem pudore convictus, respondit possessiones denominatas, quas milites sui stipendiarias tenebant, se nec velle nec posse subtrahere tenentibus, Astinetum (94) vero cum banno et comitatu et omni familia et quæstu, et denominatam partem Chevoni, bannalem quoque cambam Buloniensis burgi, quæ nullius erant feodi, elemosinæ patris sui se recognoscere et confirmare, relictum vero thesaurum rerum ejus mobilium in præsentia eorum se velle cum abbate dividere; hoc illi jam sufficeret, nec se amplius super hiis molestaret. Adhortatus abbas ut interim quæ concedebantur susciperet, neque juvenem quandoque meliorandum exasperaret,

A exhortantibus cessit, et cum Godefrido ad scrinium dividendi thesauri vix compulsus accessit. Godefridus ablatis inde septingentis marchis argenti in candelabris, in scyphis et scutellis aliisque utensilibus variis, abbati cetera reliquit, ea tamen conditione ut ea disponeret respectu consilii sui. Consilio tamen Heribrandi castellani aliorumque fidelium suorum, qui ei suggerunt ne sic inhumane annullaret elemosinam patris sui super prædictam summam argenti, disposuit abbati et successoribus ejus Bellam vallem (95) cum familia et banno et omnibus finibus et acquestibus suis, ad opus fratrum deservientium Deo in ecclesia beati Petri; quod vadium quiete ab eis possessum est quamdiu idem Godefridus advixit.

B 24. (54.) Erat non longe a majori ecclesia fiscus Caviniacus (96) ex patrimonio Richeldis Montensis comitissæ, quæ viduata Balduino juvene Flandrensium comite (*an. 1070*), Flandras amiserat, occiso filio suo Arnulfo a patruo ejus Roberto Frisone (*an. 1071, Feb. 22*), per manus cujusdam Gerbadonis⁴⁰. Qui Gerbaldo non multo post confusus conscientia tantæ injustitiæ et temeritatis Romanum petiit, et manus quibus dominum suum interfece- rat domno papæ Gregorio VII, pro pœnitentia ejusdem criminis detruncandas obtulit. Gregorius executionem hujus detruncationis magistro coquorum suorum publice commisit. Educto Gerbodone⁴⁰ ad pœnam quam decreverat pati, prædictum ministrum papa revocari præcepit, eique secreto edixit, ut si elevato ferro aliquo modo manibus motis titubaret continuo eas incideret; si vero constanter persisteret, patientiæ persistentis statim retento ictu parceret. Gerbodo ad ictum perstitit, statimque incolumem deputatus percussor papæ repræsentavit. Lætatus papa sic provenisse pœnitentiam Gerbadonis, manus quas detruncandas obtulerat jam non suas sed Domini esse judicavit, præcepitque ei ut per dominum Hugonem Clunicensem abbatem revertens, referret ei omnem rei ordinem, seque ejus consilio crederet. Ille ad abbatem veniens, ejus exhortationibus credidit, et postea eximius sub eo monachus claruit (97). Comitissa vero gratia Flandras recuperandi, et filium suum D occisum vindicandi, Philippum Francorum regem, ipsum quoque Godefridum ducem et Albertum comitem Namucensem multosque alios Lotharingiæ et Franciæ principes adversus Robertum condixit, taxato singulis pretio ejusdem conditionis. Fuerat autem prædictus abbas longo ante tempore et Balduino et Richeldi adeo familiaris et dilectus, ut

VARIÆ LECTIONES.

³⁹ absternendum 1. ⁴⁰ ita 1.

NOTÆ.

(94) Assenoy, et Givogne, iuxta Sedanum.

HANC.

(95) Belleveaux. R.

(96) Chévigny. R.

(97) Arnulfum a Gerbodone interfectum esse, et totam de hoc narrationem eisdem fere verbis refert Gislebertus in Chron. Hannoniæ, ed. Du Chasteler p. 6, 7.

multotiens ab eis exoratus, aliquandiu Flandris moraretur cum illis, et præter multa donaria quibus ab utroque redibat honoratus, duo allodia, scilicet Sulmodium (98) satis contiguum monasterio et Tavers in Hasbania, legali donatione ecclesie beati Huberti in perpetuum collata optinere mereretur (99). Et cum eandem comitissam licet a priore potestate dejectam sæpius tamen reviseret, ex priori amicitia occasione prædictæ conductionis ⁴¹ Caviniacum fiscum illa ei in vadio accipiendum per Lambertum majorem obtulit. Lætatus abbas sibi offerri Caviniacum, quem jam diu desideraverat ecclesie acquirendum, præsentem et annuente duce Godefrido quingentos bizantios auri de elemosina patris sui Caviniaco superposuit, et sic fiscum eundem interim sub testibus legitimis, videlicet Segardo, Arnulfo, Gozuino, et Tietboldo, in vadium accepit. Richeldis vero cum amissis tot expensis nihil profecisset, fugato etiam Philippo Francorum rege a Roberto Frisone, ad dominum Theodinum Leodiensem episcopum se contulit, et ei Montense castrum cum omni honore illi subjecto ⁴², sanctæ Mariæ sanctoque Lamberto eundem obtulit. Quæ coemptio ecclesias episcopi afflixit gravissime (100-1), nostram quoque spoliavit ex maxima parte. Intendebat enim comitissa viribus episcopi adversus Robertum se aliquid posse moliri, sed non prævaluit. Venditum tamen castrum cum suis appenditiis in feodum recepit.

25. (33.) Grassabatur interea discidium inter abbatem et ducem, duce quidem a fide patri promissa omnino deficiente, abbate vero ut eam exsolveret in emancipandis conductis ab eo possessionibus constanter exigente. Sed neque frustrata est imprecatio patris, quam, ut dictum est, filio moriturus ingessit, imposita conditione vitæ suæ et honoris; nam uxor ejus Matildis eo relicto Langobardiam rediit, sæpiusque mandante marito ut rediret, non solum non obtemperavit, verum edixit mandanti, ut ad se ille veniret, et sicut se curaret capsam reliquiarum patris sui Bonifacii sibi deferret. Seductus ille spe conciliandæ sibi conjugis, præfatam capsam eburneam cum reliquiis abbati violenter abstulit et Mathildi retulit, relicto tamen altari quod fuerat papæ Johannis. Sed nec sic quidem apud eam maritalem gratiam optinuit, spretusque ab ea et inactus ab Italia Lotharingiam rediit. Conscius vero se abbatem gravius offendisse pro ablatis sanctorum patro-

A ciniis, cum ex hoc nihil ipse profecerit, callidiori aversione imminentem sibi acrius vitare cœpit. Coactus tandem abbas de eo desperare, ut erat amicissimus domino Herimanno Metensium episcopo, disposuit cum eo Romam ire (102), volens de eventu rerum papam Gregorium VII consulere, et inter eundem de eisdem agere cum marchissa Beatrice (an. 1074). Ingressi viam Romæ pascha celebrare certabant, sed tardantibus eos quibusdam, qui obsonia episcopo certatim impendebant, ad Lunensem portum pervenerunt majoris hebdomadæ feria quinta (Apr. 17). Ibi occurrit illis legatus marchissæ Beatricis, cum precibus etiam filie ejus Mathildis, ut Pisas diverterent, ut apud eas proximum pascha sollempnizarent. Consultus abbas ab episcopo quid inde videretur sibi, respondit ille non debere gravari dignationem magnæ petitionis, neque differret invitatus occurrere, cum negotium adeundi eas incumberet utrisque. Sic divertentes Pisas honorabiliter suscepti sunt a matre et a filia, satis eminentiores ceteris curialibus habiti in eadem curia. In exsolvendis pascalibus officiis convenerant ibi septem episcopi, hiisque omnibus postpositis celebritas missarum dominicæ resurrectionis (an. 1074, Apr. 20.) oblata est agenda Herimanno Metensium episcopo. Videres præter sæcularium confluentium multiplices glorias, clericorum diversi ordinis frequentiam, ecclesiastici ministerii vasa auri et argenti quamplurima, diversi apparatus vestes peregrinas, Beatricem et Mathildem procedentes quasi cujusdam dominationis præfecturas. Episcopo in tali pompa missas celebrante, abbas in quodam angulo se celabat, operto capite satis humiliter vacans psalmodiæ cum Lamberto majore et minore. Mathildis circumspiciens deprehendit abbatem latere laborantem, et nichil glorias tam festivæ ostentationis curantem. Assistebat vero ei in decantandis psalmis dominus Anselmus post Alexandrum papam ordinatus Lucensis episcopus, vir admodum religiosus, et non multo post felici excessu clarescentibus miraculis inter sanctos a Domino assumptus. Hunc ad abbatem misit, et ut superius ascenderet mandavit. Et cum obedienti sedes deesset, Mathildis assurgens ei suam, ut erat parata, transmisit, mirantibus cunctis quæ esset persona tantæ apud eam dignitatis. Discessurus autem in crastinum (Apr. 21), cum ei inter cetera familiaritatis colloquia, deceptum se a Godefrido de elemosina patris ⁴³, illa super

VARIÆ LECTIONES.

⁴¹ leg. conductionis. ⁴² contradens excidisse videtur. ⁴³ conquereretur vel aliud tale deesse apparet.

NOTÆ.

(98) alias Smuz. H.

(99) Donationis præceptum s. d. ediderunt Foppens in Miræi Opp., Dipl. IV, 185, Martene et Durand Coll. Ampl. I, 487.

(100-1) Eadem fere verba habent Gislebertus p. 9, et Ægidius Auræ Vallis c. 5, qui damna majoris Ecclesie Leod. enumerat.

(102) Conf. Vitam Theod. IV, 47-49. Ibi quoque privilegium a Gregorio præsens obtinuisse dicitur,

quod Kal. Maiis 1073 datum est. Eo autem anno Gregorius x Kal. Mai. electus est, paschalis Dominica fuit ii Kal. Aprilis. Theodericus ergo si cætera hic recte narrata sunt, Romam ante electionem Gregorii reliquit. Quo fit ut iter ejus a. 1074 sit attribuendum, nescio an etiam privilegium. Nam a. 1075 excludit epistola Gregorii mox commemoranda.

hiis dominum papam consulendum respondit, et ut faciliorem aditum inveniret apud eum optinendi quæ vellet, litteras ei deprecatorias composuit, quas apostolico redderet ex nomine Mathildis, indicta ei conditione per se redeundi, et quæ sibi evenirent illi referendi. Veniens ergo Romam cum episcopo, litteras Mathildis præsentavit apostolico, et per eas commendatus gratanter susceptus est ab eo. Per septem autem dies in Urbe demoratus, et ejus esset vite et probitatis perspectus, adeo factus est papæ dilectus, ut die quadam ab hora prima in sacra cappella quæ dicitur ad sanctum Laurentium (103), ubi cum sandaliis dominicis retinentur capita apostolorum Petri et Pauli, pariter soli considerentes amica vicissitudine divinis eloquiis intenderent, eo usque ut nocte superveniente armatus Urbis præfectus papa jubente ad hospitium suum abbatem cum suis reduceret. Unde et inter cetera quæ ab eo gratia familiaritatis expetiit, privilegium etiam apostolicæ defensionis ecclesiæ suæ auctorizatum optinuit, ut ecclesiæ Romanæ firmata et defensata auxilio et auctoritate, immota stabilitate monastico ordini in perpetuum persisteret, et ei jam donata et amodo donanda anathemate æterno interposito firmiter constarent. Hoc idem privilegium papa a se dictatum et in publico consistorio Lateranensis palatii quod dicitur Ad speculum, coram pluribus episcopis et cardinalibus ecclesiæ Romanæ recognitum et relectum, subscripsit manu propria: *Miserationes tuæ, Domine, super omnia opera tua.* Cum vero a conducta Godefrido promissione abbas se absolvendum exposceret, quia in ea explenda filii ejus auxilium sibi deesset, apostolicus non consensit, sed Annoni Coloniensi et Theodiuo Leodiensi apostolicæ auctoritatis formatas epistolas destinavit, ut Godefridum ad hoc quod patri morturo condixerat exsolvendum, vel consilio inclinarent, vel ecclesiastico ministerio inobedientem compellerent. Reversus abbas per Mathildem, ut ei condixerat, exsolvit ei commendationis suæ gratias, referens quæ ex sententia illi omnia apud papam provenerant; illa licet nolentem aliquamdiu eum secum retinuit, et casula una alba quæ fuerat domini papæ Leonis IX, subdiaconali quoque tunica papæ Stephani qui dictus olim Fridericus frater fuerat ducis Godefridi majoris; a se digredientem honoravit. Nec tantum hac sola vice gratia curiæ illius ecclesiæ nostræ profuit, sed et tempore papæ Alexandri II, cum idem abbas Roma rediens diverteret ad matrem et filiam apud Fraxinutum (104), quo construxerant monasterium monachorum in Alpibus Appennini, per septem dies detentus, ibi cotidie pallio uno muneratus est ab eis. In die vero digressionis suæ data est capsula una eburnea reliquiis Claudii martyris pretiosa, quam secum revehens in

A vigilia sollempnitatis beati Huberti cum honesta processione, responsum *Cives apostolorum* decantante, ecclesiæ intulit. Et ex tunc in eadem die cum commemoratione Benigni martyris Divionensis, Claudii quoque celebritatem agendam communi assensu congregationis instituit.

26. (56.) Cum vero Theodiuo Leodiensi episcopo litteras papæ pro Godefrido ei missas tradidisset, et paulo post privilegium Romanum quod ejus concessione et laude ecclesiæ beati Huberti optinuerat, quasi conquisivisse obtulisset, de manu ejus accepit illud archidiaconus Boso, cui et omnia sua procuranda idem episcopus crediderat specialius, ut erat confectus senio. Idem Boso abbati jam diu infensus erat, eo quod præbendam unam cuidam nepoti suo Nasaniæ expetierat nec impetaverat, unde et collecto livore occasionem se vindicandi attentius quærebat. Explicita ergo carta et offensus ignotis sibi ad legendum notis, quibus conscribuntur privilegia Romanæ auctoritatis (105): *Non, inquit, dubium quin hic lateat alicujus fraudis præstigiū, quod utique celat barbaries harum notarum.* Raptum ab ore ejus verbum quasi ad gratiam dicentis palatinæ canes exceperunt, censentes diligentius perscrutandum, quod ut difficile ad legendum videbatur incertum. Tandem easdem notas sensim perscrutantes hii qui inter clericos jaectabantur perspicaciores, deprehenderunt rem ut erat, scilicet ecclesiam beati Huberti specialius mancipatam apostolicæ defensionis, æternoque anathemate interdictum cuicunque personæ vel potestati, ne quis ei præsumat dampnum inferre vel injuriam, vel in acquisitis vel in acquirendis, utque monachicus ordo ibi in perpetuum Deo deserviat liber totius inquietudinis. Ad hæc Boso rapta occasione insimulandi, caput suum quatiens cum suspiriis, et maxima jam diu cœpta indignatione succlamavit, abbatem Theodericum abbatiam sancti Huberti omnino prodidisse Romano pontifici, ecclesiam Leodiensem in hoc ipso incurrisse dampnum intolerabile, et, nisi episcopus ejusque fideles maturius advigilarent, nichil sibi de tanto honore hætenus habito remansisse. Intellexit ex privato odio abbas publicam sibi suscitari invidiam, et indignatus se criminari præter conscientiam, respondit constanter hujus malignitatis conjecturam nec se quæsisse, nec apostolicum concessisse; venirent quicumque eligerentur fideliores ecclesiæ Leodiensis, paratum se Romam redire, ibique eis probaturum publice crimen quod sibi imputabatur nichil esse; ea tamen conditione, ut secundum sacros canones pœnas falsæ criminationis, se purgato, criminatores exsolverent. Præsensit Boso se suo capiendum laqueo, actumque de se, si Romæ prosequeretur abbatis reclamatio (106). Locutus itaque cum consilio, non se assuetum Romano, ait,

NOTÆ.

(103) in palatio Lateranensi.

(104) Frassinoro, in ducatu Mutinensi.

(105) Langobardicis litteris.

(106) Factum tamen est; nam Gregorius epistola II, 61, quæ data est x Kal. Apr. a. 1075, Theodiuum hortatur ne abbatem privilegii illius causa am-

sed Leodiensi iudicio; nemini licere audientiam reclamare tam subito, nisi episcopi sui, maxime vero metropolitani gravaretur iudicio. Recognovit episcopus licet senex invidiose calumpniari abbatem; ne tamen videretur indiscussum prætermittere quod putabatur dampnosum ecclesiæ, præfixit diem hujus discussionis agendæ. Retento igitur secum privilegio, abbatem dimisit, et ceteros abbates episcopii cum archidiaconis, ut ad præfixam diem venirent convocavit. Interea Boso declamare in clero, spargere voces in populo, quanta malignatus est inimicus in sancto, qui commissam sibi abbatiam subduxerit sanctæ Mariæ sanctoque Lamberto. Vagante passim ut suum cum fama vulgabatur abbatis infamia, et licet apud se bene sibi conscius vera tueretur innocentia, indignabatur tamen mendaciter gravari nichil tale merentis patientia. Præfixa die convenientibus evocatis, ipse quoque cum Theoderico præposito et utroque Lamberto omni modo veritati confusus affuit. Discutiendi etiam privilegii exemplar secum detulit, ut quia calumpniatores ejus secum finxerant aliquid monstruosum ignotis in eo celari notis, cunctis legere volentibus innotesceret assuetis conscriptum litteris. Lecto palam itemque relecto privilegio, et cum delecto exemplari verbo ad verbum comparato, ventilantibus quibusque inter se prudentibus quæcumque in eo continebantur, nichil in eo Leodiensi ecclesiæ deperiisse, nichil abbatem adversus eam deprehensum est machinasse; et cum jam non ex Bosonis odio, sed ex evocatorum iudicio causa penderet abbatis, in hoc tandem majorum et meliorum sententia consensit, Romanæ ecclesiæ proprium esse de omnibus iudicare, nullis vero licere de ejus iudiciis retractare: non succensendum abbati, quod ecclesiæ suæ procuraverit defensionem et auxilium apostolicæ auctoritatis, cum nec in sensu nec in verbo excluserit debitam subjectionem ecclesiæ Leodiensis. Indignatus sic suam Boso adversus abbatem conjecturam extenuari, arrepto privilegio de medio consessu se subduxit. Ipso tamen episcopo reclamante et indignante cum ceteris cur talem injuriam faceret abbati, vellet nollet, privilegium publice laudatum et auctorizatum reddidit. Soluta contentione, abbas absolutus recessit, sic exinanita existimatione illi objectæ criminationis et comprobata erga ecclesiam nostram auctoritate Romanæ defensionis. Est autem hujusmodi privilegium in superiori pagina conscriptum, quod hic est interponendum:

Gregorius episcopus, servus servorum Dei, dilecto

VARIE LECTIONES.

⁴⁴ canonice addit 1. quod glossema ejeci auctoritate exemplaris hujus privilegii, quod ex ms. S. Huberti ediderunt Foppens in *Miræi Opp. dipl. IV, 6, et Mart. et Durand in Coll. Ampl. I, 513.* ⁴⁵ a. quæ illi. ⁴⁶ ita correxi, eadem auctoritate; ut non eas cath. 1. ⁴⁷ ita omnes. ⁴⁸ hic desinit exemplar illud.

NOTÆ.

plus molestare velit. Compertum est nobis, inquit, te contumelias quorundam consilio intulisse abbati de S. Huberto propter privilegium quod a nobis suscepit, sed excusamus eum, quod contra detrimentum et honorem ecclesiæ tuæ nihil fecerit Unde te monemus et

A in Christo filio Theoderico, abbati monasterii sancti Petri sanctique Huberti Andaginensis in Arduenna constituti, suisque successoribus regulariter ibidem ⁴⁴ intransibus in perpetuum. Nulli fidelium est in dubio quin sedes apostolica, eo quod ⁴⁵ universalis mater et omnium ecclesiarum princeps est, omnibus hoc jure ac debita sollicitudine præesse debeat, non ut ⁴⁶ eas tantum catholicæ religionis unitate concludat, sed generali circumspectione etiam ab hiis quæ extrinsecus promoventur pro sua auctoritate salvet et munit. Inter quas tamen cum plures inveniantur, quæ speciali et propria commendatione in tutelam ejusdem sedis apostolicæ se contulerunt, ut speciali caritate et studio suæ matris amplexæ usquequaque securiores et liberiores ab omni infestatione consistenter, quas ⁴⁷, ut dignum erat, ita Romana suscepit ecclesia, tantaque protexit undique diligentia, ut omnibus munimenta præsidii, nonnullis quoque gratiam conferret augendi. Cujus rei plurima nobis exempla sanctissimi viri reliquerunt, qui, ante nos in illa quam diximus apostolica sede fulgentes, pro honore ecclesiarum Dei et exaltatione earum magis quam pro vita aut salute sua solliciti fuerunt; suscipientes monasteria et venerabilia loca in patrocinium apostolicæ defensionis, et confirmantes ea propriis privilegiis, quatinus ex cotidiana tranquillitate ardentius in devotione divinæ servitutis et in omni bono proficerent. Qua in re quam pie, quam sancte fecerunt, et illorum nobis ostendit gloria, et ipsius rei tam fructuosa gratia. Nam cum oratoria in pace et tranquillitate consistunt, et ecclesiastica beneficia pauperes Christi nutriunt, tum vero laus Deo digne promitur, et remedia peccatorum tam vivis quam defunctis impenduntur. Unde nos in eadem sede apostolica, non nostris meritis, sed divina locati gratia, suscepti officii debitum considerantes, præfatum monasterium, cui tu, dilecte fili et prænominate abba, præesse dignosceris, tuo rogatu in tutelam apostolicæ sedis et nostram et successorum nostrorum defensionem suscepimus, confirmantes et corroborantes sibi per præsentis paginam privilegii, ecclesiam sanctæ Mariæ super Axonam sitam (107) et ecclesiam sancti Sulpitii super Mosam (108) ceterasque possessiones tam in villis quam castellis ceterisque ecclesiis et terris cultis aut incultis seu in omnibus rebus mobilibus et immobilibus, quas nunc jure possidet ⁴⁸ aut in posterum Deo miserante acquirat, quatinus omnia ad communem utilitatem fratrum inibi Deo famulantium sub tuo tuorumque successorum regimine et congrua dispensatione semper inconvulsa illibataque permaneant. Si quis vero regum, sacerdotum, clericorum,

rogamus ut permittas eum in pace et in omni tranquillitate.

(107) In Eberneicurve.

(108) Pirensem.

judicum ac sæcularium personarum hanc constitutionis nostræ paginam agnoscentes, contra eam venire temptaverit, potestatis honorisque sui dignitate careat, reumque se divino iudicio existere de perpetrata iniquitate cognoscat, et nisi vel ea quæ ab illo sunt male ablata restituerit, vel digna pœnitentia illicite acta deflexerit, a sacratissimo corpore et sanguine Dei domini ⁴⁹ redemptoris nostri Jesu Christi alienus fiat, atque in æterno examine districtæ ultioni subjaceat. Cunctis autem justa servantibus eidem loco, pax domini nostri Jesu Christi, ut hic fructum bonæ actionis recipiant, et apud districtum iudicem præmia æternæ pacis inveniant, Amen. Subscripsit autem manu propria domnus papa : *Miserationes tuæ, Domine, super omnia opera tua. Bene valete. Datum Lateranis in* ⁵⁰ *Kal. Maii per manus Petri sanctæ Romanæ ecclesiæ presbiteri cardinalis ac bibliothecarii, anno primo pontificatus domini Gregorii VII, papæ, indictione undecima.*

27. (38.) Interea monitus Godefridus ex mandato papæ a Coloniensi itemque Leodiensi pontifice, ut conductam patri veritatem et fidem exsolveret, illeque nec monentes nec arguentes audire curaret, accidit ut domnus Herimannus, Metensis episcopus, ad eum Bulonium veniret. Erat autem dominici adventus dominica secunda, et ut suum est ejus temporis, inhorruerat passim hiems asperrima. Exceptus a duce ut decebat tantum pontificem, cum post cœnam in lecto ducis pausaret, duce altrinsecus in eadem camera quiescente, primo gallicinio apud sanctum Petrum surrexerunt ad vigilias fratres, Theoderico abbate tunc cum eis ibi demorante. Miratus episcopus ea tali hora se campanas audire, interrogavit ducem, quo vel ad quid sonarent. Respondit dux fratres apud sanctum Petrum ad vigilias surgere, eosque ex elemosina patris sui ibidem locatos consistere. Ad hæc episcopus altius ingemiscens : *O, inquit, nos infelices, quos in tantis deliciis quiescentes Deo condempnant tales vigiliæ. Felices econtra quos nec torpor mediæ noctis, nec horror hujus asperrimæ hiemis reprimit a laudibus omnium creatoris Dei. Tu quoque infelicior infelicissimis, quem necdum emolliunt vel timor Dei vel amor patris tui, qui elemosinam ejus defraudaveris, et fratribus tam devotis adhuc eam detraxeris!* Ad hæc Godefridus compunctus in lacrimas erupit, et gratias agens rationabili ejus castigationi, quicquid ex hoc neglexerat, emendaturum amodo se promisit. In crastinum uterque abbatem mandavit, venienti vero dux officiosissime assurrexit, et nichil tale de eo speranti coram pontifice et qui-

busdam curialibus suis vadium humillimæ satisfactionis genu flexo porrexit, se errasse, se peccasse in Deum et patrem suum est confessus, errorem quoque suum amodo se correcturum professus. Miratus abbas et lætatus in Domino, qui ad quod vult inclinat corda omnium filiorum hominum, suggerente episcopo duci recredidit quod sibi porrexerat vadium, in verbo scilicet viventis adhuc patris sui, quo eum adjuverat ⁵¹, vitæ suæ et honoris conditione interposita ; statim ille pro hiis quæ de præfato thesauro subduxerat abbati, Bellam vallem ad usum fratrum ei deposuit, et ecclesiam Montis Madiensis (109) cum tribus mansis terræ beato Petro in perpetuum possidendam legaliter tradidit.

28. (39.) Eodem anno (1075, Jun. 23) Theodunus Leodiensis episcopus vita decessit, orta que (110) contentione inter quosque potentes agendæ electionis, dum plures fieri voluissent episcopi, nulli eorum ut episcopus fieret contigit. Nam dux Godefridus, qui tunc forte morabatur cum Heinrico rege, cum vix tenuiter persensisset episcopum obiisse, precibus suis optinuit apud eum, nemini concedendum donum episcopii, nisi quem ille præsentaret ei ; moxque ad Heinricum Viridunensem archidiaconum ⁵² misit, et ei ut remota omni dilatione ad se veniret mandavit. Festinavit ille duci occurrere, incertus omnino quid vellet. Leodienses vero pro contentione præfata nulla adhuc electione firmata, ne videretur injuriosum regi, baculum pontificalem paulo morosius deferri, ut eum referret injunxerunt Theoderico abbati. Quidam autem de clericis alter alterum anticipans curiam irrepserant, sperans quisque vel sibi proventurum eventum rei, vel paratus gratia vicissitudinis ferre suffragium alteri. Interea suggestit dux clericum adesse, cui episcopium donandum destinasset ; dignaretur rex, ut est ejus donationis agendæ, pro tribunali sedere, et vocatis Leodiensibus episcopum illis constituere. Leodienses evocati, licet morderentur latenter nemini illorum quod speraverant provenisse, ne tamen voluntati regis quæ in negotio præponderabat, viderentur deesse, Theoderico abbati ex consilio referendam imposuerunt domini Heinrici electionem. Qui cum ceteris assistens regi, ut erat vir urbanæ elegantis, promptusque Latialis eloquentis : *Eligat, inquit, eum Deus, et ab eo præelectum nos quoque voluntarie eligendum decrevimus.*

29. (41.) Sic (111) domnus Henricus episcopo donatus, et obsequente duce in urbem favorabiliter receptus, non multo post a domno Annone Colo-

VARIÆ LECTIONES.

⁴⁹ lege et domini. ⁵⁰ vel in vel III legi potest. ⁵¹ adjuverat c. ⁵² cognatum suum, virum vita et genere nobilissimum, filium scil. Frederici comitis Tullensis, addit *Ægidius*.

NOTÆ.

(109) *Montmedy* ou *Mairy*.

(110) Eadem invenimus apud *Ægidium Aureæ Vallis* c. 10, et breviora in *Chron. S. Laurentii Leodiensis*. Cf. *Lamberti Ann.* 1075.

(111) Totum caput totidem verbis legimus apud *Ægid.* c. 11 ; in multis convenit cum *Chr. S. Laurentii*.

mensi pontifice sollempniter est consecratus ; a quo etiam adjuratus est sub testimonio collatæ sibi benedictionis, ut ejus quoque utamur verbis : *Per benedictionem, inquit, patris tui Annonis obtestor te ut destruas superbiam et insolentiam Guolbodonis.* Erat autem Guolbodo abbas ecclesiæ beati Laurentii, qui, nimium confisus gloriæ suæ et nobilitati ⁵³, longe se aliter habebat quam conveniret monachicæ professioni. Nec diu moratus episcopus privatis illum ammonitionibus corrigere, cum videret se in hoc non solum non proficere, sed illum magis ad deteriora ex indignatione deficere, constituit diem ad discussionem ejus publicam. Convenientibus abbatibus (*Oct.*) et archidiaconis cum se Guolbodo non posset purgare a criminibus objectis, decreta omnimoda res ejus in potestate et dispositione episcopi. Episcopus, ne accelerando justitiam videretur evacuasse misericordiam, obtulit ei locum et tempus agendæ pœnitentiæ, decrevitque ei ut Viridunum apud sanctum Agericum aliquamdiu privatus secederet, et inter religiosos viros ibi noviter congregatos (112) satisfactionem suam dignam misericordia comprobaret. Concessit ille primum iudicio sapientium et episcopali decreto se consensurum ; sed ad horam locutus quibusdam suis, quod prius promiserat exequi, post publica contradictione recusavit. Episcopo exigente ut daretur sententia huic resultationi et inobedienciæ, decretum est ab omni conventu, ut in sua se recognosceret ⁵⁴, ipsamque abbatiam libere ad placitum suum disponeret, cujus abbas convictus criminibus nollet illi ad emendationem obedire. Nec moratus Guolbodo ad regem Henricum abiit, ejusque violentia adversus episcopum conatus est se tueri. Qui dum ecclesiasticam justitiam sæculari audientiæ prostituit, secundum sacros canones omnem sibi aditum recuperationis obstruxit. Nam nec regiis precibus nec minis potuit episcopus attrahi ut eum restitueret, obtestatus se malle episcopium ad tempus intermittere, quam ejusmodi insolentiam pati sine congrua satisfactione. Sic Guolbodo desperatus Hungariam concessit, indeque ad regem reversus in expeditione Italica positum, ad mortem usque domni Henrici episcopi moratus est apud eum.

30. (42.) Hiis (115) actis circa Leodiensem synodum, quæ agitur in festo apostolorum Simonis et Judæ, in sequenti adventu domnus Anno religiosus pontifex Colonæ vita decessit (*Dec. 4*) in maximo dampno totius illius provinciæ (114), quinque

VARIÆ LECTIONES.

⁵³ quia venerabilium — extollens *inserit Ægidius, quæ verba Chr. S. Laurentii exhibet c. 43.* ⁵⁴ *scil. sententia.*

NOTÆ.

(112) Monasterium ordinis sancti Benedicti a Remberto episcopo Viridunensi anno 1037 fundatum, unde et hic viri religiosi ibidem noviter congregati dicuntur. M.

(115) Eadem ap. *Ægid. l. I.*

(114) *Provinciæ, sepultusque est in cænobio Sibirgensi, quod ipse propriis sumptibus construxerat. Ægid. qui inde ad Trudonensia transit. Cf. Chr. S.*

A marchas argenti moriturus mittens ecclesiæ nostræ.

31. (43.) In sequenti sollempnitate dominici natalis dux Godefridus natalitiam curiam celebravit in magna gloria Trajecti, infelix certe et nimis improvidus sui, et cui ultima fuit pompa hujus suæ ostentationis ; nam inde descendens Frisiam, dum apud castrum Flardengis moraretur, per quosdam necessarios Roberti comitis Flandrensis in secessu per posteriora percussus interiit (*an. 1076, Febr. 27*). Cujus interitus equidem dolendus, omni Lotharingiæ adeo fuit exitialis, ut justitia et pax, quæ ultra memoriam eorum qui erant ejus temporis, profecerant sub eo, in brevi ejus defectu eveniente deficerent cum eo. Cujus corpus, sicut vivens disposuerat Viriduni ad sepulturam transferendum, dum perlatum esset Leodium, Henricus episcopus tanto amico destitutus, in pompa maximi doloris processit ei cum clero et populo totius civitatis, perque singulas congregationes præsens ipse circumferri jussit, exceptoque sollempniter missas celebrari instituit.

52. (44.) Deinde prosecutus eum usque Villantiam (115), præ nimio dolore infirmatus, progredi ultra non potuit, et Theoderico abbati ad corpus deducendum vices suas commisit. Ipse delatus ad ecclesiam beati Huberti, donec convalesceret ibidem fuit. Fuit autem a secunda dominica quadragesimæ usque post octavas ibi celebrati paschæ (116). Nam delectatus religiosa fratrum conversatione et eorum probata erga se sincera dilectione, nulla suorum vel clericorum vel principum potuit evinci suggestionem, quin ante pascalem celebrationem vellet locum mutare. Morabatur tunc junior Godefridus marchio cum illo, qui, avunculi sui destitutus auxilio, ejusdem episcopi tuebatur patrocinio ; quem cum sæpius argueret de allodio Telins, quod Bulionensis violentia jam diu subduxerat ecclesiæ, dicens etiam se timere illi vindictam hujus justitiæ : Godefridus consilio et hortatu optimatum suorum episcopo cessit, et quod suum erat beato Huberto voluntarie recognovit. Dominica autem quæ dicitur in palmis (*Mart. 20*), post sollempnem ejus diei processionem, prosequentibus nobilibus suis uterque accessit ad majus altare beati Petri apostoli, et baculum suum pastorem tenente episcopo, dextera ejus dexteram suam Godefridus superposuit, et cum eo prædictum allodium super illud absque ulla calumpnia reposuit. Imposita etiam sibi episcopus stola sacerdotali, ne

Laur. c. 44.

(115) *Villance*, à deux lieues de St-Hubert, où naguère se voyaient encore les restes d'un manoir féodal. R.

(116) I. e. a die 21 Febr. ad 3 Aprilis. Sed Lamberto teste Godefridus iv Kal. Mart. occisus est.

quis illud amplius ecclesie subduceret, sub obtestatione divini nominis interdixit, et imprecatione æterni anathematis excommunicavit; Godefridum vero culpam suam suorumque antecessorum humiliter fatentem absolvit, et facto publice privilegio hujus recognitionis, sua illud et suorum adstipulata assignatione confirmavit. In sequenti vero feria quinta (*Mart. 24*) circa horam sextam, parata sibi sede in portis templi, deductos ibi pœnitentes episcopi cum maxima reverentia et lacrimis Deo reconciliavit, et communioni sanctæ ecclesie per manus archidiaconorum sibi reassignatos restituit. Deinde sollempniter infulatus missas celebraturus episcopaliter processit, habens in ministerium ecclesiasticum electos ex fratribus septenos uniuscujusque ordinis, duodecim quoque sacerdotes in veste sacerdotali circumstantes cum, ad expectationem conficiendi in ipso canone sacri crismatis. Tanta tunc temporis erat frequentia religiosæ congregationis, ut hiis exceptis conventu exsequendi ordinis non videretur minui. Tanta ornamentorum cœpia abundabat ecclesie, ut pretiosis vestibus ornati singuli procederent in suo ordine, ipse etiam episcopus suis postpositis casulam albam indueret, quæ fuerat Leonis papæ, data, ut dictum est (117), abbati Theoderico a Beatrice et Mathilde. Quanta vero devotione dominicam passionem et sepulturam exegerit, qua alacritate cum publica fratrum processione, ambientibus eum archidiaconis suis, in ipso sancto sabbato sacri baptismatis fontes ore proprio consecraverit, qualiter hoc idem privilegium matris ecclesie sua auctoritate laudaverit et probaverit, quanta et quali gloria et lætitia pascalem sollempnitatem celebraverit (1076, *Mart. 27*), olim relatum vix credibile videbitur posteris. Cum et ipsi curiales episcopi posthabita urbe ab episcopo se quasi in solitudine ad eum convenisse indignarentur, nec tamen vel in divinis sollempniis vel in rerum exteriorum copiis se esse diminutos mirarentur. Elaborabat quoque episcopus ne propter frequentiam curialem ordo religionis aliquam pateretur inquietudinem; sed etsi quando gratia refrigerandi fratribus vel in lectione vel in colloquutione interesse volebat, executores suos in ipso claustris aditu a se rejiciebat, et post se accludens valvas, quasi quidam privatus adgaudentibus sibi reverenter conveniebat.

55. (45.) Jam die festo mediante Herimannus Metensium episcopus venit eum invisere, et exceptus ab ipso cum honorabili processione, tantæ sollempnitatis videbatur lætitiâ auxisse. Et quia longo ante tempore amicissimus erat abbati Theoderico, ejus congregationi in crastino eorum conventui se satis hilariter præsentavit, dicens sibi esse cordi ut aliquam gratiam eis relinqueret hujus ad eos adventus sui. Tunc ex consultu communi ab episcopo Henrico abbas expetiit, ut ejus consensu duo dicaret Deo altaria a se constructa noviter. Quod episcopo

A concedente, domnus Herimannus in feria sexta pascale (*Apr. 1*) quæ obvenerat in Kalendis Aprilis, dedicavit oratorium unum quod dicitur ad sanctam Jerusalem, eo quod ad modum dominici sepulchri conditum, ipsam quoque ejus formam representet devotioni fidelium; in sequenti sabbato aliud quod erat duplex, in superiori continens memoriam beati Nicolai, in inferiori vero beati Andreæ apostoli, quod ad hoc maxime ædificaverat olim abbas, ut ibi specialius ageretur fratrum memoria, quorum corpora ibidem jacent translata ab effosso cimiterio pro cripta amplianda. Qui dum paratis donis episcopum decrevisset honorare pro hac gratia impensa ecclesie, episcopus non solum non acquievit quicquam inde accipere, sed econtra casulam suam pontificalem cum stola et baltheo, duobus quoque candelabris et uno pallio obtulit habenda beato Huberto.

54. (46.) Exacta pascale ebdomada cum in suo digressu valediceret fratribus, ex pietatis affectu singuli cœperunt flere altrinsecus; Henricus autem amplius, quasi ex desiderabili sibi quiete revocatus ad tam multiplices sæcularium negotiorum tumultus.

55. (47.) Adhærebat ei familiaris quidam Viridunensis senex Eleutherius, vir equidem religiosus, et qui ab ineunte ætate instruxerat eum honestis et castis moribus. Hic sollicitus salutis et honoris illius, attentius suggerebat ei ordinandam esse ecclesiam beati Laurentii, quæ aliquandiu viduata indigebat providentia abbatis. Qui dum moraretur cum episcopo, factus est familiaris Lamberto juniore et Berengero priori, inter quos concreverat jam diu gratia veræ in Deo caritatis, quia inolita gratis libera erat totius necessitatis. Et cum sæpius Eleutherius colloqueretur Lamberto, forte inter loquendum incidit eis memoratæ abbatiæ mentio, et illo dicente de ejus ordinatione se multotiens cum episcopo contulisse, episcopum vero sollicitum, sed incertum cui convenienter eam committeret, respondit Lambertus, optime eam committendam Berengero, sapienti equidem et probatæ virtutis viro. Ille semel raptò verbo, gratias egit Domino, et quantocius suggessit episcopo, ut Berengerum sibi commodandum expeteret ab abbate Theoderico, quem interim ecclesie beati Laurentii loco prioris præponeret, donec per accessum temporis certius inde sibi consilium proveniret. Episcopus eum expetere non distulit, et vix ægre ab abbate impetratum et introductum ecclesie vacanti priorem esse constituit. Berengerus, ut erat vir discretus et prudens, satagebat consulte omnia procurare, singulorum se moribus contemperare, neminem quasi importunus gravare, doctrina et exemplo graviores informare, leviores ne scandalizarentur interim dispensatoria patientia dissimulare.

56. (48.) Nec multo post superveniente festo beati Lamberti (*Sept. 17*), cum ediceret episcopus

NOTÆ.

abbatibus et archidiaconis reddendum sibi consilium de ordinanda ecclesia beati Laurentii, responderunt illi in commune consulendos fratres ipsius congregationis, eisque offerendam regularem et legitimam electionem abbatis. Episcopus in crastinum deducens eos secum ad locum venit, et fratribus ut abbatem sibi eligerent mandavit. Illi locuti cum consilio, cum abbatibus et archidiaconis elegerunt Berengerum consensu unanimi. Lætatus episcopus eorum electionem convenire voluntati suæ, abbati Theoderico cœpit vehementer innuere ut Berengerum sibi absolutum redderet. Econtra cum abbas reclamaret, se nec velle nec posse tali viro carere, suæ magis ecclesiæ eum convenire quam alienæ; vix optinuit episcopus quod petebat omni illo conventu suffragante, et tandem Berengero coram attracto, abbatiam sancti Laurentii licet diu renitenti episcopus violenter ingessit, id revera disponente gratia Dei, quæ in brevi hoc se disposuisse comprobavit, dum illius labore et ingenio accrevit interioris optimæ religionis congregatio, et exterius multiplex rerum ecclesiasticarum acquisitio.

57. (49.) [V. Theod. c. 4] Anno (118) dominicæ incarnationis 1076 gravissima hiems incubuit, adeo ut in Galliis Ararim, Rodanum, Renum, Ligerim, in Germania Albam, Visclam et Dauubium, in Italia Eridanum permaximos fluvios, ut taceatur de minoribus, tanto gelu constringeret, quod mirantibus circumstantibus incolis quasi per solidam terram pervii fierent. Hoc gelu tandem in vere remisso (an. 1077), tanta successit siccitas aeris, ut arenis arvis pene desperaretur proventus messis futuræ. Theodericus abbas tunc in quadragesima Romam gratia orationis profectus, in redeundo Remis apud beatum Remigium familiariter aliquandiu lassus quievit. Vulgato autem per urbem tanti viri adventu, ipse Manasses tunc Remorum pontifex, omnesque pæne ejusdem metropolis majores illum suppliciter adentes petierunt ut de imminente plaga desperatis daret consilium, simulque orationibus optineret divinæ consolationis auxilium. Ille licet invitus precibus tamen supplicantium victus, publicum populi conventum in basilica majori sanctæ Mariæ semperque virginis genitricis Dei mandavit fieri, et inter missarum sollempnia exorsus sermonem pro qualitate periculi omnibus indifferenter unius diei continuum jejunium indixit, et ut darent pauperibus quæ subtrahebant sibi. Quanta autem fuerit in exhortatione sermonis ejus omnium, ipsorum etiam Judæorum compunctio, quam alacris indieti jejunii et elemosinarum executio, consequenter ostendit Dei omnipotentis miseratio. Nam in crastinum abbate missas celebrante, statim ut eas terminavit, tanta tamque salubris pluvia erupit, ut passim revirentibus campis, jam diu desperata Dei gratia donante,

A largissima ejus anni proveniret messis.

58. (50.) Sub eodem tempore adfuit Theoderico abbati legatio Elinandi Laudunensis episcopi, ut si quid apud eum posset vel ipse vel ecclesia commissa, concederet fratrem unum suæ institutionis, quem ordinaret abbatem ecclesiæ beati Vincentii martyris. Id cum abbas omnino recusaret, episcopus vero hoc ipsum bis terque importunius reposceret, tandem relato consilio ad communem audientiam capitoli, unanimi fratrum electione dominum Adalberonem Laudunum deduxit, eumque se præsentem abbatem ecclesiæ beati Vincentii ordinari concessit.

59. (51.) Et ut memoretur idem Adalbero quis aut unde fuerit, fuit nobilis prosapiæ Suevus et multiplicis scientiæ, Constantiensis ecclesiæ clericus. Hic duci Godefrido juniore ab Italia revertenti familiariter adhæsit, qui quamdiu advixit, habitus est apud eum amicitior amicissimis. Sed illo interfecto, cum se Adalbero junxisset Godefrido adolescenti, quem avunculus adhuc vivens adoptaverat heredem sibi, inter illum et Albertum Namucensem comitem orta est gravissima dissensio pro castello Buloniensi. Qua de re nominato apud sanctum Hubertum inter utrumque colloquio, cum Godefrido adfuit ibi et clericus Adalbero. Qui ut erat perspicax in rebus deprehendendis, cum perspexisset in fratribus inremissam intentionem exequendi ordinis, cum etiam pervidisset ex ipsa loci opportunitate non indigere solitudine, si quis vellet ibi Deo militare, divino respectu compunctus destinavit apud se vanitatem mundi respuere, quam tot casibus subditam nemini videbatur esse durabilem. Locutus ergo abbati, condixit illi diem ad eum ex toto revertendi, collectisque quæ erant in promptu rebus suis, juxta condictum in capitulo se prostravit more agendæ conversionis. Videres neminem se posse continere a lacrimis, cum tantarum paulo ante deliciarum juvenis tam subito mutatus ad mundi contemptum adeo se accingeret, ut pretiosissimas olosericalis habitus vestes cum tunica oloserica sponte sua spoliatus abjiceret, annuli quoque aurei digitis⁵⁵ abstracti et in terram projecti clarissimum tinnitum redderent, ipse etiam conversionis suæ professionem vix permittente singultu enunciare sufficeret. Hic non multo post, ut dictum est, apud Laudunum Clavatum ordinatus abbas ecclesiæ sancti Vincentii, quantum Deo juvante loco profecerit, testatur fratrum nobilissima religio ab eo instituta, informata interiorius, rerum quoque et cellarum multiplex augmentatio exterius.

60. (52.) Anno 1081 dominicæ incarnationis, indictione 4, Theodericus abbas ad consecrandam criptam quam ædificaverat Henricum accivit episcopum, ejusdemque consecrationis diem præfixit, videlicet in Idibus Januarii. Episcopus quod petebatur

VARIÆ LECTIONES.

⁵⁵ d. quoque a. c.

NOTÆ.

(118) Cf. Ann. Leod. 1076; Laub., et Annalistam. Sax. 1077.

hilariter exequendum decrevit, comitatusque Francone episcopo Bellagradensi, necnon maxima frequentia clericorum et curialium suorum, in epiphania Domini ad locum venit. Quantus autem concursus non solum affinium, sed et exterorum promiscui sexus et ætatis ⁸⁶ expectationem tantæ sollempnitatis coavenerit, quanta prædictorum pontificum devotione, quanta Leodiensium archidiaconorum et frequentia et obsecundatione, quam largis et multiplicibus obsoniis eadem consecratio celebrata constiterit, si quis narraret, vix crederetur a posteris, præsertim cum degenerante sæculo deficiat passim non solum copia, sed et ipsa morum probitas et antiqua moralitatis honestas.

41. (55.) Apud Calvitiacum advocatus quidam, Albricus nomine, in exigendo sibi indebitas chorveias (119) adeo imminebat ecclesiasticæ familiæ, ut in arando vacca cujusdam pauperis abortiret, ejusque vice per totum diem jugum sustineret altrinsecus pauper. Tantam tamque injustam exactionem abbas audivit, et Albrici inhumanitatem exhorruit, properans Divum (120), Adelonem expetit, et quomodo subadvocatus ejus familiam ecclesiæ tractaret, satis dolenter ingessit, paratus probare hujusmodi angariam nec illi nec alteri debitam. Indignatus Adelo adversus Albricum, hoc illum fecisse erubuit, et expostulatæ probationis diem abbati constituit. Heribertus quidam ammodum fidelis et probus erat tunc Calvitiacensis villicus. Illic die præfixa inter abbatem et Adelonem testificato legaliter sacramento, idem sacramentum judiciali examinatione per aquam confirmavit, et advocatorum violentas exactiones, maxime vero chorveias illi omnino indebitas, comprobavit. Huic publicæ comprobationi interfuerunt Adelo Diviensis, Rainaldus comes Mutiensis (121), Petrus Mirowaldensis cum multis nobilibus aliis. Actum anno incarnati Verbi 1081.

42. (54.) Nec multo post Godefridus Theodericum comitem cepit, qui filius Gerardi Flamensis, regi etiam Henrico ammodum familiaris, in quibus poterat adversabatur juveni. Quem Bulonium deductum satis liberaliter jussit servari. Lambertus quoque junior tunc ut erat præpositus ecclesiæ sancti Petri, frequentius captum revisendo, in quibus poterat deserviebat illi. Illic igitur post dimidium fere annum in eadem captione obiit (an. 1082), et jam moriturus Coloniam se deferendum familiaribus suis indixit. Ibi enim apud sanctum Gereonem longe destinaverat sibi sepulturam, collata illic rerum suarum multiplici munificentia. Lambertus vero ut semper erat curiosus ecclesiæ matris suæ utilitatibus, per Heribrandum castella-

num et Tieboldum effecit, ut abbreviato labore tam longæ hujus evectiois, sepeliretur in ecclesia beati Huberti. Cujus rei gratia Gerardus et Gozwinus filii ejus contulerunt ecclesiæ legaliter in perpetuum habendos sex mansos allodii apud Bridam (122), quæ sub Trajecto sita est in Taxandria. Actum anno incarnati Verbi 1082. Hoc eodem anno refirmavit episcopus Henricus castrum Mirvolt.

43. (55.) In crescentibus autem inimicitiis inter Albertum Namucensem et Godefridum Buloniensem, Albertus pro guerra Buloniensi Mirvoldense castrum latenter refirmare disposuit. Id cum Henricus episcopus deprehendisset, tum quia Godefrido omnimodis favebat, tum etiam quia per hoc vexandum episcopium timebat, anticipavit prævenire intentionem Alberti, et a Richelde comitissa Montensi ipsum montem cum comitatu et banno et ceteris ejus appenditiis, duo quoque ejus allodia, scilicet Braz et Gruispontem cum omnibus utilitatibus suis et familia taxato pretio comparavit, sicque castrum maximis impensis refirmavit. Cui cum quasi ad custodiam provinciæ milites deputasset, illi cogente inopia facti sunt publici prædones, non solum villarum pauperes, sed etiam ipsam abbatiam sancti Huberti assiduis incursionibus vexantes. Quæ res Theodericum abbatem usque ad animam gravavit, timentem non solum suo tempori, sed etiam in posterum periculo imminenti, et cum frequenter per se ipsum, tum per quos poterat mediatores episcopum precibus ambiret, ut tam grande malum quod in exitium totius provinciæ firmaverat dissolveret, sibi que pondus tanti timoris absolveret, præ tendens se in ecclesia beati Huberti hætenus frustra laborasse, cui post se relinqueret tam proximum vicinum desolationis certissimæ: compulsus episcopus ne tantum virum sic sibi insistentem, et eo usque habitum in amicitia familiarem inexorabiliter offenderet, utque ejus dolorem et indignationem utcumque leniret, ipsum castrum cum omnibus appenditiis suis legaliter habendum tradidit ecclesiæ, et in ecclesia beati Michaelis a se ibi constructa et dedicata fratres ex ecclesia beati Huberti constituit, custodiamque concessæ munitionis abbati habendam indixit. Asserente abbate se nescire castrum custodire sed claustrum, convictus tandem ab amicis suis, maxime vero suggerente Lamberto majori, ne interim exasperaret animos personæ potentis, indictam custodiam dispositis ibi fidelibus ecclesiæ intercepit.

44. (56.) Tunc temporis Mathildis marchissa addiderat episcopo Virdunensi ut ⁸⁷ Juviniensem abbatiam (125), cui Theodericus episcopus Galburgem religiosam virginem præfecerat, quam diu

VARIÆ LECTIONES.

⁸⁶ ad excidisse videtur. ⁸⁷ Aut ut delendum est, aut verbum excidit.

NOTÆ.

(119) *Corvée*.
(120) *Dun-sur-Meuse*, à cinq lieues de Montmédy. R.

(121) *Mussy*. R.
(122) *Brel*. R.
(125) *Juvigny*, entre Stenay et Montmédy. R.

multumque reluctantem de reclusionem violenter abstraxerat. Quæ cum in loco eodem scrinium reliquiarum invenisset, ferreis nexibus firmiter colligatum, jejuniis et orationibus quæ ibi reliquæ continerentur a Domino studuit quærendum. Cui cum divinitus revelatum esset partem corporis beati Benedicti abbatis ejusque sororis Scolasticæ virginis inibi contineri, idem certius decrevit experiri oraculum, et ad hoc ipsum publice providendum evocavit ad locum Theodericum episcopum. Episcopus ad rem edictum præfixit in exaltatione sanctæ crucis. Convenientibus ad eandem expectationem non solum finitimis, verum etiam quampluribus exteris, adfuit etiam pro expetendis sanctorum reliquiis Lambertus junior, missus ab episcopo Henrico et abbate Theoderico. Locato autem consistorio in area campestri, ibidemque aperto reliquiarum scrinio coram frequentia populari, inventa sunt duo capita, videlicet præfati fratris et sororis, cum ossibus dissimilis quantitatis. Nam quædam videbantur virilis eminentiæ, quædam habitudinis femineæ. Quibus ab episcopo lacrimabiliter expositis ad videndum, iterumque reverenter repositis, celebratis etiam ex eorum veneratione missarum sollempniis, junctura ⁵⁸ una digiti beati Benedicti et dens abstractus ex maxilla Scolasticæ virginis dono abbatissæ huic ecclesiæ provenit.

45. (57). Interea episcopus ecclesiam beati Huberti frequentare, neglectis sedibus episcopii natalitias curias et pascales celebritates ibidem sollempnizare, ordines ecclesiasticos, suis temporibus agere, et fratribus sine aliqua suorum inquietudine familiariter cohabitare. Satagebat abbas quibus poterat obsequiis eum complacere, et inter agendum gratiam ejus de castro deiciendo prætemptare, sed episcopo quod petebatur callide dissimulante, modo rem ad optimatum suorum consilium referendam respondente, cum jam abbas fastidens quereretur fratribus suis frustra se niti, suborta est maxima seditio adversus episcopum totius congregationis, quod ecclesiæ hactenus liberrimæ obfirmasset intolerabile jugum hujus obsidionis, tamquam magnum diabolum ad insidias sanctificationis. Quod licet in faciem illi obicere parcerent, eis tamen, quos illi sciebant primatioris, hæc ingerebant acerrime, ut ingesta sibi referendo, vel misericordiæ recordatum ab intentione reflecteret, vel ex eo certius si esset eis desperandum probarent. Familiaribus vero econtra causantibus, non sic dehonestandum vel provocandum tantæ potestatis virum hactenus eis tam amicum tamque humanum, Lambertus junior zelo matris suæ ecclesiæ incitatus: *Talis, inquit, amicitia cum ad hunc nobis exitum* ⁵⁹ *provenerit, eadem facilitate contempnatur, qua et probatur.* Quod verbum notatum præ ceteris, cum episcopo velut ad contumeliam specialem referretur ex persona dicentis, episcopus concepta occasione

A quasi justæ commotionis adversus abbatem et fratres furere et conqueri cœpit; inferens non se sic meruisse injuriari, nec sibi amodo succensendum, si sic læsa ejus amicitia ad eos exerceret inimicitias. Intellexit abbas libenter cum causas affectare, ut quod petebatur de castro deiciendo, quasi juste exasperatus recusaret, et de eo jam desperare coactus, secessit Franciam, utroque Lamberto comitatus. Et dum apud cellam Eberneicortis moraretur, exoratus ab Alberone abbate sancti Vincentii Lambertum juniorem illi habendum apud se permisit, nec multo post requisitus ab episcopo cur se tam diu absentasset vel a loco suo vel ab eo, Theodericus præpositus, præmonitus ad ea respondere, respondit abbatem apud se deliberasse ex toto jam recedere, nolle cum amodo loco præesse, cui non poterat prodesse, dolere se tam diu superesse, ut se vivente videret tot suos labores deperiisse, castro quod firmaverat superexistente. Veritus episcopus cum divina offensa, tum etiam publicam de recessu tanti viri infamiam, edixit præposito quantocius abbatem revocare, mandans ei se malle tot impensas, quas in castro frustra expenderat, perdere, quam Deum offendere, ipsumque sic ut recederet exasperare, pateretur tamen quandoque hoc agendum cum tempore et ratione. Tandem revocatus abbas cum episcopo apud ipsum castrum occurrisset, et exceptus hilariter ab eo consedisset, conquerenti se nimis ab eo insequi et insectari respondit abbas, animo desideranti nichil satis festinari, ad hoc episcopo secretius spondente illi absolvendum pro certo sibi effectum hujus desiderii sui; nondum tamen id posse convenienter fieri, ne imputaretur ejus levitati tam subita eversio tanti sui laboris. Consolatus interim abbas tacuit, Deum propensius exorans ut disponderet ei celerem proventum hujus suæ expectationis.

C 46. (58.) Audivit interea domnus Petrus venerabilis prior ecclesiæ sancti Remigii, notum sibi olim Lambertum juniorem morari apud domnum Adalberonem Lauduni, qui, assumpto Thiebaldio claustrali priore cum Humberto præcentore, suggessit abbati Henrico ut, missa legatione ad Adalberonem, Lambertum sibi commodandum expeteret, et quia scolastico indigebat, scolas illi regendas committeret. Nec moratus abbas vir magnæ ætatis et maximæ honestatis, misso Heriberto succentore, dictavit ei animos Lamberti prius explorare, si concedente abbate Adalberone ad sanctum Remigium consentiret venire, et tunc demum ex ejus consensu litteras suæ petitionis pro eo abbati præsentaret. Lambertus, de mandato consultus, respondit se suæ potestatis non esse; ex consensu vero Adalberonis paratum se quomitteretur ire. Sic redditis deprecatoriis pro Lamberto litteris, Adalbero quod petebatur exhorruit, asserens id se non præsumere, nisi ex Theoderici abbatis voluntate, qui illum sibi commiserat reddend-

VARIÆ LECTIONES.

⁵⁸ ita 2. uicna 1. ⁵⁹ f. exitum.

dum ecclesie suæ. Interim tamen dubius an petitionem tantæ ecclesie omnino refelleret, an depositum sibi Lambertum ad sua remitteret, ad rem tractandam inducias petiit, et diem ad se redeundi legato constituit. Cœpit interea pertemptare Lambertum quid mallet, et hortari ut se excusando illi quod verelatur absolveret. Lamberto in priori sententia persistente, scilicet sui se arbitrii non esse, præciperet ipse quod vellet, paratum se illi obedire: Adalbero excepit ab eo conditionem, quod remandatus a Theoderico abbate sine excusatione ut suus ad eum rediret, et in ejus placito se omnino reponeret, dimisitque eum ad præfixam diem legato sancti Remigii pro eo redeunte. Ille gratia Dei honeste deductus et amicabiliter exceptus, jussus est ecclesie scolasticus haberi, nec multo post electus et constitutus unus ex septem cardinalibus majoris altarii. Dignitas hujus ordinis firmata est privilegio Romano eidem ecclesie a domno Leone papa, quando eam dedicavit (124), ut non archiepiscopo, non episcopo, non cuiilibet majori vel minori personæ liceat missas celebrare in ipso altari nisi archiepiscopo Remensi et cui abbas non quidem temere, sed consensu fratrum permiserit. Septem vero cardinales ad hunc honorem assumpti publica electione præeminent in tota congregatione, et liberi a ceteris officiis, quibus vicissim deputantur alii, solummodo deserviant prædicto altari, in festis diebus baltheis utentes, et trium diaconorum totidemque subdiaconorum et acholitorum processionem habentes.

47. (59.) Audita sunt omnia apud sanctum Hubertum quæ evenerant de Lamberto, quem Theodericus abbas secum eductum Lauduni commiserat, quasi ad satisfaciendum episcopo, cui videbatur injuriosus pro verbo superius incautius in eum prolato. Et indignantibus adversus eum quibusque, amarius vero Lamberto majore, quod quasi illius improvida simplicitate hujusmodi dampnum evenisset ecclesie, ut ⁶⁰ emolumentis nutritus deserviret alienis utilitatibus, cœpit secum deliberare an depositum Adalberoni remandaret, an per se ipsum Lambertum requireret. Imminebat vero dedicatio ecclesie Ebernensis, quæ est in die sancti Martini, illoque abbas veniens mandavit Lamberto ut sibi occurreret. Ille, audito mandato hora tertia, occurrit ei cum legatione ecclesie sancti Remigii hora sexta. Lætatus est abbas tam cito sibi occurrisse Lambertum, erubescens quibusdam qui asserebant quasi rebellem non esse venturum. Cui cum coram obiceret, non hoc ecclesiam matrem suam de eo

Ameruisse, ut alienis commodis deserviens illam postponeret, respondit Lambertus, non id recte calumpniatores suos de se sentire; ubicumque esset, se filium suum ejusdem ecclesie ex toto recognoscere, et ut ipse melius nosset, numquam se hactenus arbitrio suo vixisse nec amodo velle vivere, et si satis jam expertum adhuc experiri placeret, juberet potestative quid se facere mallet. Ad hæc abbas cum assidentes in admiratione circumspiceret, quod tam cito et rationabili reddita ratione omnium a se calumpnias removisset, legatio sancti Remigii has illi litteras obtulit in eadem confessione: *Venerabili abbati Theoderico frater H. et fidelis illi sancti Remigii congregatio illam quæ est salus justorum a Domino. Apud karitatem veram, quam credimus vestram, non multum laborat ad optinendum quod petit fiducia fraterna. Sit ergo ejus ipsius vestræ karitatis, ut fratrem Lambertum nobis cum gratia vestra remittatis. Sed neque vel vobis vel ecclesie vestræ reputetur oneri quod probatur honori, nec adscribatur dampno, si nutritus labore vestro convenit idoneus inesse apostoli Francorum archimonasterio, cum sapientium judicio utile postponi debeat honesto. Vale.* Tunc demum abbas cum Lambertum sic sibi in omnibus obedire paratum perpenderet, tum etiam ne ecclesiam tantæ dignitatis non exoratus offenderet, illum cum gratia sua remisit ad sanctum Remigium; ipse quoque ad suum reversus est monasterium.

C 48. (62.) Henricus episcopus imminentem dominici natalis sollempnitatem apud sanctum Hubertum celebravit (125), ubi et in sequenti quadragesima ordinibus exactis, Leodium rediit. Abbas vero jam diu suspensus de promissione qua episcopus deiciendum castrum condixerat illi, ut jam tandem experiretur eventum rei, adgressus est illum Leodium prosequi. In quarta autem feria paschalis hebdomadæ hora fere tertia veniens Tiletum, audivit a suis Serani (126) esse episcopum, ascensaque navi venit ad eum. Episcopus ad podium suum consistens, de longe recognovit venientem; cui cum jam ripæ adlabenti gratia salutationis inelamaret: *Surrexit Dominus vere*, abbas ei respondit: *Et appareat Henrico hodie.* Quem episcopus benigne exceptum introduxit in capellam quam satis eleganter ipse ibi condiderat, neminem præter Theodericum præpositum admittens in causa. Qui sedens aliquamdiu cum vultum et vocem suppressisset, oculos lacrimis suffusos elevavit ad cælum, et conversus ad abbatem quasi in agonia constitutum: *Scio, inquit, quid queras, karissime pater, scio quid desideras, quidve in*

VARIÆ LECTIONES.

⁶⁰ suis vel ipsius excidisse videtur.

NOTÆ.

(124) A. 1049. Privilegium d. Oct. 5 edidit Marlot Hist. Rem. II, 107

(125) Hanc ibi egit a. 1082, ordinationis suæ a. 8, et tunc allodium Braz per manum Godefridi ducis et ejusdem ecclesie advocati legali donatione sancto

Huberto tradidit, cum banno, latrone, foralibus et placitis, sed absque venatione. Miræi Opp. Dipl. IV, 551; Martene Coll. I, 517.

(126) Tilleur et Seraing. R.

posterum verearis ex malitia quam vides presentis temporis, cujus ne michi apud Deum, ut multotiens minaris, imputetur occasio, castrum quod deiciendum affectas, tuæ hodie voluntati et potestati permitto, ipsumque montem cum comitatu et omnibus quæ sunt ejus ditiois in perpetuum ecclesiæ tuæ possidendum legaliter contrado, meque totum tibi et filiis tuis gratia hujus vicissitudinis domino Deo commendandum specialiter committo. Statim abbas, lacrimatus præ gaudio, ad pedes ejus procidit, quem episcopus et ipse genu flexo levans humiliter hoc eum fecisse castigavit. Nec moratus abbas omnem eventum rei Lamberto majori, quem ad castrum custodiendum reliquerat, scripto mandavit, et ut ad evertendam altitudinem sathanæ quibus viribus posset accingeretur, per obedientiam indixit. In crastinum summo mane redditus sibi litteris, Lambertus ascenso equo circumquaque pervolavit, et publica exactione quoscumque potuit ad castrum quantocius convenire compulit, et ne quis prætenderet occasionem vel remorandi vel excusandi, velut quadam anxietate animi insimulabat minaciter necessitatem instantem propellendi periculi, ex banno episcopi amissionem rerum suarum intemptans singulis, nisi adessent tuendæmunitioni et firmando aggeri. Commota igitur rusticorum, maxime vere carpentariorum, multitudine, hora nona Lambertus ad castrum rediit, accinctusque in primis cum fratribus ibidem commorantibus, turrin ascendit, et nisi prius videret dejectum ejus apicem, se omnino non gustaturum juravit. Videres rusticos exemplo ejus incitados, quasi se ipsos vindicantes in publicum hostem totius provincie certatim insurgere, ad summa turris convolantes tectum cum trabibus evolvere, parietes abruptis compagibus dissolvere, mœnia ipsa cum propugnaculis eversa funditus eruere, tot impensas totque labores cum maximo collisionis fragore in brevi concidisse. Sequenti feria sexta abbas ab episcopo rediens, cum prospiciens turrin non videret unde videri solebat a longe, suspiciens in cœlum, quantocius de equo descendit, terramque deosculatur⁶¹, *Te Deum laudamus* devotissime decantavit. Et cum pervenisset ad castrum, ipsum jam nudum aggerem dejectæ turris susciperet, elevata contra eum manu: *Dissolvat te*, inquit, *virtus omnipotentis Dei, qui nutu suo muros Jherico corruere fecit.* Nec prius abstinit quam duodecim libras denariorum pro conducendis operariis ad eundem tumulum complanandum deputaret, præter eos qui tunc exacti conveniant ad castri destructionem.

49. (63.) Per idem tempus Richeldis comitissa Montensis rediens Roma, per fiscum suum Caviniacum transire disposuerat. Cujus transitum cum sensisset Arnulfus Chisniacensis, ut erat audacis

malitiæ, insecutus eam capere voluit. Quem Deo juvante effugiens, ad ecclesiam beati Huberti diverstit, et officiosissime ab abbate Theoderico excepta, per hebdomadam in loco repausans substitit. Interim fratrum religione perspecta diligenter, et multiplici obsequio sibi hilariter impenso delectata, Caviniacum, quod ut dictum est abbati deposuerat in vadium, obtulit ecclesiæ funditus emendum. Quod cum abbati omnique congregationi placeret, communi consensu dies præfixa est emptionis hujus agendæ, et hoc coram episcopo apud castrum Fossense. Procuratus est quoque illi comes Albertus ab abbate, qui eam reducens in sua constituit securitate. Abraso autem argento quod in ecclesia inveniri potuit, octoginta marchas secum deferens abbas Fossas venit, trecentis aliis per Lambertum majorem et Theodericum præpositum procuratis, apud mercatores et clericos Leodienses vadibus depositis. Conveniente ergo comitissa Richilde cum filio suo Balduino, renovata est coram episcopo et duce Godofrido conventio conducta de Caviniaco; cujus pretii summam cum episcopus contraxisset ad marchas trecentas, præter septingentas quas olim abbas in vadium superposuerat ei, mater cum filio ipsum fiscum perpetuo habendum ecclesiæ beati Petri et beati Huberti per cespitem et ramum ejusdem alodii legaliter in manus episcopi et abbatis, ducis quoque Godofridi ecclesiastici advocati, contradidit, et publica audientia sibi eum et quibusque heredibus suis uterque funditus abjuravit (127). Et cum in exsolvendo argento videret episcopus viginti marchas deesse, duo candelabra sua ejusdem ponderis deposuit comitissæ, quæ postea ex proprio redemptus amore ecclesiæ. Facta autem et confirmata carta hujus coemptionis in publica presentia episcopi et ducis, et signata testibus idoneis, abbas lætus ad ecclesiam rediit, et vestituram legalem per manum ducis recipiens, super altare beati Petri Caviniacum totum cum familia et omnibus acquestibus et appenditiis suis ut proprium suum æternaliter ecclesiæ retinendum sine ulla contradictione saisivit.

50. (64.) Postea remandatus abbas ab episcopo Hoiium venit, ibique gratia dilectionis aliquamdiu ab eo retentus, cum regredi destinaret, suggestit episcopo, apud ipsum oppidum ecclesiam beati Huberti duos molendinos habere; ejus gratiæ convenire ut sedem tertii construendi monasterio concederet. Quod episcopus libenter concedens, convocatis ministris et iudicibus ejusdem oppidi, equum ascendit, et ad placitum abbatis optimam sedem molendini super Hoiolum diffirmavit, quam legali dono ecclesiæ in perpetuum possidendam confirmavit. Erat eo tempore Boso archidiaconus abbas Hoiensis ec-

VARIÆ LECTIONES.

⁶¹ malim deosculatus.

NOTÆ.

(127) Cf. Gisleberti Chron. Hann. p. 37

clesiæ sanctæ Mariæ, Lambertus nepos ejus publici juris provisor et judex, Dodo dispensator episcopalis mensæ.

51. (65.) Braz quoque et Gruisponi, quæ olim ecclesiæ perpetualiter donaverat (128), Arsia partem quæ sui juris erat, ex allodiis quæ fuerant comitissæ Richeldis addidit. Et ne quis eadem dona sua amodo vel immutaret vel removeret, æterno anathemate dampnavit. Hanc partem Arsia Cono de Hamerina tollit ecclesiæ vi et injuste.

52. (66.) Mater ecclesia beati Mononis martyris Nasaniae⁶² a Gualcaudo⁶³ episcopo data fuerat cum omnibus quæ ad eam pertinent ab antiquo ecclesiæ beati Huberti in potestativa ditone. Ejus clerici acceptis ab abbate præbendis, tamen consensu et laude fratrum, condicto eis et soluto servitio debiti honoris, jam ex tunc detrectabant per insolentiam subesse justitiæ abbatis, nisi in clericalibus conciliis sub districtione episcopali. Hanc quoque insolentiam petente abbate episcopus, liberum constituens altare ejusdem ecclesiæ, absolvit, et omnes exactiones et justitias episcopales et archidiaconales, præsentem ibi et secum condonante Bosone archidiacono, ecclesiæ beati Petri et beati Huberti in perpetuum remisit, eandemque remissionem legali facto privilegio auctorizavit. Quod autem pace beatæ ejus animæ sanctæque memoriæ non quidem exprobando, sed condolendo dicatur, Theodericus et Lambertus ejus simplicitati adeo dominabantur, ut omnino eis in omnibus se crederet, et quasi consulto Deo eosdem consultores audiret. Hiis enim fidens provisoribus, tanto interius advigilabat liberius, quanto de externis dormiebat securius. Sed cum non multum distet in vitio vel decipere vel decipi posse, in hoc dampnosum nimis crimen miscuit gloriæ suæ, quod imprudenter patiebatur seduci eorum miserrima suggestionem. Nam si quem vel gratia consanguinitatis vel acceptæ mercedis vellent noviter casare⁶⁴, hoc de præbenda fratrum sine eorum consensu non dubitabant abbati persuadere, illeque eorum persuasioni non differabat obedire. Hoc modo amisit ecclesiastica utilitas ex antiquis possessionibus suis Vineias et Lesterneias, et ex acquisitis ab eodem abbate noviter Sulmodium in proximo et Tavers in Hasbanio.

53. (67.) Anno Domini 1086 [1087], ordinationis

VARIÆ LECTIONES.

⁶² Vasanie 1. ⁶³ Gualco 1. ⁶⁴ i. e. *feoda ei attribuere*; cassare 1. ⁶⁵ secum 1. f. ibi secum. ⁶⁶ ita 2. c. qui 1. ⁶⁷ conquiritantes 1.

NOTÆ.

(128.) Alterum anno 1082, sed Grupont demum 1087, v. supra col. 1386, cap. 45.

(129) Hæc inter se convenire videntur, sed pro anno 1087 stant Annales Laubienses et auctor Vitæ, qui anno ætatis 80 nondum completo eum obiisse refert, natum anno 1007, Nov. 11. Accedit charta de Gruisponi, quæ, eo vivente, data esse videtur. Contra Theodericus II nominatur in donatione Rainoldi ap. Mart. et Dur. I, 519, quæ data est an. 1086, ind. x, anno Philippi xxvi, Rainoldi iii. Sed Rainoldus anno 1091 ord. suæ 7 numerabat (Gallia Chr. X, 51) et ind. x convenit cum a. 1087.

A vero suæ 52 (129), Theodericus abbas, non solum senio sed et confectus jejuniis, orationibus et vigiliis, laboribus etiam et curis commissæ sibi pastoralitatis, ab ipsa licet pertenui virtute corporis circa mensem Julium deficere cœpit, unde et gratia paululum repausandi Piros illi secedere placuit; ubi dum se ingravescente sensim infirmitate præsentiret ad mortem urgeri, Theoderico præposito sibi secum⁶⁵ moranti relationem suam ad monasterium accelerandam indixit. Referendus vero litteras vel deprecatorias vel commonitorias, ut cuique conveniebat, scilicet Adalberoni Laudunensi abbati, Guiredo præposito Ebernensi, Lamberto priori sancti Remigii, Berengero abbati sancti Laurentii, ipsi etiam Henrico episcopo Leodiensi dispositis nunciis mittere festinavit, humiliter exposcens ut sibi quanto citius adessent et morituro ultimum vale facerent. Et cum ab ipsa cella transpositus in alteram ripam Mosæ gratias ageret Deo, quasi jam propinquior cui aspirabat monasterio, occurrit illi Lambertus major cum apparatu refectioni ejus congruo. Cum vero in crastino circa horam nonam appropinquaret monasterio, divertit super Lumnam fluvium in quodam circumjacentis silvæ prato, ne quis fieret pro eo popularis planctus aut tumultuatio. Sic evitata populari expectatione, in prima vigilia noctis dominicæ (130) exceptus est cum maximo fratrum mœrore. Summo autem mane affuit illi episcopus cum Berengero abbate. Hii cum ad eum intrarent, ille collectis viribus sedens in lecto gratias Deo egit, et imposita sibi stola fratres suos tam præsentem quam absentes absolvit divinæque misericordiæ commendavit, et sic demum ecclesiastico more se Deo reconciliandum episcopo humiliter obtulit. Hiis omnibus hora fere tertia expletis, exinde studens silentio et divinæ contemplationi in crastinum hora eadem ad Deum migravit (*an. 1087, Aug. 25*). Cujus statim migratione vulgata, occurrunt certatim ad tanti viri exequias Godefridus Buloniensis, Albertus Namucensis, Arnulfus Chisniacensis, Cono Montisacuti (131), curialesque⁶⁶ cum popularibus indifferenter admixti, quasi patrem patriæ amisisse conquerentes⁶⁷ lamentatione communi. Per biduum vero advigilatus solempni missarum celebratione et continua psalmorum decantatione, tandem sepultus est tertia die (132) in cripta nova quam condiderat in

(130) Dominica erat Aug. 22. Teste auctore Vitæ mane venit et inde die quarta mortuus est, scilicet Aug. 25; quanquam ibi in cod. Alnensi legitur ix Kal. Septembris. Sed d. viii Kal. Sept. tuentur Neer. S. Maximini. Honth. Prodr., p. 985 et Missale Stabul., ms.

(131) *Montaiqu* inter Leodium et Hoiium.

(132) Mos quippe antiquus fuit ut abbates non nisi tertia post obitum die sepulture traderentur, ut demonstravimus in lib. v De antiquis monachorum ritibus c. 12, n. 6. MART.

honorem beatæ et gloriosæ semper virginis Mariæ. **A** Cujus obsequium cum episcopus vix expleret, lacrimis et gemitu vocem ejus intercludente, incredibile videbitur posteris in quantos planctus omnes se suscitaverint, quantisque clamoribus dolori in commune satisfacerent.

54. (68.) Eo tandem sepulto, episcopus obtulit fratribus eligendi abbatis optionem, protestatus inde nolle recedere, nisi eis loco defuncti ordinaret patrem. Convenit in unam sententiam et fratrum electio et curialium attestatio et popularis acclamatio, donandam eandem abbatiam Theoderico præposito; quod licet ille videretur reniti, seque fateretur non convenire tantæ assumptioni, adeo increvit semel emotus omnium favor ⁶⁸, ut de re agenda nec ipsi retractare liceret episcopo. Jamque donata abbatia quassans ⁶⁹ caput, cum præ admiratione familiaribus suis entutiaret, tanti favoris clamorem timere se in posterum alicujus sinistri portenti fore. Sed neque ejus hanc enuntiationem eventus fefellit, et, ut suo loco dicitur, per accessum temporis quod verebatur accidit. Theodericus vero recedentem episcopum prosecutus, et ab eo ex more in abbatem consecratus, in Kalendis Septembris exceptus est a fratribus letanter illi procedentibus. Quia ergo, ut ait quidam (155), difficile imperium retinetur, nisi eisdem artibus quibus et paratur: ipse adhuc rudis curæ pastoralis, utpote eotenus assuetus providentiæ exteriori, reordatus tandem quis fuerit quisve ex assumpto officio eogeretur jam fieri, nimirum invenit se nimis imparum impositi sibi oneris; et qui videbatur prius quasi in plano firmiter stare, in præcipiti jam pede posito cœpit apud se graviter titubare. Impos ergo suimet, vestigia sui prædecessoris licet utrumque conaretur prosequi, nullo modo tamen prævaluit assequi, et laxato paulatim rigore disciplinæ, quo ille maxime viguit ad gloriam, dum se plus jasto quibusque inclinaret quasi ad gratiam, in brevi devenit ad contemptum per familiaritatem nimiam. Volens denique amari ex benevolentia a quibus debuisset timeri ex honoris reverentia, dum quibusque indifferenter et inconsulte ⁷⁰ promitteret speranda quæ conferre non poterat, ipsos etiam veteres amicos suos sibi gratis inimicabat; maxima enim est pars beneficii, si cito negatur quod non dandum promittitur (MACROB. *Sat.* II, 7), et amicus ita debet haberi, ut putetur inimicus posse fieri. Unde cum inter eum et sibi commissos suscitaretur frequens dissensio, ad hoc usque prorupit eorum mutua indignatio, ut, privato germinante inter eos odio, succresceret in posterum publica ipsius ecclesiæ maxima confusio. Sed de hiis interim intermittendum.

55. (69.) Episcopus autem circa locum ex veteri pia consuetudine sollicitus, cum audiret a quibusdam quæ gerebantur inter abbatem et fratres, et audita dissimulans nosse, eadem speraret corrigenda vel tempore vel ratione, idque minime proveniret, indignatus sibimet super tali ordinatione cum mœrore gravi: *Ecce, inquit, quod verebar accidit, ecce quam infelix exitus ex tam lætis initiis! Nec tamen abstinit, quin sapius locum reviseret, fratres corrigeret, res ecclesiæ ne minuerentur attentius curaret, abbatem in quibus eum deprehendebat minus sufficere suo consilio et auxilio sustentaret. Cujus ille vivaci sedulitate reffectus, a suo illo quo gravabatur apud se defectu cœpit constantior haberi in hiis quæ curanda susceperat, et quæ prius ut inexperta sub quadam lassitudine fastidiebat; unde ea quæ erant ecclesiæ non solum retinuit, sed et quædam sua industria acquirere studuit.*

56. (70.) Quidam nobilis Sigefridus cum uxore sua condixerunt sibi invisere ecclesiam beati Huberti gratia orationis; qui ab abbate honeste suscepti, ibidemque per triduum retenti, pro impensa sibi benevolentia inducti, allodium de Moroldiheis (154), quod erat eorum, ecclesiæ obtulerunt, partim gratis donandum, partim ab eis emendum. Gavisus abbas se invenisse opportunitatem hujus acquisitionis, duodecim marcas argenti viro et uxori ejus antequam recederent appendit, et prædictam possessionem cum familia et omnibus ejus appenditiis ecclesiæ in perpetuum legaliter donatam optinuit.

57. (71.) Stephanus castellanus Montisacuti casatus erat ecclesiæ, quantum ad filios et filias nullum habens heredem. Cujus hereditati cum nepotes illius inhiarent, abbas casamentum quod erat ecclesiæ ab eodem Stephano redemit, et ante quinquennium mortis ejus redditum sibi infirmorum usibus deputavit. *Ædificavit præterea hospitalem domum ad susceptionem supervenientium peregrinorum et repausationem infirmorum pauperum, deputatis ibidem molendinis Caviniaci fisci ad usum illorum. Constituit etiam integram præbendam communi fratrum elemosinæ quotidie addendam ad remedium animarum hujus congregationis specialiter destinatam.*

58. (72.) Decima totius Amberlacenensis fisci videlicet indominicationis, erat sua ⁷¹ ecclesiæ quæ sita est in Ambra beati Petri apostoli, et hoc a tempore Berregisi abbatis, dono Pipini quo erat major domus Theoderici regis. Tempore autem Henrici imperatoris cognomento Pi, cui heredem non habenti Conradus in regnum successit, Cunegondis comitissa, quæ fuerat unica Gozelonis comitis domina-

VARIE LECTIONES.

⁶⁸ clamor *superser.* vel favor 1. ⁶⁹ fort. quassabat *legendum est.* : ⁷⁰ i. dum p. 1. . ⁷¹ i. s. propria.

NOTÆ.

(155) Sallustius, *Catil.*, c. 2

(154) *Morhez.* II.

toris ejusdem fisci, Ottoni cuidam Saxonico nupsit, inter quos inhonesto divortio eveniente, quod non est nostrum renumerare, omne patrimonium Cunegundis lege palatina devenit in manum imperatoris. Henricus autem imperator filius Conrardi prædictum fiscum cum castro quod dicitur Rupes Sere-
manni duci Frederico mutuavit pro quibusdam ejus possessionibus, quæ in Saxonia opportuniore erant sibi; sed et Cunegundis, apud ecclesiam beati Petri vel Huberti reclusa, coram altari sancti Martini satis continenter ibi vivens post longam pœnitentiam in Christo quævit, et sepulta est juxta⁷² corpus patris sui Gozelonis. Quæ adhuc superstes dum frequentaretur a duce Frederico gratia caritatis, ejus suggestione idem dux prædictam decimam ecclesiæ ex toto recognovit. Et quia erat vir veritatis et justitiæ, pro dampno quod intellexit loco evenisse de eadem decima per memoratas dominorum commutationes, tradidit legaliter beato Huberto perpetuo habendum Montem Pincionis (135) cum familia et omnibus appenditiis suis. Qui cum adhuc rudis antiquæ et debite consuetudinis cognosceret ex debito exsolvendis beato Huberto omnes primitias singularum ferarum annuæ venationis totius silvæ Arduennensis, tanta sollicitudine suo tempore solvere eas curavit, ut quadam vice cum venatoribus suis aprum monasterio deferentibus progressus, ipsemet humeris propriis ejusdem aprî caput nobis videntibus ecclesiæ inferret et ante altare beati Petri gratia devotionis deponeret. Dux quoque Godefridus, cognom-
ento Barbatu, quadam die cum ad hanc consuetudinem beato Huberto exsolvendam venatum isset, quinque cervos cepit cum uno lupo; ipsos quoque omnes cum coriis et capto lupo adhuc vivente transmisit nobis videntibus huic ecclesiæ. Post mortem autem prædicti Frederici (an. 1065) Ida uxor ejus nupsit Alberto comiti Namucensi, iterumque prædicta decima cœpit subduci ecclesiæ, agentibus iniquis et fraudatoribus ministris, quasi fiducia immutatæ dominationis. Ad hanc reclamandam abbas comitem ob uxorem ejus expetiit, et Lamberto majore rerum ordinem rationabiliter renumerante illis, quod suum erat ecclesia utriusque assensu recuperavit perpetuo habendum.

59. (75.) Apud Caviniacum fiscum curialis familia habebatur, quæ olim ecclesiæ acquisita cum ceteris popularibus, dominium ecclesiæ quasi novum detrectans, servire ei dedignabatur. Unde Balduinum comitem Montensem, filium Richeldis, abbas Lamberto majore comitatus adiit, et ne insolentiam eorum adversus ecclesiam tueretur, ei rationabiliter suggestit. Comes relato consilio ad Idam uxorem suam aliosque fideles suos qui interfuerant gestis de

A Caviniaco superius memoratis (136), eorum testimonio justam quidem causam abbatis recognovit; sed mandavit ei se velle honorari gratia ejusdem a se confirmandæ recognitionis. Abbas illi decem marcas argenti condixit, eumque secum Tudiniacum⁷³ castrum (137), quo tunc episcopus cum Godefrido duce morabatur, adduxit. In eorum presentia Balduinus prædictam familiam curialem ecclesiæ beati Huberti suam (138) esse recognovit, et a se respectum eorum omnino removit, omnesque qui videbantur esse hujus contradictionis cum servis eorum et ancillis, cum possessionibus eorum et allodiis, facto ibi publice privilegio eî confirmavit; cui etiam cum sigillo episcopi suum quoque imprimi fecit.

B 60. Episcopo autem inferente duci, satis utilem fore ecclesiæ beati Huberti acquisitionem hujus fisci, si quis etiam decimam ejus acquirere posset, quæ erat ecclesiæ Prumiensis, consultu et hortatu eorum concepit Theodericus abbas hoc idem negotium exequendi. Denique reversus, utrumque Lambertum Prumiam misit, et nichil eis vel dicendum vel agendum dictans, eventum rei pertemptandum commisit. Excepti honorabiliter a venerabili abbate Wulfranno, et ab eo familiariter per hebdomadam retenti, adeo virum suis affectabant facetiis, ut, quibusque suorum postpositis, illorum specialiter frueretur colloquiis. Et Lambertus quidem major, utpote qui ab adolescentia sua curiis fuerat assuetus, cum delectaret confabulantem sibi abbatem palatinis salibus, junior vero prout erat illi dicendi locus breviter desloratos veterum annalium subinferret eventus, illud vel sæpius exigebat abbas referendum sibi quasi ad gratiam jocunditatis, quomodo Papirius Prætextatus puer, ne senatus consultum proderet, matrem suam eluserit. (MACROB. Sat. I, 6.) *Hic capitolium ingressus sub clamide patris latenter, indeque regressus, cum se quærenti matri præsentasset, illa inter oscula interrogavit eum ubi tamdiu fuisset; quo respondente se cum patre in senatu fuisse, maternis argumentis cœpit puero insistere, ut sibi referret quid secreti ibidem audisset. Puer pertæsus quærentis fatigatione, cum omnino deliberasset apud se capitolii secreta non prode, adinvenit artificiose, senatum duas uxores unicuique viro decrevisse, idque in commune confirmandum crastina sessione quasi ad utilitatem rei publicæ. Femina impatiens totius moræ, cum trepidans domum egressa potentiores Urbis matronas suscitasset, factas pæne in amentiam tali rumore, convenerunt in crastinum ante capitolium jam senatu consulente; ubi dum furore femineo conclamarent, ne sententiam sui hesterni decreti adversus eas senatus ingravaret, sed*

VARIE LECTIONES.

⁷² deest 1. ⁷³ Rud. corr. manu alia Tud. 1.

NOTÆ.

(135) Pinsamont, village entre Bastogne et Saint-Hubert. R.

(136) C. 49.

(137) Thuin. R.

(138) I. e. propriam. Exstant litteræ hujus recognitionis, datæ Tudinii anno 1088. H.

potius unicuique feminæ duos viros habendos decerneret, requirebant patres quæ esset illa mulierum intemperies. Pavebant enim et mirabantur non parvæ rei prodigium illam vercundi sexus impudicam insaniam. Tunc puer Papirius curiam ingressus publicum metum demit, et referens quomodo illi importuna mater institisset, et quid ipse matri insimulasset. Tunc senatores ingenium pueri cæculosantes, honore gratia Prætextatum cognominandum sanxerunt ob loquendi et tacendi prudentiam in⁷⁴ ætatem prætextatam, causam quoque et ordinem rei. Sic derisa est impudentia feminei amoris et levitatis, et Papirio Prætextato, ut erat puer, dignitas adjudicata senatorii ordinis, aliis pueris ex tunc a senatu exclusis. Illis illatis ad placitum abbatis prosequeretur Lambertus quæ subsequuntur, prout interveniebat ei opportunitas ad gratiam audientis. (CICERO, III, 9.) Narrante, inquit, Platone inducitur quidam Gyges in terræ hiatus magnis imbribus solutum, ibique offendit equum jacentem æneum. Cujus apertis lateribus cum invenisset hominem mortuum quemdam, habentem in digito anulum aureum, abstraxit et induit illum, sicque ad pastores regios se recepit, cum esset unus eorum. Qui cum prædicti annuli paleam ad palmam convertens, ipse quoque omnes videns a nemine videretur, hujus miraculi solers factus, rege Lydorum interfecto cum quibusdam suis principibus, uxore ejus et regno est politus.

61. (74.) Illud quoque, inquit, memorabile apud philosophos habetur de Damone et Pythia, duobus videlicet Pythagoreis, quorum alter a Dionysio Sici-liensi tyranno dampnatus sententia capitali, petiit ab eo inducias domum suam disponendi. Tyrannus astutissimus, quod reperiri non posse existimavit, sponso-rem qui pro se feriretur, si moram faceret, ab eo requisivit. Ille ut fidem faceret redeundi, vadem mortis suæ socium obtulit constanti animo pro se, si non reverteretur, paratum mori. Ad diem intentatæ mortis proscriptus rediit, cum socius jam decerneret pro socio libentissime mori. Ammiratus tyrannus amicitiam philosophis cariorem esse quam vitam, remissa sen-tentia conductæ mortis, utrumque in amicitiam suam ascivit, quippe quos in tali periculo veros ami-cos probavit. Idem⁷⁵ vero tyrannus licet multos punisset injuste, unum tamen laudatur omnino juste punisse. Quidam enim ærarius perpendens eum de-lectari cruciatibus hominum, existimavit illi deservire ad placitum, si furori ejus adinveniret alicujus novitatis tormentum. Formavit ergo et fudit bovem æneum, eumque tyranno præsentavit quasi cujus-dam jucunditatis spectaculum. Qui requisitus ab eo, ad quos usus talem machinam excogitasset, respondit artifex, illo intromittendos si quos crucian-dos destinaret, accensoque desubtus rogo, mugitus illi quasi bovis per os ejusdem machinæ reddituros. Ad

A hæc tyrannus: « Id ipsum, inquit, per te primum volo experiri, justumque michi videtur, ut prior patiaris quod aliis præparasti. » — Deos quoque suos adeo irrisit, ut probaret eos magis contemptui quam esse alicujus venerationis; nam ingressus templum Jovis, amictum aureum quo simulacrum ejus velabatur jussit detrahi, et pro eo laneum reponi, cavillatus aureum in hyeme frigidum, in æstate onerosum. (CIC., N. D. III, 34.) Æsculapio etiam auream barbam velli præcepit, dicens inconviens esse filium barbaturum videri, cujus pater Apollo utpote quotidie renascens habebatur imberbis. Simulacris quoque tenentibus aureas pateras ademit, protestatus ab hominibus non debere despici quod illis offerebatur a Diis; (CIC., Tusc. V, 21.) aurum videlicet si malum esset, habere Deos non debere, si vero bonum, illis potius convenire qui illic uti scirent. Idem cum a quodam philosopho beatificaretur eo quod ad nutum ejus suppeteret sibi tantæ potestatis usus, eum ad convescendum eodem die invitavit, et præter consuetudinem exquisitis divitiis convivium agendum instituit, in quo philosopho secum discumbenti nudatum gladium tenui filo super caput suspendi jussit. Philosophus videns gladium impendentem sibi exhorruit convivium, et imminente sibi periculo hujusmodi, gratiam convescendi tyranno qui se invitaverat omnino excusavit. Ad hæc tyrannus: « Talis, inquit, securitatis est michi beatitudo, cujus me esse falso prædicasti, cum vel rota fortunæ modo summa convolvat⁷⁶ infimis, vel ipsa mors omnibus imminens nulli parcere velit. » (VAL. MAX., III, 3. Ext. 1.) Legitur, Alexandro sacrificante, puerum qui ei ignem accendebat carbonem unum in brachio excepisse, adustoque corpore immobilem permansisse, nec dolorem vel gemitum signo aliquo vel motu prodidisse. Tanta fuit in puero reverentia disciplinæ, ut religio vinceret sensum naturæ. Diogenes Cynicus in dolio recumbebat, quod quasi ad habitandum sibi sufficiens prætorii nomine honorabat. Egerat vero ut idem dolium cum sole verteretur, ejusque conversione vitabat refrigerandus solem in æstate, et eum calefiendus captabat in hyeme. (Cf. ib., IV, 3. Ext. 4. CIC., Tusc. V, 32.) Quem cum præteriens Alexander Magnus præter optimatum suorum extimationem inclinata majestate regia reviseret, adstitit Diogeni in prætorio suo captanti hyemalem solem. Quo salutato officiosissime: « Interim, inquit Diogenes, dum loqueris ne obstes michi a sole, neque submoveas michi ministrantem calorem, quem ipse non potes dare. » Ad hæc Alexander se a philosopho parvipensum subridens, et conversus ad principes sibi obsequentes: « Videte, inquit, beluam quæ totum mundum habet sub pedibus, quem nos tanto labore quærimus. » Cui cum regio munere vestes pæne nudo proferret, abjecit eas Diogenes, asserens natum cum divitiis cui quod habet sufficit. (MACROB. Sat. I, 11.) Hic a barbaris ex

VARIÆ LECTIONES.

⁷⁴ vel supra vel ætate prætextata scribendum est.
⁷⁶ ita correxi; convolat 1^a,

⁷⁵ Narrationes sequentes ad fidem cod. A. damus.

libertate in servitutem venum ierat; quem cum emere vellet Xenias Chorintius, et quid artificii nosset percunctaretur: «Novi, inquit Diogenes, hominibus liberis imperare.» Miratus Xenias responsum ejus, emptum emisit manu, filiosque suos ei tradens: «Accipe, inquit, liberos meos quibus imperes.» — Idem (139) Alexander cum ad Brachmanas pertransiens eandem gentem longe ante didicisset adeo cohiberi naturali lege, ut publice philosophantes studio virtutum vitia nescirent, et maxime impudicitiam et cupiditatem, presentavit se satis reverenter Dydimi principi ejusdem provinciae. Quem Dydimus regaliter excipiens admonuit, ut futura die interesset auditorio cujusdam inter duos vicinos justitiae. Locato in crastinum iudicio, sedit cum Dydimi Alexander cum frequentia populari, assuerunt et duo vicini, quorum causa erat ejusmodi. Alter alteri agrum vendiderat, quem dum emptor excoleret, in eo thesaurum invenerat. Mox ad venditorem agri recurrrens, hortabatur ut thesaurum suum reciperet, cum nichil sibi praeter agrum vendidisset. Venditor contra causabatur illum jam non suum esse thesaurum, quia vendito agro eliminaverat a se etiam agri proventum. Alexander miratus liberam totius cupiditatis contentionem: «Hujusmodi, inquit, nulla esset in regno meo agenda disceptatio, quia omne inventum publici juris vindicaret violenter exactio.» Ad haec Dydimus interrogavit eum, utrum rerum natura communes ibidem proferret copias? Respondente Alexandro: «Etiam copiosissimas,» substitulit Dydimus: «Haec quidem dona creatoris licet alendis ibi provenirent creaturis, scirent profecto homines tantae injustitiae et cupiditatis illa non suis modo debita meritis, sed in eadem terra subsistentibus vel volatilibus vel bestiis⁷⁷.»

62. Hannibal Carthaginensis apud regem Antiochum profugus, facetissime cavillatus est. (Ib. II, 2.) Ejusmodi cavillatio sic est. Ostentabat Antiochus in campo ingentes copias, quas bellum populo Romano facturus comparaverat. Convertebat exercitum insignibus argenteis et aureis florentem, inducebat currus cum falcibus et elephantos cum turribus, equos cum miris frenis et ephippiis, cum monilibus et phaleris. Rex tanto exercitu tamque ornato elatus, Hannibalem⁷⁸ compellens: «Putasne, inquit, satis esse Romanis haec omnia?» Tunc Pœnus eludens ignaviam imbellium militum pretiumque armorum: «Plane, ille inquit, satis esse haec credo Romanis, etsi sint avarissimi.» Ethoc satis non solum lepide, sed et acerbe dictum. Rex de numero exercitus et de aequiparatione quaesierat, ille respondit de praeda. — (Ib., c. 5.) In Caesarem quoque mordacitas Ciceronis hoc

A modo dentem strinxit. Nam post victoriam Caesari⁸ interrogatus, cur in electione partis errasset, respondit: «Praecinctura ejus me decepit:» jocatus in Caesarem qui ita toga praecingebatur, ut trahendo laciniam incedendo velut mollis videretur. De quo Sylla providus dixit Pompeio, cavendum a puero illo. (Ib., II, 5.) Idem Cicero cum apud Damasippum cenaret, et ille mediocri vino apposito diceret: «Bibite Phalerum hoc, est enim annorum quadraginta.» «Bene, inquit ille, aetatem refert⁷⁹.» Idem cum generum suum exiguae staturae hominem longo gladio accinctum vidisset: «Quis, inquit, generum meum alligavit ad gladium?» Sed neque fratri suo in mordacitate pepercit. Erat et ipse parvae staturae; cujus imaginem cum vidisset clypeatam ingentibus lineamentis usque ad pectus: «Frater, inquit, meus dimidius major est quam totus.» In consulatu quoque Vaticinii⁸⁰ quem paucis diebus gessit, hoc modo risit: «Magnum, inquit, ostentatum⁸¹ accidit in anno Vaticinii, in quo nec bruma nec ver nec aestas nec autumnus fuit.» — (Ib., c. 4.) Audivit Caesar Augustus inter pueros quos Herodes a bimatu et infra jusserat occidere, suum quoque filium interisse, et dixit: «Mallem Herodis esse porcus quam filius.» Idem Caesar sublimis Actiaca victoria revertebatur; occurrit ei inter gratulantes quidam corvum tenens quem instituebat dicere: «Ave, Caesar victor imperator.» Miratus Caesar officiosam avem, viginti milibus nummis emit. Socius opificis, ad quem nichil ex illa liberalitate pervenerat⁸², affirmavit Caesari illum et alium habere, quem ut afferre cogere rogavit; allatus corvus verba quae didicerat expressit: «Ave, victor imperator Anthoni.» Nihil Caesar exasperatus satis duxit⁸³ jubere illum dividere donativum cum contubernali. Salutatus similiter a psittaco, emi eum jussit. Idem miratus in pica, hanc quoque redemit. Exemplum hoc pauperem sutorem sollicitavit, ut corvum institueret ad parem salutationem; qui impensa exhaustus, saepe ad avem non respondentem dicere solebat: «Opera et impensa perit.» Aliquando tamen corvus cepit dicere dictatam salutationem. Hac audita transiit Augustus, respondens: «Saluatorum talium satis domi habeo.» Superfuit corvo memoria, ut et illa quibus dominum querentem solebat audire subtexeret: «Opera et impensa perit.» Ad quod Caesar risit, emique avem jussit, quanti nullam adhuc emerat. — Solebat descendenti a palatio Caesari aliquod honorificum epigramma porrigere Graeculus; id cum frustra saepe fecisset, rursus cum idem facturum vidisset Augustus, breve sua manu in charta exaravit Graecum epigramma, pergente deinde ad se in obviam misit Graeculo. Ille laendo laudare et mirari

VARIAE LECTIONES.

⁷⁷ Posthaec in 1. sequitur caput nostrum 63, deinde c. 62, sine ullo ordinis mutandi signo. Quod quum aperte repugnet intentioni auctoris, censuimus mutandum. Auctor enim quaecumque occasione sermonum Lamberti ejusdem generis in mentem ipsi venerunt, hoc loco in membranam coniecisse videtur, vel potius in scedula assuta postmodum supplevisse; quam scedulam librarius in 1. inepto loco inseruit post c. 65. ⁷⁸ Hannibal 1°. ⁷⁹ fert Macr. ⁸⁰ Vaticanum 1°. Vaticanii Macr. ⁸¹ ostentum M. ⁸² provenerat 1°. ⁸³ dixit 1°.

NOTÆ

(139) Hoc unde hauserit nescio, etsi olim me ea legisse memini.

tam voce quam vultu; *καὶ ὡς* Cæsar accessisset ad A
sellam, Græculus demissa manu in pauperem fundam
paucos denarios protulit quos principi daret, dicens:
« Non secundum factum tuum (140), Auguste, quia
si plus haberem, plus darem. » Secuto omnium risu,
dispensatorem Cæsar vocavit, et sestertia centum mi-
lia Græculo numerari jussit. — Veteranus quidam
cum die indicto sibi respondendi juris periclitaretur,
accessit in publico ad Cæsarem, rogavitque ut sibi ad-
esset. Ille advocatum quem ex comitatu suo eligen-
dum putaverat, sine mora dedit, commendavitque ei
litigatorem. Exclamavit ingenti ⁸⁴ voce veteranus:
« At non ego, Cæsar, te periclitante in Actiaco bello
vicarium quæsi, sed pro te pugnavi; » detexitque im-
pressas cicatrices, et erubuit Cæsar, venitque in ad-
vocationem, ut qui verebatur non tantum superbus sed
etiam ingratus videri; in maxima enim potentia mi-
nima ⁸⁵ debet esse licentia, quia quod apud minores
reputatur pro negligentia, apud potentes habetur pro
superbia. — (MACR., II, 7.) Laberium quendam asperæ
libertatis Romanum militem Cæsar quingentis mili-
bus invitavit ut prodiret in scenam ⁸⁶ et ageret mi-
mos ⁸⁷ quos contra alios scriptitando devotabat ⁸⁸. Sed
potestas non solum si invitet, sed etiam si supplicet,
cogit; unde et Laberius a Cæsare se coactum testatus
⁸⁹ sic respondit: « Necessitas cujus cursus trans-
versi impetum voluerunt multi effugere, pauci potue-
runt. Quem nulla ambitio, nulla unquam largitio mo-
vere potuit in juvenia de statu ⁹⁰ viri excellentis,
mente demente concitu bis trigenis annis actis sine
nota hodie fortuna immoderata in bono atque malo
floris cacumen nostræ famæ frangere, et satisfacere
populo non me deicit. Itu me vetustas annorum ut
hedera serpens vires arboreas necat. » In ipsa autem
actione subinde quo poterat habitu velut flagris cæsus
præripientique se ⁹¹ similis exclamabat super inducto
sibi quodam juvene Syro nomine Publio: « Porro,
Quirites, inquit, libertatem perdimus, » et paulo post
protenso digito ante Cæsarem discurrens adiciebat:
« Necessè est multos timeat quem multi timeant. » Quo
dicto universi oculos et ora ad solum Cæsarem con-
vertunt, notantes impotentiam ejus hac dicacitate la-
pidatam. Cæsar tamen furorem in publicum vertit
favorem, palmam Publio et annulum aureum aonans
Laberio. Tunc Publius ad Laberium recedentem ait: D
« Quicum ⁹² contendisti scriptor, hunc spectator sub-
leva. » Sed Laberius novo mimo hos versus subjecit:
« Non possunt primi esse omnes omni tempore.

Summum ad gradum cum caritatis teneris,
Consistes ægre, et citius quam descendas decides
Cecidi ego, cadet qui sequitur, laus est publica.
Beneficium dando accipit qui digno dedit.
Feras, non culpes, mutari ⁹³ quod non potest.
Cui plus licet quam par est, plus vult quam licet.
Comes facundus in via pro vehiculo est.
Frugalitas miseria est rumoris boni.
Heredis ⁹⁴ fletus sub persona risus est.
Furor fit læsa sæpius patientia.

Improbe

Neptunum accusat qui iterum ⁹⁵ naufragium facit.
Nimum altercando veritas amittitur.
Pars beneficii est quod petitur si cito neges.
Ita amicum habeas posse ut fieri inimicum hunc
[potes.
Veterem ferendo injuriam invites novam.
Nunquam periculum sine periculo vincitur.
Nihil magis duci convenire quam de omnibus cogi-
[tare. »

B

33. (75.) Hiis et hujusmodi salibus abbas jam
prior ad gratiam factus, requisivit secretius quæ
fuerit causa eorum ad se adventus. At illi aperue-
runt quod habebant in mandatis consilium episcopi
et ducis, expostulationem quoque ecclesiæ beati Hu-
berti pro mutuanda sibi ecclesia Caviniacensi. Re-
quirente vero abbate quam vicissitudinem hujus
mutationis conferrent, responderunt illi ecclesiam
videlicet Melsinensem (141) cum uno manso terræ
in confinio Vilantiæ, quæ pro situ positionis erat
commodior ecclesiæ Prumiensi (142), sicut et Cavi-
niacensis foret utilior ecclesiæ beati Huberti. Quæ-
stionis hujus negotium cum retulisset abbas ad au-
dientiam et consilium fratrum, communi eorum
sententia decrevit quod quærebatur concedendum.
C
Ut ergo rei diffinitione legatio rata constaret, con-
dicta est dies qua utriusque ecclesiæ abbates cum
advocatis suis ad eam determinandam et confirman-
dam convenirent. Statuta die dux Godefridus cum
Theoderico abbate Prumiam venit, et evocatus ab
abbate Wulfranno comes Bertoldus (143) adfuit;
sicque in publica præsentia, et communi consensu
fratrum, multorum quoque regni optimatum cum
prædictis principibus collectorum, traducta ⁹⁶ et
manumissa sed et adstipulata est legaliter per ma-
nus abbatum et advocatorum conditio inter utram-
que ecclesiam prædictæ commutationis, anno 1083.

64. (76.) Rogerus Maceriensis, vivente adhuc
domno Theoderico abbate majore, consensu filii
sui Godefridi donaverat beato Huberto quicquid
habebat in Chevugio pro habenda apud eum
sepultura animæque suæ consequendo remedio.
Post quadriennium hujus donationis, Rogero jam

VARIAE LECTIONES.

⁸⁴ verbum hoc e Macrobio supplevi. ⁸⁵ nimia 1*. ⁸⁶ proderet niscenam 1*. ⁸⁷ nummos 1*. ⁸⁸ ita
1*. ⁸⁹ addidi ex Macrobio. ⁹⁰ quæ sequuntur admodum corrupta sunt. ⁹¹ supplevi e Macrobio. ⁹² Qui 2.
⁹³ non m. 1*. ⁹⁴ Heroclis 1*. ⁹⁵ verum 1*. ⁹⁶ an tradita?

NOTÆ.

(140) Græca Macrobian non bene vertit; ibi enim
egitur: *Νῆ τὴν σὴν τὸ χῆν.*

(141) Maissin. R.

(142) Vilantia enim, quæ tribus fere millibus a S.
Huberto distat, Prumiensibus parebat; v. infra
c. 99.

(143) De Ham, ad fl. Prumiam, advocatus Eccl.
Prumiensis; v. Honthelm Hist. Trev. I, 479. Sed in
temporis designatione mendum latere oportet, nisi
hæc sub Theoderico I acta fuisse dicas, quod probat
a. 1083, lin. 55, cum Theodericus I anno demum
1087 mortuus sit.

defuncto et ut petierat ibidem sepulto, Rodulfus abbas Mosomensis (144) suggestit Reginoldo ⁹⁷ Remorum pontifici, eundem Rogerum prædictam elemosinam ⁹⁸ promississe olim ecclesiæ Mosomensi, ejusque convenire justiciæ et honori ut promissam attraheret abbatiae sui juris. Credidit pontifex abbati, et quicquid in territorio Remensi suum erat ecclesiæ beati Huberti, ei violenter interdixit, nisi sibi recognosceret quod reclamabat ecclesia Mosomensis. Tali compulsus necessitate abbas ad archiepiscopum venit, assumptoque Lamberto priore ab ecclesia sancti Remigii, ab eo requisivit, eam sua beato Huberto sic interdixit. Reginoldus ut erat tenax cæptæ semel sententiæ, et maxime in quibus videbatur sibi super posse, tum etiam quia parum contra avaritiam consuluerat, in quibuscumque aliquod commodum sperabat, hujus disceptationis iudicium decrevit referendum ad concilium episcoporum quod in proximo præfixerat Suesionis civitate agendum. Abbas ad concilium venit, deducens secum Godefridum filium prædicti Rogeri, paratum sibi disrationare legaliter elemosinam patris sui. Et cum inter cetera res quoque abbatis ventilaretur in concilio, hæc inde sententia publice determinata est episcoporum iudicio. De altaribus Remensis ecclesiæ quæ adquisierat ecclesia beati Huberti, Remorum pontificem posse licenter implacitare abbatem; de fundis vero abbatiae non ei quicquam ⁹⁹ respondendum, nisi in audientia Leodiensis ecclesiæ, ad quam eadem abbatia pertineret, cum ex decreto canonum constet nemini licere in alienam messem manum mittere. Sic res abbatis absoluta est iudicio episcoporum. Bene autem conscius infensum sibi Reginoldum, eo quod unde ¹⁰⁰ sperabat nullum sibi proveniret commodum, adeo eum complacavit ¹⁰¹ convenientibus exeniis, ut aetate de Bedols, firmato, privilegio et exclusa in perpetuum persona, optineret donatum ecclesiæ Pirensi (145) (*an.* 1087).

65. (77.) Rogerus quoque Porcensium comes ante ipsum Porcense castrum (146) trans fluvium Axonam ecclesiam in honore beati Thietboldi ædificare cæperat, ibique deputatis quibusdam rerum suarum possessionibus, quæ in privilegio ejusdem ecclesiæ renumerantur, cœnobium alicujus magni nominis, ut erat magnanimus, extruere meditabatur. Sed a suis proditus, et in captione dehonestatus, cum se non posse proseguere quod nimis distulerat videret, tedio quoque nimio affectus dehonestationis suæ, filiam suam Sibillam Godefrido filio Alberti comitis

A Namucensis uxorem dedit, ipsumque Porcensem comitatum cum omnibus quæ erant sui juris, patri et filio maxima pretii summa ab eis accepta vendidit; quorum consensu unanimi et dono legali cellam prædictam beati Thietboldi Theodericus abbas ecclesiæ beati Huberti et beati Petri perpetuo habendam optinuit, suosque monachos ibi constituit, firmato inde publice privilegio in archivo pontificali ecclesiæ Remensis, recognoscente illud et signante archiepiscopo Reginoldo cum clericis beatæ Mariæ semper virginis (147).

66. (78.) Cellam etiam Cunensem (148), quæ est in honore beati Michaelis archangeli, cum omnibus appenditiis suis, scilicet denominatis in privilegio ejusdem ecclesiæ, subjectis illi ecclesiis, decimis, familia, terris cultis et incultis, pratis, silvis, vineis, aquis, molendinis, piscaturis, furnis, legali Galteri et fratris ejus Dodonis dono et uxoris ejus Hawidis filiæ Arnulfi comitis (149) ecclesiæ beati Petri et beati Huberti perpetuo habendam acquisivit. Ubi consensu Engelberti Trevirensis archiepiscopi locatis monachis Robertum monachum optimæ habitudinis, olim autem clericum majoris ecclesiæ Viridunensis, præpositum constituit; cujus industria eundem locum possessionibus et ædificiis ampliavit.

67. (79.) Boso, abbas sancti Agerici, vir admodum optimæ religionis, morabatur Jupiliæ cum episcopo suo Theoderico Viridunensi (150). Ibi infirmatus, cum se præsentiret moriturum omnimodis precibus exegit a suis, ad sanctum Hubertum se referendum ibique sepeliendum. Prosequentibus autem quibusdam nobilioribus castri Hoiensis — fuerat enim inde bene natus, nepos videlicet Bosonis archidiaconi longe supra memorati — sepultus est in ecclesia honorifice ad dextram altaris beati protomartyris Stephani, deserviente ejus exequiis qui tunc morabatur ibidem domno Henrico pontifice Leodiensi. Ex ejus parentum jure hereditario provenerunt huic ecclesiæ duæ mansiones viginti librarum in Hoiensi foro.

68. (80.) Henricus episcopus ut erat vir tuendæ virtutis, Obertum quemdam præpositum ecclesiæ sanctæ Crucis criminibus convictum de civitate decreverat omnimodo ¹⁰² exturbandum. Ille vero propriens se ad Berengerum abbatem sancti Laurentii venit, et apud eum tam diu latuit, donec eo suffragante in gratiam episcopi rediit. Sed non multo post collectis rebus suis, Henricum regem adiit, qui a Gregorio papa per decennium excommunicatus, qui-

VARIAE LECTIONES.

⁹⁷ Reginoldi 1. ⁹⁸ abhinc duo folia desunt in 1. sed contulimus 1. ⁹⁹ cuiquam 1*; an esse cuiquam? ¹⁰⁰ inde sp. n. s. provenire 1. ¹⁰¹ placavit c. xeniis 1. ¹⁰² omnino 1*.

NOTÆ.

(144) a. 1087 — 1106. secundum Annales Mosom., SS. III, p. 162.

(145) jam anno 1087, vide supra. Etsi vix credi potest hæc intra tam breve temporis spatium evenisse.

(146) Porcien. R.

(147) a. 1087, indict. x, anno Philippi 28. Edidit Mabillon Ann. Bened. V, 662.

(148) Cons sur la Chièrè près de Lenguyon. R.

(149) Chisniacensis.

(150) Qui obiit a. 1088, Apr. 28.

bus poterat expeditionibus Romanam ecclesiam A persequeretur. Obsessa enim et capta Urbe Gregorium papam fugaverat, eoque superstite Guibertum Ravennatem loco ejus substituerat, qui et ipse jam diu excommunicatus sedem apostolicam temerarius invadere præsumpserat. Decedente autem Gregorio apud Beneventum, cardinales Romanæ ecclesiæ Odonem Hostiensem episcopum, civibus religiosioribus consentientibus, pro eo in sede apostolica substituerunt (151), quem olim Remensem clericum et postea Cluniacensem monachum Urbanum papam censi judicaverunt. Sic sacerdotio et regno dissidente, licet generaliter in mundo sancta ecclesia periclitaretur, specialius tamen Henrico insistente vexabatur, dum pontifices postposita justitia sibi faventes, vel Urbano subtraherent¹⁰³ vel Guiberto attraherent¹⁰³. Sub tali dissentione ecclesiastica languente justitia, præter cetera virtutum dispendia, simoniaca hæresis passim involuerat, dum modo quos excommunicabat Urbanus Guibertus absolveret, et Guiberti desertores Urbanus colligeret. Interea adhuc superstite Henrico pontifice, Obertus morabatur cum principe, et honoratum secum delatis muneribus, prout poterat, ambiebat obsequiis et favoribus alicujus honoris ab eo abstrahendi optentis.

69. (81.) Anno autem Verbi incarnati 1091 (Mai. 31.), suæ vero ordinationis 16, dominus Henricus hominem exuit; in dampnum gloriæ Leodiensis et maximo dispendio nostræ quam specialius colebat C solitudinis. Cujus vix audita Obertus morte, sine electione ecclesiastica de manu regis episcopatum extorsit, cum maximis pactis præmiis, tamen etiam fidelitatem illi faciens interpositione jurisjurandi¹⁰⁴.

70. (82.) Contulerant se ad eundem principem duo quondam pseudoabbates, Guolbodo sancti Laurentii et Leupo sancti Trudonis, quos convictos et excommunicatos, criminibus probatis, dominus Henricus ab episcopo Leodiensi expulerat¹⁰⁵. Ii audita ejus morte adducti in spem recuperandi honoris, et ipsi pacti sunt pecuniam principi. Obertus quoque restitutionem eorum ad gratiam ejus juravit, illos quoque secum Leodium deduxit (an. 1091, Dec). Dissimulavit tamen interim quæ intenderet agere, donec consecratus Coloniae (an. 1092, Feb. 1) D fidentior esset in malignitatis exercendæ¹⁰⁶. In eadem autem die reversionis suæ mandavit Berengero abbati, ut sine dilatione ab ecclesia sancti Laurentii discederet, et Guolbodonum abbatiam libere habendam relinqueret. Berengerus ne irrationabiliter culparetur abjecisse ecclesiam quam legaliter susceperat regendam, in crastinum Oberto se præsentavit, causatus publice coram melioribus civitatis, ni-

mis injuste se prægravari, sine judicio justitiam violenter opprimi, divinam quidem vel dispositionem vel permissionem placere sibi, velle tamen ab eis censi, si sic mereretur tractari. Succlamantibus quibusque et hoc nimis injuriosum esse, nec tale quid illum pati debere, respondit Obertus id ipsum se bene recognoscere, sed præceptum domini sui non esse prætereundum sibi, quod sive justum sive injustum illi juraverat exequendum. Ad hæc Berengerus constanter: *Sine magno dolore, inquit, relinquitur, quod non cum magno amore possidetur*. Sic digrediens tulit secum baculum quem tenebat pastorem, attestantibus quibusque, ipso quoque Oberto, hunc illi juste convenire; et assumptis secum fratribus quos placuit sibi, secessit ad ecclesiam beati Huberti, quam plane recognoscebat matrem conversionis et professionis suæ. Ibi gratanter exceptus, cum illatam non solum sibi injuriam referret, sed etiam publicas exordinationes, quas Obertus temere exercebat, cum Theoderico abbate et fratribus conferret—scilicet quod de manu excommunicati sine legitima electione et pacta pecunia episcopatum arripuisset, quod se sic ejecto et Guolbodonum deposito justitiam prodidisset, quod abbatiam Florinensem Gisleberto Hasteriensi (152) præposito et Broniensem cuidam Guiremundo sancti Jacobi monacho taxato publice pretio vendidisset, quod hactenus liberam et gloriosam sanctæ Mariæ sanctique Lambertii ecclesiam sic infecisset—tantam adversus Obertum suscitaviteorum indignationem, ut communi consensu quasi excommunicato probabiliter non amodo communicandum censerent. Ad hæc Berengerus timens eidem ecclesiæ pro periculo temporis, ipsius etiam abbatis retractans simplicitatem insufficientem huic tantæ defensionis, subjunxit neminem inquirari, nisi ex consensu mentis; se quidem volenter expulsum, et ideo alias sibi secedendum: ipsi cum pace loco suo persisterent, neque inimicitias temere aliquas in se suscitarent, cum ad hoc nemo eos adhuc impelleret; caverent omnino ne inconsultius tale quid inciperent, quod quandoque eis incepisse poeniteret, respondit abbas se quoque sui et suorum esse sollicitum, malle se Obertum offendere quam Deum; si quis esset Domini, perseveraret ei vel in loco persistens vel de loco secum exiens. Firmata ergo communiter hujusmodi sententia, Theodericus assumpto secum Berengero secessit in Franciam, et cum Raginaldum Remorum pontificem de eventu rerum consulendum expeterent, ille privatim Ambianensem pontificem Iheruinum præmittens, mandavit venientibus ne se ei præsentarent, quia nullo modo vel in verbo vel in osculo eis communicaret, nisi culpam suam fatentes præmissus ad eos

VARIÆ LECTIONES.

¹⁰³ ita 1*; subtraheret et attraheret ed. ¹⁰⁴ hinc 1. pergit. ¹⁰⁵ deest 1. ¹⁰⁶ iterum verbum deesse videtur.

NOTÆ.

(151) scil. post Victorem III.

(152) Hastière. R.

episcopus a Wibertina hæresi et Oberti communione absolveret. Illi per talem invectionem cum jam certiores fierent sententiæ suæ, absoluti per Iheruinum, excepti sunt venerabiliter a Raginaldo pontifice; a quo consolati et confirmati, ut persisterent tuendæ veritati, diverterunt ad cellam Eberneicortis. Hanc Theodericus Berengero accommodavit, ut ibidem remaneret cum suis, donec per accessum temporis expectarēt finem rei, sicque Cumensem cellam moraturus ibi expetiit. Interea Berengerus criminationibus ¹⁰⁷ infamare, vitæ et moribus ejus derogare, tam male se ab eo tractatum continuis querimoniis deplorare, non eum ex pontificatu honoratum, sed pontificatum ex eo dehonestatum declamare. Nec latuit Obertum hæc illorum sententia, et suæ publicæ criminationis infamia, quam licet dissimulatam sua sibi etiam attestabatur conscientia. Decrevit igitur se vindicare, sed ne id videretur inconsulte fecisse, evocavit consulendos, quos sibi vel præmiis vel promissionibus effecerat fideliores amicos. Convenerunt etiam quos ordinaverat et restituerat abbates, scilicet Guolbodo sancti Laurentii, Leupo sancti Trudonis, Gislebertus Florinensis, Guarmondus Broniensis, Theodericum abbatem condempnare parati, cum ipsi dampnabiles ex decreto canonum, nullam haberent auctoritatem judicandi. Ne tamen soli viderentur præcipitasse sententiam alicujus temeritatis, habito consilio cum archidiaconis, decreverunt legitimis evocationibus abbatem prosequendum, et nisi infra terminos earum se repræsentaret ad episcopale judicium, illum juste excommunicandum, aut omnino deponendum. Interim Obertus furere, et in abbatem indignari, et unde illi tanta constantia contra Leodiensem episcopum demirari, eiciendos ex loco monachos et militibus suis abbatiam dispartendam minari. Missi sunt ab eo ad monasterium Godiscalcus abbas Hasteriensis et Guarmondus Broniensis, ut fratribus hoc periculum enuntiarent, et sic a sententia revellerent, et errori suo hujus timoris impulsu inclinarent. Fratribus constanter persistentibus, et illis communicare vel in respondendo nolentibus, populares quique, audita hujusmodi comminatione, abbatem et monachos querebantur insanire, in confusionem abbatiae novis et inauditis deliramentis ab episcopo Leodiensi dissentire, eos pœnas hujus dissensionis luituros, nec se amplius vel ecclesiae vel illis deservituros, nisi hujus novitatis utrimque sopiretur contentio. Abbas tot infestationibus et questibus permotus, cum ab omnibus quasi fugitivus argueretur, decrevit se obiciendum periculo, et præter spem omnium venit Leodium, Dei confisus auxilio. Miratus advenisse, repræsentavit se auditorio adversariorum conducta die. Igitur personata quæstione in vice Oberti, culpatus est abbas Theodericus criminibus denominatis, videlicet papam Urbanum et Raginaldum Remorum pontificem in consiliis suis

A adhibuisse ¹⁰⁸, imperatorem dominum suum et se ejus episcopum suo instinctu excommunicasse, et per hoc excommunicatum cum probare, quod se suosque ab ejus subtraheret communione; itemque fratres suos ab ordinibus ejus prohibuisse. Insuper Berengerum publicum præconem suæ infamiæ ad ejus injuriam retinuisse.

Abbas accepto loco consulendi sibi, cum advocasset quos noverat sanioris consilii, de criminibus objectis bona conscientia pro se satisfactorus respondit, videlicet nec imperatorem nec episcopum excommunicandos quæsisse ullo modo, nec excommunicatos se velle probare. Fratres suos ab ordinibus ejus se prohibuisse, quia ordinati sufficerent officiis ecclesiae. Berengerum abbatem post tantum præjudicium et violentiam ad matrem suam ecclesiam confugientem non se debuisse abicere, præsertim cum præcipiat apostolus necessitatibus sanctorum communicare. Judicio eorum se paratum committere, si quid in hiis omnibus videretur alicui peccasse. Relatis per Henricum archidiaconum excusationibus singulis, cum obiceretur abbati quomodo fidem faceret dictis, habito iterum consilio, ad hoc usque ventilata est sententia hujusmodi judicii, ut quia monachus ordo erat vocationis apostolicæ, ex evangelica auctoritate sufficeret excusando abbati *Est et Non* (*Mat'h.* v, 37) dixisse, interdicente Domino omnino non jurare, et si quid abundantius esset hiis, a malo esse. Indignatus Obertus post tot sui ipsius contumelias, post tot suæ animositatis minas provenisse abbati tam facilem evadendi viam, mandavit ei, gratiam episcopi Leodiensis semper esse necessariam abbati sancti Huberti, elaboraret eam sibi ad præsens maximis exeniis acquirere, cum necdum quicquam servitii videretur fecisse. Ad hæc abbas sibi bene conscius et longe alterius gloriæ cupidus respondit, Leodiensi episcopo non defuturum servitium abbatiae; sub hac dissentione extenuatas res ecclesiae nec sibi nec fratribus vel ad usum vivendi eas sufficere. Inde cum tandem post multas fatigationes dimissus ad monasterium redisset, gravissimum a fratribus pertulit scandalum, existimatus illis communicasse quibus ipsi salva fide destinaverant non communicandum. Sed cum certius probarent id eum non fecisse, decreverunt, ut assumptis de fratribus quos vellet, loco et tempori cederet, et meliora ornamenta ecclesiae secum eveheret perque remotiores cellas transponeret, ne ea superveniens Obertus violenter diriperet. Respondente abbate nolle se communi periculo deesse, graviora esse mala quæ singulariter timentur quam quæ pariter perferuntur, fratribus quoque subjungentibus, se magis illi timere quam sibi, qui ut privati episcopo nichil deberent, cessit tandem eorum consilio acquiescere, Lambertumque majorem et Wiredum pro defensione fidei se ultro ingerentes secum eduxit. Evectis quoque

VARIÆ LECTIONES.

¹⁰⁷ Obertum excidisse suspiceris. ¹⁰⁸ addidit Mariene hanc vocem, cum desit in codice.

secum melioribus ecclesie ornamentis ad cellam suam, quae tutior erat, in Cunensi castro moraturus ibi recessit; et accepta fide cum obsidibus a Dodone praedicti castri domino de ornamentis reddendis ecclesie, quicquid de se eveniret, non multo post assumptis hiis qui secum venerant, et Roberto ipsius cellae priore, Berengerum abbatem visitare voluit, et veniens urbem Remensem, illum apud sanctum Remigium invenit. Berengerus cum qui se gratia caritatis visitabat exhorruit quasi jam apostatam factum, ne ab eo contaminaretur vitavit. Sic inter utrumque orta dissensione, indignabatur abbas sic sine causa sibi permutatum, quem sperabat unanimem amicum. Discredebat se illi Berengerus credere, quem credebat excommunicatis communicasse, paratus etiam cum suis recedere, si cellam sibi praestitam ille vellet accedere. Sed intercurrente ratione cum probaret abbatem extimationis suae esse minime, regratiati Eberneicortem discesserunt, ibique fratres graviter scandalizatos de praefata communionis calumpnia invenerunt. Quibus cum satisfaceret, non sic rem se habere, vix duo eorum satisfactioni huic potuerunt attrahi, Lambertus scilicet et Heribrannus monachi sancti Laurentii, quibus adeo tunc erat exosum nomen Oberti, ut eo audito, vel in colloquio communi, nullo modo se continerent a sputo indignationis. Unus tamen eorum, videlicet Lambertus, non multo post victus cupiditate ambitionis, ordinatus est ab eodem Oberto abbas Florinensis, sed post annum recordatus, a loco eodem privatus recessit. Convenerant ad eandem cellam tam ex nostris quam ex fratribus sancti Laurentii ad 25 monachos, qui tanta honestate se agebant tamque ordinata religione, ut Ragnaldus Remorum pontifex et Helinandus praesul Laudunensium, afflati bonae opinionis eorum odore, certatim eis vitae necessaria subministrarent; abbas quoque Berengerus elaborabat eorum inter quos deveniebat, adeo se conformare moribus, ut in brevi fieret omnium karissimus, et comes Ebalus (155), communis aliorum tyrannus haberetur illi mitis et humanus. Qui eodem tempore, suggerente uxore sua Sibilla, tertiam partem decimae Eberneicortis ecclesie dedit, et pratum quod dicitur Regis legali auctoritate eidem loco habendum perpetuo confirmavit. Manasses etiam praepositus ecclesie Remensis tanta cum collegerat affectione, ut saepius evocatum per biduum aut triduum secum manere compelleret, et ad abbatiam

A sancti Remigii habendam post abbatem Henricum promovendum destinaret; quod et post archiepiscopus factus fecisset, nisi ille ad abbatiam suam revocatus Leodium redisset.

71. (85.) Interea Metensis ecclesia viduata Herimanno venerabili pontifice, elegit sibi episcopum ordinandum Burchardum praepositum Treverensis ecclesie (154). Qui sine consensu Henrici regis in civitate susceptus, cum a Treverensi pontifice benedici vitaret, eo quod ille Wiberto, ipse vero Urbano consentiret, evocavit ad se consecrandum Hugonem archiepiscopum Lugdunensium et legatum ecclesie Romanae. Hugo ut erat devotus catholice fidei, Mediomatricum intrepidus accessit (an. 1095, Mart.), quique comitatus episcopis, Constantiensi (155), Madasconensi ¹⁰⁹, Lingonensi, Tullensi, Virdunensi, Jeronta quoque abbate Divionensi, qui olim audita desolatione ecclesie nostrae, scripserat ei epistolam hanc consolationis suae *Theoderico abbati de sancto Huberto, viro Dei gratia religione venerando, et toti congregationi sub eodem patre Deo militanti, Jerunta Divionis abbas et sancti Benigni tota congregatio spiritum Moysi in Pharaonem et in omnes servos ejus. Moyses verus Altissimi servus maluit veritatem profiteri et affici cum populo Dei tribulatione, quam mendatio consentiens, filius filiae Pharaonis appellari. Johannes baptista, cujus dextera sanctissimum caput salvatoris tangere meruit, sic propugnator et amicus veritatis extitit, ut potius eligeret carceris squallorem et capitis obtruncationem, quam in faciem iniqui regis sileret, et nefandis ejus nuptiis legis frenis et justitiae armatura ¹¹⁰ non obviaret. Johannes evangelista de fonte Salvatoris ebrius et apud diligentem omnes dilectione praecipuus, senilibus membris fomentum balnei noluit adhibere, quoniam inter balneantes haereticum Cherintum conspexit residere (156), credens illi nichil esse publicum, qui perfidia sua se subtraxit a consortio christianorum, docensque nullam habendam communionem cum illis qui per haeresim sese praecidunt a corpore Christi, quique per avaritiam fiunt sagittae diaboli, dentes in faucibus antichristi, subdola viperarum progenies, organa serpentis antiqui. Cherintus in quo deterior Oberto ¹¹¹? Cherintus sola fraude catholice fidei nocuit, calliditate perfidiae suae quoscumque potuit ad consensum sui erroris attraxit. Obertus pecuniam dedit ut fieret haereticus, ut fornax cupiditatis et avaritiae, templum totius religionis et veritatis ob-*

VARIÆ LECTIONES.

¹⁰⁹ Madasconsi 4. ¹¹⁰ ita correxi, legis et i. f. a. cod. ¹¹¹ modo sic, modo Obertus 1.

NOTÆ.

(155) Rociensis.

(154) Hunc binominem fuisse oportet. Herimannus enim mortuus est 1090, Maii 4. Secundum Annales Metenses, SS. III, 458, Popo a. 1090 episcopus factus est. Hic a. 1094 annum episcopatus sui 5 numerabat, scilicet ab electione computatum; Gallia Chr. XIII, 736. Teste Hugone Flavio, sup. col. 351, clericus Trevirensis fuit, ordinatus in prima hebdomada Quadragesimae per archiepiscopum Lugdunensem et epp. Matiscon. et Lingonensem cum abb. Divionensi.

Bernoldus autem a. 1095 refert episcopum catholicum post Herimanni mortem electum per Gebhardum Const. ordinatum esse Mart. 27 in media Quadragesima. Haec inter se et cum nostro satis bene conveniunt. Popo sedem tenuit usque ad a. 1105. Duos autem ejusdem partis episcopos simul ordinatos esse quis credat?

(155) Gebehardo, Mat., Landrico, Ling. Roberto, Tull. Pibone, Vird. Richero.

(156) Eusebii Hist. eccl. IV. 14.

rueret, et omni spurcitiæ infectus iniquatione, sancta sanctorum suis maledictionibus, si fas est dici, contaminaret. Ecce verus antichristi satelles, currus sathanæ et fidelis auriga, Simonis magi quædam similitudo vera molitur destruere regnum Christi, dum sanctæ matris ecclesiæ statum persequi non desistit, et in corpus suum trahere laborat, quos Christus cruore suo redemit et pascit et potat. Tanti capitis mortem exinanire cupit, ovesque tanto sudore Salvatoris inventas leoni, qui semper animarum nostrarum sanguinem sitit, proderet non formidat, immo omnes in oblivionem veritatis et odium religionis secum præcipitare festinat. Ergo quia nunc tempora periculosa quæ prædixit apostolus instant, omnes quod professi sunt esse contendant. Si tuba sathanæ graviter intonat, et temporalium bonorum minatur dispendia, carnis etiam quandoque morituræ admonet pœnas, totum libenter Christi excipiat caritas, ut neque mors, neque vita, neque aliqua creatura terreat nos a defensione veritatis et zelo justitiæ, ut a gremio matris ecclesiæ nequeamus avelli, et a semita Romanæ exorbitare sedis. Quapropter vos, o amici Dei et usque modo veritatis et sanctitatis amatores, locum vestrum, id est fidem catholicam, nolite deserere, in castra Domini lupos cum furore irruentes in quantum potestis exturbate, armati fide et spe cælestis gloriæ corroborati, omne pro nomine Jesu improperium maximam dignitatem reputate, rapinam bonorum vestrorum cum gaudio suscipite, contumelias et corporum vestrorum cruciatus certissimum peccatorum vestrorum medicamen existimate. Gloria et divitiæ Christus sit in corde vestro. Bonum conscientia vestra testimonium sit vobis indeficiens consolatio; et si aliquantulum pro veritate sustinetis, fidelis est Deus qui non patietur vos temptari supra id quod potestis; sed veniens veniet et non tardabit, facietque proventum ut sustinere possitis. Si vero molas leonum quas Dominus in ira sua confringet timetis, ne vos devorent et simplicitatis vestrae cursum aliquo modo perturbent, sancti Benigni domus fugam filiorum ecclesiæ in Christi gratia benigne suscipiet, et paupertatulam nostram voluntati vestrae non dicam dare, sed quasi vestra¹¹² vobis reddere vel ministrare sumus parati. Quapropter, fratres karissimi, virilem animum in causa Dei tenete, et a veritate, quæ Christus est, ne excidatis omnino sagitate. Valete. In exitu Israel de Ægypto sanctificata est per Dominum vera confessio. Huic conventui prædictæ benedictionis die statuta abbas Theodericus studuit interesse, abbate Berengero, Lamberto, Wiredo, Roberto comitatus, pro se suisque legatum ecclesiæ Romanæ interpellaturus. Cujus causam cum suggerentibus prædicto Jerunta abbate Divionensi et Radulfo abbate Viridunensi (157), dom-

nus Hugo Romanæ ecclesiæ legatus approbasset, et in conventu episcoporum relatam laudaret, eam auctoritate sua ex firmis firmioribus reddidit, beatificans ecclesiam cujus erant tales filii, qui, deficientibus aliis, persisterent catholicæ et apostolicæ fidei; et promittens eis auxilium Romanæ ecclesiæ et suæ legationis, ne Oberto subessent vel communicarent omnino interdixit.

72. (86.) Othbertus amaricatus relatione gestorum, ut solebat exarsit in ira, et sæpius complosis manibus, se ipsum arguebat, vel quia semel a se compulso abbate non extorsisset licentiam nocendi partibus suis, exacta fide sibi in nullo dissentendi, vel quod se adhuc continuisset, non confundisse penitus ecclesiam sic sibi rebellem sancti Huberti, fratribus inde violenter expulsis. Nec diu conceptum furorem dissimulare potuit, collectaque manu militari ad monasterium venire disposuit, et hospitatus, Nasaniæ, nuncios adventus sui præmisit ad fratres, ut in crastinum ei honeste procederent, et ut decebat Leodiensem episcopum venientem susciperent; comminatus vindicandum in eos, nisi solito accuratius et sollempnius id agerent. Præmissis apparitoribus et hanc extorquentibus minaciter gloriam, nemo respondit ad gratiam; sed ne conticuisse omnino nimia videretur indignatio, quassa tantum voce Gislebertus prior dixit se et fratres super hiis in commune consulturos, et pro re et tempore quid facere deberent se facturos. In crastinum de negotio tractantibus, licet quibusdam nutaret in occulto fidei tenerrimæ status, in hanc tamen sententiam discessit omnium melior consensus: legitimam abbatem eis præesse, quamvis contingeret eum tunc abesse, eorum communi assensu illum ab episcopo dissentire, sine conscientia ejus non debere eos cuiquam maxime cum periculo fidei consentire; convenire Deo potius quam homini obedire. Erat autem solempnitas Johannis apostoli (an. 1095), qua recolitur ante portam Latinam missus a Domitiano cæsare in dolio ferventis olei (Mai. 6). Posthabito igitur timore cum fratres ordinem suum exequerentur, et suo tempore jam major missa celebraretur, ecce superveniens Othbertus cum tumultu et ira patentem intravit ecclesiam, et nulla reverentia præmissa orationis, cum furore in superiores cancellos se proripuit, manibusque injectis diacono evangelium legenti librum clausit, et coeptum officium ira dictante intermittendum minaciter edixit. Deinde totius moræ impatiens, arrepta sacerdotali stola ambonem¹¹³ ascendit, et sine ulla retractatione abbatem absentem et eos qui secum exierant nominatim excommunicavit, causatus publice cum meliora ecclesiæ ornamenta quasi sacrilegum subduxisse, vel, quod magis eum gravabat, sibi quasi

VARIE LECTIONES.

¹¹² ita 1. nostra 1. ¹¹³ ambonem 1.

NOTÆ.

(157) S. Vitoni.

excommunicato non communicare. Obstupefactis circumstantibus in admiratione sic effrenatæ immoderationis, cum ad ea quæ videbant scandalizarentur singuli, tum vel maximo pudore afficiebantur qui cum eo venerant nobiles laici et ut quique ¹¹⁴ erant diligentiores illi servandæ fidelitatis; a quo vix optinentes, ut quasi in consilio loqueretur eis, compositis suggestionibus elaborabant eum revocare sibi metipsi, dicentes illum quidem justissime irasci, sed esse injuriosum ab ira sapientem supervinci, mirabile omnibus videri eum clausisse et sic excussisse evangelium Dei, se nec velle nec posse pati officium quod interdixerat amplius interrumpi; in tali negotio non temerarie, sed consulto opus esse, præsertim cum ei subesset potestas cujuscumque vellet, convenientioris tamen vindictæ. Ad hæc Othertus erubuit præsumpsisse, quod jam sanior nollet fecisse, et publice confessus est se tunc etiam maximam formidinem pertulisse, cum subito respexisset fratres consistentes in choro ordinate, et posthabito omni ejus timore Deo soli reverenter deservire, miratus cum indignatione tot et tales ibidem se offendisse, cum sibi nuntiatum esset perpaucos in loco remansisse. Quibus statim satisfaciens, quod eos inquietasset inconsultus, ut coeptum officium exequerentur humiliter expetiit, et ecclesiam exiit. Ea die copiis secum delatis prandentes plenissime refecit, non ut regratiaretur exasperatis, sed ut leniret exeniis quos non concusserat terroribus intentatis. Præterea per quosdam opportunos partis suæ omnes blanditiis ambire, singulorum animos attemptare, firmiores circumvenire, infirmiores invenire, humilitatem et humanitatem erga eos attentius commendare, eorumque utilitatibus, si sinerent, se communem fore. Ita per suos attemptatis fratribus in crastinum semetipsum eis præsentavit Othertus, et quanvis illi assurgere dedignantibus, indignationem tamen suam dissimulare doctus, quasi dolens pro eis, ut sese haberent coepit percontari, necessitates eorum ac si suas conqueri, paratum se in omnibus consulere illis: tantum sopita omni contentione consentirent sibi, mallent ejus experiri amicitiam quam inimicitiam, pensantes cujus esset periculi talem pessumdare ecclesiam, et ecclesiasticam dissipare familiam. Subelamantibus hiis qui cum eo venerant, optime perorasse pontificem, omne os eorum adversum se rationabiliter conclusisse, non expedire eis talem virum in sua culpa perdere, qui remisso auctoritatis pondere non erubescerat humiliter exposcere, quod si vellet poterat violenter cogere: non

A jam multum aberat quin, ut dicitur, gladio melle lito (158) deficeret jam pæne prostrata in eis veritatis defensio, nisi subvenisset vel solo pudore paululum cunctata consilii ratio. Secedentes namque in partem fratres consulendi gratia, cum aliquamdiu dubitarent an desisterent an persisterent in sententia, tandem placuit omnibus nichil agendum sine abbatis conscientia, quem nullo adhuc legitimi examinis judicio videbant depositum, quemque sciebant nullius criminis objectione juste deponendum; inducias potius ab episcopo expeterent, donec missa legatione abbatem super hiis convenirent, et si posset impetrata immunitate libere veniendi et recedendi secum illum deducerent. Quod cum difficulter optinuissent, et tres ad abbatem fratres destinassent, inter agendum quidam Bulonienses ¹¹⁵ gregariis satellitibus collectis apud Gruispontem, latentibus in silva insidiis vias obsederunt, et duodecim vehicula rapientes, quibus deducebatur episcopale servitium, donec ea dividerentur, in castro quod juxta erat Mervolt concluserunt. Vulgante fama, quæ ut suum est de minimis exaltat maxima, nunciatur Oberte, se cum suis ab inimicis circumventum, hac et illac latere in silvis cunctos hostium, talia neminem ausurum, nisi magnis viribus confisum. Coepit unusquisque pericula metu suo metiri, alius alium ad fugam hortari; sicque proxima nocte conductis locorum peritis, infecto negotio propter quod venerant, per occultos anfractus Othertus recessit. Qui vero missi fuerant ad vocandum abbatem, cum præsentate Dodone ei rerum ordinem retulissent; consilio ejusdem Dodonis visum est abbati non se ingerendum temere iratæ potestati, cedendum interdum fortunæ et tempori, idque a nullo sapiente imputandum crimini, cum ipse Dominus pro persecutione de civitate in civitatem fugiendum præceperit. Sic interim abbate cessante, cum audiretur Othertus a loco recessisse, jam securior ipse abbas ad monasterium venire maturavit, et aliquamdiu moratus cum fratribus, in sententiam quam tuebatur eos reposuit, eorumque rebus pro tempore ordinatis, Deo illos committens recessit.

75. (87.) Per idem tempus ad augmentum episcopii quærebat Othertus emere castrum Coviniacum (159), quod erat comitis Balduini (160) hereditarium. Hujus negotii executores elegit Arnulphum et Wigerum fratres Tudetiani castri (161) nobiliores, qui tanto sibi ad hoc videbantur opportuniore, quanto prædicto comiti ex vicinitate privatiores. Qua functione exacta, cum viderentur Otherto satis deservisse ad gratiam, suggesserunt illi, mercedem

VARIAE LECTIONES.

¹¹⁴ ita 1. qui 1. ¹¹⁵ Buloniensis 1.

NOTÆ.

(158) Hieronymum ita dixisse auctor est Erasmus in Adagiis Latinorum; iterum occurrit c. 89.

(159) Couvin.

(160) Montensis.

(161) Thuin. Wigerus de Tudin est inter testes

emptionis actæ 1096, Jun. 14 Leodii, apud Chapeavill. II, 52. Sed hæc prius acta sunt, nam Arnulphum abb. Lob. a. 1094 mortuum esse testantur Ann. Laubienses.

hujus suæ executionis non solum illi paratos remittere, sed et quantum placeret ei de suo addere; tantum daret abbatiam sancti Huberti cuidam fratri eorum Ingobrando, sancti Petri cœnobii Lobiensis monacho. Quæ res cum difficilis videretur Otberto, superstitè adhuc abbate legitimo, licet sibi inobediendi et contrario, subintulit præsens ibi comes Arnulphus (162) nepos eorum, si quod pro hoc ipso impedimentum curaret, id sibi curandum relinqueret; felicem fore tali procuratore abbatiam, illam nepoti suo se committente non multo post in pristino statu reformandam. Otbertus ergo cum aliquandiu fatigaretur tot promissionibus et suffragiis, tum vero impelleretur ira et odio Theoderici hoc modo ejiciendi, licet reluctante conscientia ex judicio rationis, consensit tamen operam dare tantæ exordinationi. Mandavit denique Arnulpho Lobiensi abbati, ut ad se quantocius veniret, et monachum suum Ingobrandum secum deduceret. Deductum sibi liberum reddi jussit, eoque præsentè ordinavit abbatem ecclesiæ sancti Huberti, nulla præmissa fratrum regulari electione, nullo cognito in eo merito maturitatis et vitæ. Dein missa legatione mandavit fratribus se eorum et utilitatibus et honestati consuluisse, nobilem illis et satis humanum abbatem ordinasse, orare ut gratia sui amoris illum voluntarie susciperent ¹¹⁶, sibi que cum eo venturo favore debito procederent. Turbati omnes tam subita rerum permutatione, cum post communem admirationem ad se singuli redirent, tum denique postposita periculi necessitate cœpit evidenter apparere, quid apud quemque hactenus viguerat virtutis amore, quicquid ¹¹⁷ latuerat simulationis timore; gravabat viros virtutis inimicum humani generis adversum eos sic suum malignasse consilium, suscitabat censores extincti pudoris affectatæ novitatis sic eis provenisse emolumentum. Illis pro pondere et æstimatione rerum vix erat vel cedendi locus, vel consulendi tempus. Alii ne celerius excessisse notarentur a communi sententia, sola reprimebantur verecundia, licet sit difficillima ad se celandum gaudiorum patientia. Tamen collecti in unum, cum quærerent in commune quomodo se præsentì necessitati compararent, licet quorumdam cor a labiis distaret, in hoc tamen omnes visi sunt consensisse, ut vel ad tempus in sententia persistentes consulere æstimationi suæ et famæ, ut et qui deliberarent deficere, quasi coacti viderentur hoc fecisse.

74. (88.) Interea Otbertus illum suum ordinatum deducens advenit, habens secum Arnulphum Lobiensem abbatem itemque Arnulphum comitem pluresque episcopi nobiliores. Cumque se vix contineret a furore, indignatus neminem sibi ut mandaverat processisse, optimatum suorum suggestu hoc ipsum compulsus est dissimulare, ne videretur

A exasperare, quibus ignoti hominis personam veniebat ingerere. Evocatis igitur fratribus, indixit eis in unum convenire, se colloquendi gratia velle convenientibus intervenire.

75. (89.) Relicto interim Ingobrando, et assumptis secum quos affectandæ rei noverat idoneos, ad fratres processit, eosque hilari vultu salutans consedit. Et præmissa quæstione quomodo se haberent, quem exitum tot malis suis sperarent, subjunxit paterna sollicitudine, quod suum erat, illis providisse, eorum desolationi patrem idoneum procurasse, cumque illis adduxisse. Illis ad hoc reticentibus, et quasi ex habitu læsæ erga se pietatis vultum in terra declinantibus, ex hiis qui convenerant pro sua quisque potentia cœpit tacentibus succensere: hujusmodi gestum summæ feritatis et immoderatæ dedignationis esse; extremæ videri dementiæ, sic illos velle episcopo Leodiensi obsistere; nimia apud eos patientia illum viluisse, qui tam diu insolentiam eorum sic impune pertulisset; fratribus econtra publice causantibus præter legem se prægravari, satis superque injustum et injuriosum videri abbatem habentibus abbatem superinduci, et hoc ipsum nullius eorum esse cognitionis nulliusque legitimæ electionis. Indignatus est Otbertus se suosque concludi tam evidenti ratione, jamque ordinationem suam irritam esse, nisi contradicentes violentia opprimeret, postposita omni canonica auctoritate. Et ne quid inexpertum relinqueret erga sibi obsistentes, semel et iterum, licet retineretur ab eis, se pedibus eorum temptavit prosternere, ut vel tanta pontificalis dignitatis inclinatione vinceret, quos eotenus potestate probaverat omnino invincibiles. Igitur post multas contentiones, post varias verborum objectiones et rejectiones, exurgens de medio fratrum, cameram secessit, et per abbatem Lobiensem itemque comitem Arnulphum mandavit eis, ut aut volentes placito suo gratanter accederent, aut sua sibi relinquentes loco discederent. Tam crudeli sententia determinata, fratres petierunt inducias præpositos cellarum evocandi et cum eis in commune consulendi; sed eas nullo modo nisi usque in crastinum potuerunt assequi. Interea Arnulphus comes singulos, ut quemcumque noverat, pro nepote suo aggredi, ejus causa consilium et auxilium suum ecclesiæ polliceri, cum interim filius ejus Otto ipsa eadem die Caviniacum fiscum pervadens, omnem ejus prædam abducebat, et quosdam etiam interficiens, fidem paternæ pollicitationis inficiebat. Nec jam supererat constantia diutius reniti, firmioribus tot concussionibus fatigatis, infirmioribus tot promissionibus inductis. Isti destinabant apud se huic exordinationi vel non communicandum, vel cum possent loco cedendum; illi oblata spe novandarum rerum affectabant alicujus functionis assequi com-

VARIÆ LECTIONES.

¹¹⁶ superent 1. ¹¹⁷ f. quidque.

(162) Chisniacensis.

modum, vel permissa libertate prosequi voluntatis propriæ vel otium vel negotium. Sic fratribus inter se dissidentibus, magis autem a se deficientibus, Ingobrandum Otbertus loco introduxit, ibidemque introductum relinquens, tardius sibi hactenus dissidentibus se prævaluisse lætatus discessit.

76. (90.) Ingobrandus post tot anxietates insimulatae sibi contradictionis, tandem factus compos desiderii sui, ut erat rudis et nimiae simplicitatis, otio et licentia juvenili cœpit resolvi, securus, immo inscius procurandæ prælationis. Piget meminisse, quomodo sub hiis casibus pulcherrimus ille flos maximi honoris et decoris hujus loci decoloratus conciderit, qua velocitate defluerit tam diu elaboratus ille status decentissimæ religionis et quæ cis Renum eo tempore laudabatur singularis; quæ quantæ fuerit excellentiæ, vix aut nullo modo posteritati futuræ videbitur credibile, cum sit suum humani ingenii vel potius erroris, credere tardius quicquid virtutis inertiae ejus putatur (163). Ingobrandus infracto rigore tenendæ virtutis, nimium que expers moderandæ discretionis contra morem majorum quadam liberalitatis specie ferociore religionum animos emollire, juvenum vero et maxime adolescentium familiaritates affectare, postremo nec modestiæ nec sumptui parcere, dum quosque quasi ad gratiam obnoxios fidosque sibi faceret (164), licet vero sit difficile, hoc modo attenuatis immo pæne elapsis ecclesiasticis redditibus; supervenit rei familiaris inopia, quæ cum jam non sufficeret imprudentium tolerare negligentiam, impulit eos etiam negligere dampnum suum et infamiam. Nam distractis viginti quinque ex ornamentis ecclesiæ quæ remanserant ibidem, abbate Theoderico meliora quæque salvandi gratia efferente, cum necdum prævalerent sic effugere indigentiam, addiderunt etiam obpignurare aut vendere possessionum suarum molendinos et ecclesias. Præterea cum rerum indigentia, quod erat gravius, passim premebantur vicinorum infamia, et quibus vigente religione fuerant gloriæ et honori, ea languente erant jam ignominiae et oneri. Sub eisdem quoque diebus Berengerus erga ecclesiam quasi Otberto subjectam tantas exercuit inimicitias, ut conversionis et professionis propriæ oblitus, suæ et suorum retentionis in persecutione ingratus, fieret loco inrecuperabiliter dampnosus. Nam cum illo suo more, quasi ad fratres suos sustentandos, quæstionarias circuitiones ageret, ad Idam uxorem Cononis comitis venit, eamque apud Montemacutum infirmatam invenit; quæ præsentens sibi mortem proximam, dum se apud beatum Hubertum quo pater ejus Lambertus jacet deliberaret sepeliendam, Berengerus omnino obstitit ne id fieret, utque ob subiunctionem Otberti excommunicatos vi-

A taret, Stabulensem sepulturam potius expeteret, ibidemque elemosinam suam constitueret. Causantibus filiis ejus Lamberto et Henrico, quomodo Stabulensis ecclesia videretur absolutior, cum ex dono subjaceret regi Henrico et ex cura pastorali Otberto, Berengeri sententia prævaluit, et redditum trium librarum quotannis ecclesiæ beati Huberti in perpetuum abstulit. Theodericus quoque et sectatores ejus per quoscumque poterant ecclesiasticas possessiones infestabant, dumque ad incendia et rapinas earum tyrannos hortarentur, obsequium se præstare Deo arbitrabantur. Unde et quidam, accepta occasione circa locum tyrannidis exequendæ, Ingobrandum impostorem et pessimum clamare, fautores ejus fidei desertores et religionis proditores denotare, et ideo omne malum eis inferendum, nullumque bonum illorum amodo servandum, idque quod erat ecclesiæ illis solis attribuendum, qui per cellas divertentes, malorum vitaverant contagium. Denique quicquid ex eorum rebus rapere poterant, impune rapiabant, adeo ut ex ipso monasterio agerent prædas publicas, quod nemo unquam ejus temporis evenisse audierat vel viderat. Quicquid etiam suum ecclesiæ erat in episcopio Remensi vel Laudunensi, item Metensi et Verdunensi sine respectu Otberti et illius sui Ingobrandi quieto jure deserviebat abbati Theoderico sibi que subjectis fratribus, interdicentibus ducibus Godefrido et Theoderico suis hominibus, ne alicujus prece vel pretio seducti injuriam illis inferre molirentur. Guiretus quoque concessa sibi providentia Sulpeum et Nogarrias cum Chevogio (165) procurabat, et hoc tanta instantia, ut si quem ministerialium mercede Ingobrandi Mosomenses vel Bulonienses illuc deducere laborarent¹¹⁸, ille eos vel astu præveniret vel collectis viribus removeret. Raginerus quoque Pirensis præpositus tanta sedulitate Maceriensem transitum illis obstruxerat, ut nemo earum partium se illo ingerere auderet cujuscumque negotii gratia. Robertus etiam Cunensis præpositus viribus Dodonis Calviacum, Flabotivillam et Gandrehengias (166) pervaserat, et fratribus qui illo plures convenerant eorum redditibus deserviebat. Hanc abbatiae divisionem cum Ingobrandus Otberto sæpissime suggereret, Otbertus vero hoc ipsum duci Godefrido quasi advocato ecclesiæ quod talia pateretur tristis ingereret: ille e diverso causabatur, id sibi injuste eum succensere, ea quæ sua erant ecclesiæ, filiis ejus nec debere nec posse quemquam prohibere, ipsi hoc potius imputandum esse, qui tantam in loco hactenus honesto suscitaverit confusionem, quique legitimo abbati superinduxerit illum suum talem consultorem et provisorem. Sub tali hujus ecclesiæ confusione Lambertus minor, qui apud

VARLÆ LECTIONES.

¹¹⁸ laboraret 1.

(165) Cf. Salustii Cat., c. 3.

(164) lb., c. 14.

NOTÆ.

(165) *Souspy, Noyers, Chévogy. R.*

(166) *Chauvenoy, Flabeuville, Gandrehengies. R.*

ecclesiam beati Remigii morabatur, propter temporis et rerum occasionem subjectam epistolam scripsit fratribus ¹¹⁹.

77. (96.) Grassabatur tunc inter Otbertum et Lovaniensem comitem (167) inexorabile discidium, et ex eo inter utrosque medium gravissime opprimebatur episcopium, comite ipsam civitatem frequentibus assultibus impetente, Otberto quoque collecta expeditione debellare comitem destinante. Hac occasione conducta die convenerant in civitate principes provinciae convocati, ut in tali discidio consulerent rebus ecclesiae. Cumque inter consulendum inferret Obertus praedictum comitem jam se excommunicasse, sed illum nullo modo id curare, subintulit dux Godefridus arridens, dictum sibi ab eodem comite excommunicationem illius nullam apud se constare, nisi abbas Theodericus de sancto Huberto eam sibi auctorizaret, ut aut ab eo se absolvi reposceret, aut illi quasi ab eo excommunicato universalis ecclesia non communicaret. Ad haec Obertus cum pene fureret, et nimis illoto sermone furori satisfaceret, juravit cum indignatione, malle se mori quam respectu talis tamque vilis personae se infamari vel despici, si quid usquam valeret ipse vel sui. Cumque ipsis quoque principibus iratus opponeret, in hoc eos fidelitati sanctae Mariae sanctique Lamberti deesse, quod sic impune paterentur deprimi auctoritatem Leodiensis episcopi; nullo modo id illos decere pati si qua illis subesset cura sui honoris: commotus ad haec dux ipse in primis, Albertus quoque comes Namucensis et Henricus Durbojensis (168), Cono etiam comes Montisacuti, sed et praefatus Arnulfus Chisniacensis, ut erat diversus a se, cum genero suo Dodone Cunensi, responderunt, se quidem fideles sanctae Mariae sanctique Lamberti esse, sed in hoc nimis patienter hanc ipsam fidelitatem hactenus dissimulasse, quia dissensionis hujus causas neglexissent inquisisse. Consensu ergo unanimi coeperunt insistere, ut diem constitueret inter se et abbatem quaestionis agenda, ita dumtaxat, ut quoscumque posset suae sententiae defensores impune abbas deduceret et reduceret, et in publica audientia Leodiensis ecclesiae per liberam licentiam dicendi et audiendi ipsis praesentibus eliminata veritas triumpharet. Obstupuit Otbertus, quasi cornuto ut dicitur syllogismo (169) interceptus, et cum nusquam posset declinare, tot virorum compressus auctoritate, quamvis aegre diem illis concessit quaestionis agenda. Sed non poterat evinci, ut abbati permitteret veniendi et redeundi securitatem. Cumque causarentur omnes et hoc injustum

A esse sibi que inhonestum, cum satis intelligeretur hac occasione audientiam se velle declinare, tandem promisit cum duce de hiis consulendum, et per illum quicquid videretur eis inde agendum, in proximo se determinaturum. Haec omnia cum Dodo rediens abbati referret, ille exhilaratus gratias egit dispositioni divinae, sperans ex hoc pendulae dissensionis finem proventurum, et veritatis iudicium sub tot testibus ad victoriam perducendum. Nec mora, abbati Berengero haec omnia per ordinem significavit, et ut in partibus suis veritatis defensores conduceret secum mandavit. Ipse vero assumpto secum Lamberto majore et Roberto Cunensium priore, Mediomatricum, Tullum, Virdunum aggressus est peragraré, et propositam necessitatem tuendae fidei notis sibi fidelibus enuntians, quia non sua sed Christi res erat agenda, ne ejus testimonio deessent instanter admonebat. Videres per singulas urbes religiosas et potentes personas tantam pro justitia persecutionem non secus quam qui patiebantur indolere, periculi sui securitate religiosae quondam et honestae Andaginensis ecclesiae causam tuendam excipere, neminem eorum alium quasi cunctando consulere; sed singulos opem suam certatim abbati promittere. Denique Paulinus Metensium archidiaconus, ut erat doctus suffragari ejusmodi defensionibus — consueverat enim longis et multis persecutionibus, quae illatae fuerant Herimanno pontifici, constanter decertare tuendae fidei — Et nos, inquit, jam diu fatigavit hic rerum eventus, nec ad hos quasi novos casus excipiendos cujusquam incitatione indigemus. Et nos et nostra Christo debemus, dignitas ¹²⁰ hujus criminis communis est in eum credentibus. Erit certe quoque injuriosum, si quod debet esse voluntarium, aliqua mora interveniente videatur extortum, et quod verbis ostentamus, auxilio differamus. Huic negotio non conveniunt verba summo ore stillantia, sed ex intimo cordis fundo diligenter exsculpenda. Nulla hic merces corrumpet linguas nostras, liberis officiis celebrabitur haec amicitia, et ipsa re et non ex commodo aestimabitur haec talis gratia. Cui cum Lanzo abbas sancti Vincentii diceret se quidem iturum prompto animo, sed quosdam famis periculo, quae tunc maxima erat (170), retardandos: Nostris, inquit Paulinus, stipendiis ibimus singuli, quia non est perfectae caritatis, si quod est exequendum gratis, ingravato adversus amicum auxilio prosequaris. Eadem ad auxilium abbatis Tullenses et Virdunenses excitavit sententia, eadem ad procedendum animavit constantia; cumque per tot defensores causam suam agenda abbas aequae jam

VARIAE LECTIONES.

¹¹⁹ Epistola desideratur in 1, sive librarii negligentia, sive quod in codice originario, quem 1. descripsit, auctor eam supplere proposuerat, sed non suppleverat. ¹²⁰ f. indignitas.

NOTÆ.

(167) Henricum juniorem ut videtur, cui 1095 successit Godefridus. De causa et terminatione litis v. Ægid., c. 14.

(168) Durbuy. Henricus filius erat Henrici, fratris Alberti Namucensis; v. Ernst, Des Comtes de Dur-

buy et de la Roche. Leodii 1836, 8

(169) Hieron. epist. 69, 2.

(170) Anno 1095 famis diu concepta invalescit. Ann. Leod.

securus locasset, Cunis reversus quomodo res sua processisset abbati Berengero apud Eberneicortem commoranti, et quos ipse procurasset sibi rescribi mandavit. Rescripsit ille, se procurante, paratos ad condictam audientiam convenire, de Remensi quidem metropoli domnum Manassem præpositum, postea factum archiepiscopum (171), Rogerum defensorem ecclesiæ et archidiaconum, Rodulfum cancellarium et post Manassem præpositum (172), Odalricum scolasticum ecclesiæ Romanæ satis notum et carum (173); de ecclesia beati Remigii Lambertum priorem et quos secum deducere vellet; de ecclesia Suessionensi Engelrannum¹²¹ archidiaconum, non multo post Lauduni episcopum ordinatum (174); de ecclesia Laudunensi Ebalum archidiaconum et Adalberonem abbatem, et quos ipse quoque secum venire competeret. Præterea significavit ei per easdem litteras, Henrico et Lanzoni archidiaconis et quibus sibi visum fuerat rationabilioribus Leodiensis ecclesiæ pro re et tempore se plurima scripsisse et transmisisse, in quibus arguebat eos mercede Balaam seductos coram filiis Israhel scandalum posuisse, habentes modo Othbertum pro pontifice, quem secum olim detestabantur iudicio contradictionis justissimæ, et ut ipsa quædam ejus verba interponantur: *Si hoc, inquit, recte fecistis, hodie lætamini in Abimelech et ipse in vobis: Dominus autem lætabitur in operibus suis (Judic. ix, 19).* Omnes has procuraciones defensionis suæ retulit abbas Dodoni Cunensi, et ut secum ducem Godfridum commorantem Bulonii conveniret precibus optinuit, per se certius ab eo quæsiturus, quid cum Otherto tractasset de securitate agendi conventus. Respondit dux iterum atque iterum se Othbertum pro hoc interpellasse, illum vero variatis verbis certius inde responsum hactenus insimulasse¹²²; sed in crastinum se habiturum cum eo colloquium Vilantiæ, secum eo usque Dodo veniret, illicque experiretur quid credendum de mandatis abbati referret. Præsenferat autem Othbertus studiosissime abbatem rem suam procurasse, totque auditores adversum se et clericos suos suscitasse, ipsos quoque Leodienses maximam indignationem concepisse, quod personæ aliarum urbium, quasi perspicaciores superinducerentur eis ad disputandum; et diffidens parti suæ si congregarentur ei ad iudicium, necessitatem imminentis audientiæ destinavit se quocumque modo vitare: unde et duci ad se venienti hoc ipsum secretius intimavit. Dux vero ut hoc audivit, callide quod timebat Othbertus adversus cum ingra-

vavit, dicensque eandem audientiam non solum per se avertendam¹²³, verum sua auctoritate et conductu roborandam, compulit sibi duplicari pecuniæ promissionem primam; sicque malignante impietate cum avaritia, oppressa est eliminandæ veritatis experientia. Nam cum defensione ducis et conductu tantus tamque vulgatus conventus speraretur agendus Leodii imminente natalitio apostolorum Petri et Pauli (*an. 1095*), ipsa eadem die cum comite Arnulfo se Remis futurum publice condixit, ut ejus causam cum Rainaldo archiepiscopo ageret, eumque de Mosomensi castro quod incenderat et vastaverat (175) concordaret. Dodo intelligens Othbertum et ducem cognitioni discernendæ veritatis defecisse, eundem defectum abbati retulit, et meliora speranti maximi doloris vulnus adauxit. Neque enim tantum pro se dolebat, subducto sibi loco defensionis, quantum pro hiis quos emoverat tantæ expectationi. Subinde quoque Berengerus abbas assumpto priore sancti Remigii, Piros usque processerat, quæsiturus de certificanda securitate eorum quos et ipse venturos sollicitaverat. Ibidem paulisper cessanti missus ab abbate Lambertus major occurrit, et quo astu Othberti et ducis spes eorum frustrata esset, nichil tale verenti nunciavit. Berengerus indignatus ex tam subita rerum eversione, statim dictante eadem sua indignatione scripsit majoribus Leodiensis ecclesiæ, non recte eos famæ suæ et honori consuluisse, iudicio et justitiæ nimis impudenter in capite suo defecisse, infamiam hujus defectus sui longe lateque tot auditoribus repulsis declarasse, et tamen a condicta audientia sic frustratos, causas agendæ defensionis et eliminandæ veritatis nichilominus effecisse. Sciens quoque abbatem Theodericum affici gravissimo mœrore, secundum animi sui teneritudinem hanc inter plurima illi scripsit consolationem: *Rerum quidem exitus prudentia metitur, sed alieno decepti errore rotam fortunæ nos quoque aliquandiu revolvimus, et maximos labores frustra fatigati expendimus. Erit certe hoc æterni Judicis vindicare, pro cuius fide maxime proposuimus inimicis ejus displicere. Summopere vero curandum est vobis hoc citius eis quos vocastis, ut in locis suis cessent, significare. Ego quoque rediens id ipsum curabo maturare. Vale.* Nec mora, ordinatis ab utroque legatis, ut cessante audientia cessarent et evocati, Berengerus rediens Remis quantocius duci occurrit, et quia pro tempore sibi videbatur potens persona, potius caute lenienda, quam mordaciter exasperanda, cum publice quæretur de ea quam patiebatur sancta ecclesia ab

VARIE LECTIONES.

¹²¹ Emolrannum 1. sed infra Engelrannum. ¹²² non interponendum videtur, nisi interpretari malis dissimulando vitavisse. ¹²³ alterum non excidisse videtur.

NOTÆ.

(171) Raginoldus mortuus est xii Kal. Febr. 1096. Necr. Rem. ap. Varin, Archives admin. de la ville de Reims.

(172) Quo xiv Kal. Oct. 1106 mortuo archiepiscopus electus est, et 1108, Gervasio adversario prævaluit.

(173) 1097 legatione ad Urbanum II functus est. Marlot, Hist. Rem. II, 214.

(174) Anno 1096. Sigeberti Auct. Laudunense, Mon. SS. VI, 445.

(175) Anno 1092, Ann. Mosom.

Oiberto injuriam, dicendi modum, quasi defensori A ejus duci parcens, obliquabat. Cum enim Oibertum accusaret quod conductam veritatis defensionem male sibi conscius subterfugisset; ducem vero e diverso commendaret, quod eam cum ceteris principibus episcopi condicendam extorsisset, dux rubore perfusus, teste conscientia, arguebatur, qua se judice nemo nocens absolvitur. Excepit verbum prudentissimus vir Rainoldus archiepiscopus a Berengero privatim præmonitus, et causatus cur vel ipse vel ceteri ecclesiarum defensores sic paterentur abbatias Leodiensis episcopi deperire, cum possent suum illum Oibertum ad quod vellent etiam nolentem violenter attrahere, vel volentem liberaliter inclinare; eo usque ducem rationabiliter inductum affectavit, ut promitteret se revera jam allaboraturum ecclesiasticæ defensionem et legitimorum abbatum restitutioni, quod et hoc modo divina disponente clementia processit.

78. (97.) Erat castrum inter Hojum et Leodium, quod Mons clarus (176) dicebatur, quodque infestissimum sibi navigantes per Mosam sæpissime Oberto conquerebantur. Tot illorum querelas et injurias cum ille diu indignaretur pati, collectis viribus obsidere castrum destinavit. Huic obsidioni disponendæ ducem episcopi et principes evocaverat, jamque ordinata expeditione ante castrum constiterat, cum subito dux arrepto tempore Oibertum inclamavit, eique publice consilium suum et auxilium excusavit, nisi abbatias sancti Huberti sanctique Laurentii suo statu reponeret, et eas quas venderat, ejectis emptoribus, per condignas personas gratis ibidem ordinatas disponeret (177). Quod inquit, *o commilitones, a Deo auxilium sperabimus, qui ejus ecclesiis depereuntibus non solum defensionem non impendimus, sed et liberam vocem contradictionis subtrahimus. Scilicet hoc de nobis promeruit benignissima dispositio Creatoris, qui nos ministros suæ publicæ rei constituit, ut pro sua quisque persona nostrum illi negemus servitium, quos pro tuendo jure suo hoc nostro tempore elegit ejus generale dominium.* Plura dicere parantis abruptit verbum assensus principum, et invecti pariter in Oibertum, præfixam a duce conditionem de restaurandis ecclesiis et reponendis abbatibus legitimis violenter exigere cœperunt. Convenerant autem ad eandem expeditionem disponendam quidam ex archidiaconis et præpositis episcopi, qui rapta occasione per hanc invectionem publicam, quasi pro zelo tuendæ justitiæ, privatas animositates adversus Oibertum ingravabant, ut ex hoc sibi apud eum locarent in posterum timorem, cujus nisi ex aliquo commodo inutilem vilipendebant amorem. Et cum illi constanter objiceretur

quod omnino interdicit canonica auctoritas, scilicet taxato pretio abbatias vendidisse et ecclesiastica ministeria, quæ pro animabus curandis gratis largiri debuisset: Oibertus tali tamque insperata compressus exactione, licet intelligeret hoc non recte fecisse, conabatur tamen sibi prætere non solum suæ malignitatis velamen, sed et multorum prælatorum probatæ hæresis defensionem, contestatus non se in benedictionibus suis gratiam Dei vendidisse, sed potius eas gratis contulisse; non autem sibi videri injustum, si de possessionibus ecclesiasticis suum exigeret commodum, quas non habentibus distribuebat ad habendum. Hæc pestis de Francia transfusa in Lotharingiam quam sit detestabilis, nostro tempore Petrus Damianus Alexandro papæ hujusmodi invectione deplanxit¹³⁴. Sed ut ad rei ordinem redeamus, Oibertus prædicta principum exactione compressus, licet quasi obtorto collo cogere vellet quod nolebat, de abbatum restitutione benigne tamen pro tempore respondit, et ex tempore sententia quicquid inde censerent, se facturum promisit. Decretum est statim ut remota omni dilatione Wolbodonem et Ingobrandum ejiceret, et legitimos abbates locis suis reponeret. Ad hoc Oibertus veritus ne sibi quandoque oneri foret, si talis permutatio abbatum subito et inconsulte fieret, retractato cum prudentioribus consilio, de hiis judicium agendum constituit, ut rationabiliter illis pro culpa sua convictis et ejectis, jam tunc excluderet sibi occasionem quandoque removendæ contentionis. Igitur præfixa die ad rem maturandam collectis abbatibus et archidiaconis judicium sedit, et ex comprobatione injustæ in eos factæ exordinationis, et incompositæ eorum conversationis uterque convictus loco quem invaserat decessit.

79. (98.) Scripsit extemplo Oibertus Berengero, se illi regratiatum, et rejecto Wolbodone ejus deliberrasse monasterium placere sibi et primatibus suis ut fidenter redeat, et fratres qui ad eum confugerant secum reducat. Abbati vero Theoderico, licet idem suffragium idemque judicium in causa fuerit, hoc scribere dissimulavit, tenacissimus erga eum conceptæ indignationis; optime etiam conscius illum non communicaturum sibi. Præterea cum illis suis fidelioribus abbatibus et archidiaconis secretius tractans, ut quia ad ejus placitum licet injuste illum excommunicandum olim judicaverant, nullo modo suam paterentur infirmari sententiam, nisi publica satisfactione ejus requireret absolutionem et gratiam. Berengerus autem accepta legatione Oiberti, primo quidem dubius hæsit an cœptæ defensionem persisteret, an ecclesiæ olim sibi commissæ jamque omnino deficienti revertens consulere. Verebatur enim,

VARIAE LECTIONES.

¹³⁴ Ea in 1. 1. non extat; est epistola I, 13. ed. Cajetani.

NOTÆ.

(176) Clermont, sur la rive droite de la Meuse, au-dessus d'Ingihoul.

(177) Cf. Hist. S. Laur. supra, ubi videbis hæc a. 1096, vel prius acta esse.

accusantē conscientia, publicæ vituperationis infamiam, ne reconciliatus Otberto videretur a veræ fidei perseverantibus apostata, qui ejus hætenus tot probatis invectionibus prædicaverat apostasiam. Sed sæpius retractans, non sine divino nutu provenisse hunc in rebus tam mutatum tamque insperatum eventum, assumens secum quosdam suorum, properavit Leodium. Ibi occurrentibus sibi extra civitatem archidiaconis officiosissime, cum se eisdem comitatus Otberto præsentaret, Otbertus ut sibi eum affectuosius attraheret, coram duce Godefrido itemque primoribus civitatis obtulit ei justitiam de ea quam fecerat discedenti injuria. Quam licet ægre Berengerus visus est suscepisse, ea tamen ab eo illi imposita conditione, ut quidquid per Wolbodonem dispersum disperierat ecclesiæ, suo statui reformaretur; illo annuente, sic deosculatus eum secum sedi recollocavit, multis non solum mirantibus sed etiam scandalizatis, quasi ex tam subita permutatione tanti viri, quem utique credebant nullo modo a priori sententia posse divelli; cum ille, ut sibi videbatur, coram Deo securus conscientia suæ et intentionis, non hoc ageret gratia alicujus ambitionis, sed ut subveniret ecclesiæ periclitanti et fratribus ab ea dispersis.

80. (99.) Hiis auditis, abbas Theodericus, qui tunc morabatur Cunis, fratres suos ad consilium evocavit, et quid in tali negotio opus esset sibi agendum inquisivit. Lambertus major, ut erat vir consilii, itemque Wireus Robertus et Rainerus responderunt consulenti, gratias agendas divinae dispositioni, quod præter spem omnium eorum locum eis patefecerit ad ecclesiam suam revertendi; rediret quantocius sicuti et fecerat Berengerus, ne, eo cunctante, eveniret aliquis sinister eventus; sua etiam ecclesiæ referret ornamenta, quæ inde sustulerat salvandi gratia. Firmato ergo consilio decernitur tempus ad rem exequendam, et ex consensu Dodonis assumptis secum ornamentis media nocte castellum exiit, sicque insequenti vespera Fredericum (178) venit. Postera die dispositis per loca opportuna custodiis, primo adhuc mane in querceto quod imminet monasterio descendit, præmissoque ad fratres Lamberto majore, mandavit se eos revivere paterno affectu; subjungens, ut nullo modo se vererentur, si quid excessissent per tam varios rerum eventus. Ad hæc quibusdam conscio pudore silentibus, quibusdam vero timore Otberti ne facerent quod nolebant opponentibus, tandem meliorum optinuit consensus, ut, quod eos decebat, justitiæ et veritati et consulerent honestati, utque abbati pro Christo exilium passo gratanter procederent, eumque pro suo recognoscentes honorarent. Hiis abbati relatis, procedentibus sibi fratribus humiliter se præsentavit, et prosequentibus eum hiis qui secum exierant, quampluribus quoque qui audito ejus

A reditu convenerant, cum Dei laudibus ingressus est ecclesiam. Deinde renumeratis vel ostensis publice ornamentis quæ retulerat, in conventu fratrum venit, et tam de communione Otberti quam de subjectione Ingobrandi culpam suam fatentibus pœnitentiam indixit, sicque absolutos deosculatus priori sententiæ reformavit. De prædicto autem ecclesiæ thesauro commiserat interposita fidei suæ sponsione Rodulfo Vilantiensi, scilicet duas cappas et textum evangelicum auro et gemmis insignitum, qui fuerat Karoli Magni imperatoris, et tria cornua eburnea ex elemosina Godefridi ducis cognomento Barbatii. Hæc omnia ut erat impudens neglector fidei et veritatis, irato sibi domno Vulframno Prumiensi abbati, ut ei regratiaretur, in dono obtulit. Miratus abbas requisivit unde hæc illi provenissent, cum evidenter textum recognosceret ex facta olim sibi processione. Tandem convictus est confiteri, immo mentiri, ea sibi vendita ex distracto thesauro sancti Huberti. Ad hæc abbas caput quassans, et de dispersione tantæ ecclesiæ condolenter suspirans, duo quidem ex cornibus fratri suo Ultrajectensi episcopo (179) transmisit, cetera vero per Rodulfum beato Huberto caritatis gratia remisit. Quam tamen gratiam abbatis prædictus Rodulfus, quasi a se esset, duobus equis pro ea exactis ecclesiæ impudenter vendidit, ex qua etiam iniquitate coram prædicto abbate convictus gratiam ejus perdidit.

81. (100.) Jam triduum transierat, et ecce Berengerus abbas cum Henrico archidiacono veniebat, ut ex præcepto Otberti quasi vacantem disponderet abbatiam. Audientes autem abbatem esse regressum et a fratribus receptum, in villam ecclesiæ quæ dicitur Burs (180) diverterunt. Cumque ad Otbertum reversi renuntiarent regressum abbatis, ille iratus interdixit nihil pro eo faciendum ecclesiæ ministris. Idem tamen interdictum eadem facilitate extenuatum est qua et prolatum, nec ministri ecclesiæ vel abbati vel fratribus pro hoc ministrare destiterunt. Otbertus quoque ira parumper refrigerante, dissimulabat meminisse quod recognoscebat se irrationabiliter præcepisse. Indignatio tamen ejus erga abbatem pertinacius obfirmata, nec tempore nec ratione sedari poterat. Unde adeunte se Lamberto majore pro quibusdam negotiis ecclesiæ, cum prædictum abbatem infirmatum audisset, ei quasi excommunicato, si moreretur, interdixit fratrum sepulturam communem, nisi sibi ut episcopo suo satisfaceret vel communicaret. Abbas tamen ex infirmitate convaluit, et malitiæ Otberti adversum se consummatæ tanto securior quanto et certior, hanc epistolarem apologiam scripsit ecclesiæ Leodiensi, in qua se nec excommunicatum probavit, nec quemquam nisi culpa exigente posse excommunicari: *Cum nullum crimen anathemate dignum commiserim, injuste me excommunicatum liberrime defendo,*

NOTÆ.

(178) *Freux*, à une lieue et demie de Saint-Hubert. R.

(179) *Conrado*.

(180) *Bure* R.

quia nec fur nec sacrilegus sum vel sui ejus ecclesie, quam Dei gratia rego, neque ecclesiam aliquibus suis rebus spoliavi, nec quicquam de fundis ejus aut vendidi aut distraxi aut cuiquam quoad in me fuit usurpare permisi. Sed cum viderem res aliarum ecclesiarum a suis emptoribus, hoc est a Wolbodone, Leupone ¹²⁵, Gisleberto, Warimundo, male diripi, et in pretium simoniace sue venalitatibus pessime distrahi, timens ne similiter ab aliquo pervasore res ecclesie nostrae dilapidarentur, concilio Godefridi ducis aliorumque sapientium virorum, qui quod postea accidit verebantur, partem thesauri cui maxime timebam, egredientibus mecum de monasterio fratribus viris fidelibus commisi, et non alias quam infra possessionem et fundum ecclesie sancti Huberti cum ipsis fideliter usque ad unum quadrantem conservavi, meamque restitutionem operante Dei gratia, non ut sacrilegus, sed ut fidelis conservator, quod suum erat ecclesie mecum restitui. Unde si quae jactata est sententia excommunicationis irritam eam censent presentia testimonia sanctarum Scripturarum, quae me propugnant et defundunt. Hieronymus in commentariis super Mathaeum versum illum exponens: « Quodcumque ligaveris super terram, erit ligatum et in caelis, et quodcumque solveris super terram, erit solutum et in caelis (Matth. xvi, 9), » ita dicit: « Istum locum presbiteri et episcopi non intelligentes, aliquid sibi de pharisaeorum assumunt supercilio, ut vel dampnent innocentes, vel solvere se noxios arbitrentur, cum apud Deum non sententia sacerdotum, sed reorum vita quaeratur. Legimus in Levitico de leprosis ubi jubetur ut ostendant se sacerdotibus: « Et si lepram habuerint, tunc a sacerdote immundi fiant (Levit. xiv, 4). » non quod sacerdotes immundos faciant leprosos, sed quod habeant notitiam leprosi et non leprosi, et possint discernere, qui mundus vel qui immundus sit. Quomodo ergo leprosum ibi sacerdos mundum vel immundum discooperiendo facit, sic et hic aut ligat aut solvit episcopus vel presbiter, non eos qui insontes sunt et noxii, sed pro officio suo cum peccatorum audierit varietates, scit qui ligandus vel qui solvendus sit. » Gregorius papa Januario Carallitano episcopo: « Inter querelas multiplices Isidorus vir clarissimus a fraternitate tua se excommunicatum conquestus est: quod cur factum fuerit, dum a clerico ¹²⁶ tuo qui praesens erat voluissimus addiscere, pro nulla alia causa nisi pro eo quod te injuriaverat factum innotuit. Quae res nos vehementer afflixit: quia si ita est, nihil te cogitare de caelestibus ostendis; sed terrenam te habere conversationem significas, dum pro vindicta propriae injuriae, quod sacris regulis prohibetur, maledictionem anathematis inexisti. Unde de cetero esto circumspectus atque sollicitus, et talia cuiquam pro defensione injuriae tuae inferre denuo non praesumas;

nam si tale quid feceris, in te scias vindicandum. » Item Gregorius in evangeliorum tractatibus: « Saepe pastores ecclesiae in ligandis et solvendis suae voluntatis motus non autem causarum merita sequuntur, unde fit ut hac ligandi et solvendi potestate se privet, qui hanc pro suis voluntatibus, non pro subjectorum moribus exercet. Saepe fit ut erga proximum odio vel gratia moveatur pastor. Judicare autem de subjectis digne nequeunt, qui in subditorum causis sua vel odia vel gratiam sequuntur. Causae ergo pensandae sunt, et tunc ligandi et solvendi potestas exercenda. »

82. (102) Ea tempestate, hortante papa Urbano, una eademque intentio totius occidentis christianos exciverat populos, videlicet armatos Jerosolymam adire, et Medos et Persas qui eam invaserant debellare, terramque repromissionis sibi tenendam subjugare. Huic expeditioni non solum diversae aetatis populares, sed etiam ipsi provinciarum consenserant principes, et sponte posthabitis uxoribus et filiis, honoribus quoque et patrimoniis aut omnino relictis aut pretio distractis, festinabant captare incerta pro certis. Cum hiis Godefridus dux ire disposuerat, et causa parandi comitatus Buloniense castrum Otherto venale exposuerat. Causa hujus negotii exequendi Ida mater ducis ejusdem Bulonium venit; quae videns deperisse elemosinam patris sui majoris Godefridi, et monachos discessisse ab ecclesia beati Petri consensu filii sui Godefridi, qui remissis fratribus ad matrem ecclesiam beati Huberti, hortatu domni Henrici pontificis iterata donatione legali quidquid erat elemosinae praedicti avi sui in rebus mobilibus vel immobilibus beato Petro et beato Huberto tradiderat coram testibus idoneis, graviter tulit, et abbatem Theodericum ad se venire mandavit. A quo dum quaereret cum moerore, cur vel quomodo memoria patris sui loco illo defecisset, respondit abbas id fratri suo et filio suo imputandum, qui subtractis redditibus adnichilasent locum omnesque destructores ejus nosset excommunicatos secundum Alexandri papae privilegium. At femina virtutis sollicita pro patre salvando itemque pro fratre et filio absolvendo, abbatem cum lacrimis adorsa est orare, ut curam ecclesiae beati Petri resumeret, et repositis ibi fratribus, periculum eorum qui in Deum et patrem suum peccaverunt absolveret. Ad haec abbas cum negaret se posse quod cogeatur velle, mater filium suum impulit porrigere illi humiliter vadium satisfactionis, utque veniam excommunicationis obtineret, ecclesiam matrem de Saltiaco rivo (181) cum capellis illi subjectis itemque capella sancti Johannis et praebendis ibi deserventium clericorum omnibusque ejusdem capellae mobilibus et immobilibus; ita tamen ut decedentibus clericis qui erant tunc temporis, omnia subiaceant monachis, procurante abbate capel-

VARIAE LECTIONES.

¹²⁵ Leupodone 1. 1*. ¹²⁶ clero 1. 1*.

NOTÆ.

(181) Sansanruth. R.

ianum ¹²⁷, qui deserviet castro et populari parrochiae, sicut avus suus Godefridus major beato Petro donaverat legaliter, ipse quoque fratribus ibi reponendis publice recognosceret. Quod cum Godefridus in audientia nobilium suorum sine ulla retractatione vel contradictione sollempniter fecisset, ipsa Ida comitissa matrem ecclesiam in Basejo (182) villa, quæ propria ab antiquo sui patrimonii in Brachante erat, sita juxta Nivigellam, ecclesiae beati Petri et beati Huberti tradidit habendam pro anima patris sui Godefridi Barbati itemque fratris sui Godefridi filiique sui ibidem praesentis, eandemque donationem legali privilegio et legitimis testibus confirmari (183), fratres etiam in sui praesentia ab abbate reponi optinuit apud ecclesiam beati Petri.

85. (105). Otbertus gloriae suae studens, praedictum castrum oblatum sibi concupivit, et mille quingentas argenti libras pro eo duci condixit (184). Ad has exsolvendas cum proscripsisset expoliandas congregationes episcopii, tum demum hac occasione adversus ecclesiam beati Huberti maximas inimicitias exercuit. Nam ipsis exactoribus suis missis, tabulam altaris auro tectam disparavit, tres cruces aureas dispersis lapidibus effregit, quarum unam magnae quantitatis domnus abbas Theodericus prior noviter fecerat studio Lamberti majoris, quamque Henricus episcopus a nemine distrahendā sub anathemate interdixit. Ex hujus rapinae reliquiis praedictus Lambertus unam marcā et dimidiam auri collegit, et allodium de Felc, quod est prope Nasaniam, a Conone comite qui cum duce Iherosolimam ibat, praesente Bovone de Wahart et Walterio de Ambluz donatum ecclesiae comparavit. Nec multo post dux Iherosolimam vadens [an. 1096 Aug.], ludum unum christallarum alearum nobis transmittens, multos secum nobiles et religiosos adduxit, quorum defensionis intuitu insectatio Otberti utcumque videbatur tolerabilis Theodorico abbati. Quibus abeuntibus longo et gravi taedio affectus, cum se pensaret imparem perferendis tot rerum casibus, nemini quod conceperat edicens, quasi more solito ad tempus exiret, valedicens fratribus, ad sanctum Remigium Remis se contulit ibidem moraturus. Quod cum rapud se destinasset, quia idem locus amplissimae dignitatis et maximae videretur honestatis, tunc magis hoc ideo affectavit, quia didicerat ibidem abbatem quemdam ordinatum Robertum Majoris ecclesiae (185) monachum, quem

A ex dicto Urbani papae expetierat Manasses archiepiscopus causa ibi artius augendae religionis. Quod quam longe aliter evenerit, testatur Hugo episcopus Lugdunensis, legatus ecclesiae Romanae, super hiis ita scribens Urbano papae: *Reverendissimo patri ac domino suo Urbano papae Hugo Lugdunensis ecclesiae servus se ipsum per omnia. Litteras vel legationem cujusdam monachi Majoris monasterii nomine Roberti ad vos jam venisse putamus, quem frater Manasses Remensis archiepiscopus, quod per se non valuit, ordinandum in abbatem sancti Remigii litterarum vestrarum auctoritate ab abbate suo (186) impetravit. Adjuncti sunt etiam ei quidam religiosi fratres, quorum fretus consilio et auxilio subditorum suorum Remensium monachorum animos informaret et ad sacrae religionis imitationem instrueret. Ipse autem, prout virorum bonorum relatione cognovimus, spreto eorum consilio qui ei dati fuerant ad auxilium augendae religionis, cepit adhærere complicibus levitatis et remissius relaxare distractionem vitae regularis. Quo comperto Remensis archiepiscopus saepius eum per se perque alios religiosos viros, ut erga ordinem suum et sibi subditos corrigendos studiosior esset, admonuit, nichilque profecit. Tandem frustratum se cognoscens de eo quem religiosum putaverat et in abbatem consecraverat, hoc ipsum abbati Majoris monasterii significavit, et ut eum corripere et emendare observavit. Abbas vero directis a litere suo religiosi personis, multotiens eum increpavit, et ne tam negligenter vivens ecclesiam unde venerat dehonestaret, attentius admonuit, et nisi se emendaret, ut inobedientem et professionis suae transgressorem se excommunicaturum intentavit. Quid multa? Die constituta se ad eum iturum et velut patri suo obediturum promisit. Sed consiliariis suis pravis locutus, ire contempsit. Abbas autem sicut minatus fuerat, eum consentiente episcopo excommunicavit. Ipso vero reclamante et anathematis ejus vinculo se minime teneri dicente, quasi ab ejus obedientia et professione absolutus et Remensi ecclesiae ut sibi videbatur liber redditus, constituta est dies ab archiepiscopo, quo judicio episcoporum et abbatum lis illa terminaretur. Praefixa autem die convenientibus episcopis et abbatibus multisque aliis religiosi personis, ipso quoque abbate Majoris monasterii et priore Cluniacensi discussis utrimque rationibus et objectionibus, cum probari non posset, quod praedictus monachus Robertus a primae professionis suae vinculo per abbatem suum praesen-*

VARIAE LECTIONES.

¹²⁷ capellano 1. 1*.

NOTÆ.

(182) *Baisy*. R.

(183) Privilegium, ubi etiam privilegii illius ab Alexandro II concessi meminit, jam a. 1094, ind. II, Bulonii datum est, Miræi Opp., dipl. I, 76. Itaque temporum ordo hic turbatus est.

(184) Cf. Triumphum S. Lamberti de Bullonio castro cap. 1. quem exscripsit Ægidius.

(185) *Marmoutier - les - Tours*. Henricus abbas obierat 1095, Mart. 16. Robertus est auctor Passagii

in Terram sanctam.

(186) Bernardo. Cæterum fere eadem Lambertus ep. Atrebat. papae scripsit, Baluzii Misc. V, 304. Urbanus autem sententiam contra Robertum latam cassavit, v. epist. ejus d. 1097, April. 14, in Marloti Hist. Rem. II, 221 et apud Ducangium s. v. Emancipatoriae, ipsiusque Roberti, Bal. Misc. V, 315. Cf. Sybel, Geschichte des ersten Kreuzzugs pag. 49.

ialiter vel per litteras ejus signatas esset absolutus, ac sic liber archiepiscopo Remensi concessus: judicatum est ipsum ab abbate suo excommunicatum esse, nec ab episcopo Remensi retineri posse. Judicio finito, sæpeditus monachus minime adquevit, et ut pluribus videtur quærens occasionem vagandi, prægravari se dixit, et audientiam vestram reclamavit. Quem cum archiepiscopus retinere vellet et abbati suo reddere, propter reclamationem vestram liberum permisit ire. Qui illico ad nos veniens, rei gestæ seriè nobis nuntiavit, et ex ejus relatione didicimus, juste eum posse revocari ab abbate Majoris monasterii. Nuntiavit etiam nobis pro hujusmodi negotio quosdam fratres Majoris monasterii ad nos venturos, et nobis offerentibus ut pro sua commendatione [vel restitutione, si fieri posset, eos expectaret, sustinere noluit, et a nobis abscessit. Die autem tertio post ejus abscessum dominus Hilgoldus quondam Suessionensis episcopus (187) et frater Pontius noster quondam notus, Rodulfus quoque Remensis ecclesiæ præpositus ad nos venientes, rem gestam nobis per ordinem narrauerunt, et ex parte Remensis archiepiscopi litteras obtulerunt, obsecrantes ut nostro consilio alterum abbatem in ecclesia beati Remigii sibi ordinare liceret, ne detrimentum pateretur, si diu rectore careret. Quod quidem propter solam appellationem vestram facere nolimus, quamvis quod in tanto conventu et a tam discretis personis factum fuerat, justum censeremus. Itaque cum non sit nostrum sanctitatis vestræ prudentiam docere, provideat vestra paternitas, qualiter prædicto monacho, si præsentiam vestram adierit vel litteras vobis direxerit, respondeatis. Si enim ecclesia beati Remigii venerit in potestate alicujus irreligiosi, et in temporalibus et in spiritualibus minuetur, et cum periculo animarum cultus divinæ religionis ibi adnichilabitur.

84. (105.) Hugo quoque Cluniacensis abbas de eodem negotio scripsit eidem papæ Urbano: *Aman- tissimo et reverendissimo patri, sanctæ atque apostolicæ sedis summo pontifici, domno papæ Urbano, frater Hugo Cluniacensis cum tota congregatione nostra continuas et fidelissimas devotionis orationes et perpetuam pacem. Multi, o domine pater, justis ac necessariis causis existentibus cupiunt dignam vestram adire præsentiam, sed impediuntur variis difficultatibus obsistentibus. Unde et aliqui eorum saltem ad nos veniunt, quasi ad domesticos vestros, si quo modo eis consulatur vel subveniatur illorum necessitatibus. Inter quos dominus Manasses Remorum pontifex, vester humilis filius, noster quoque devotus amicus, quem et in alia epistola vobis commendavimus, conquestus est nobis de Majori monasterio in ecclesia beati Remigii se quemdam monachum abbatem ordinasse, et longe aliter quam sperabat de ejus irreligione maximum loco dampnum provenisse. Petiit autem ut interpellaremus inde vos; sed quia dominus*

A Hugo Lugdunensis archiepiscopus omnem ordinem rerum vobis significavit, sicut audivimus, reverentiæ vestræ suggerimus, ut si ad vos venerit idem monachus, prudentiam vestram nullis circumveniat calliditatibus, sed faciatis ei secundum sapientiam quam a Deo habetis. Reverentissimam ac dilectissimam nobis paternitatem vestram dominus Christus sanam et incolumem nobis conservet et universæ ecclesiæ.

85. (106.) Abbas autem Theodericus in festo sancti Ægidii (Sept. 1), qui olim fuerat dies ordinationis ejus, de monasterio egressus cum Remis moraretur, in sollempnitate sancti Remigii sequenti venerunt ad eum Rainerus Pirensis, Robertus Cunensis, Wireodus quoque præpositus Eberneicortis, de intentione ejus certius inquisituri. A quo cum didicissent, privatam vitam se sponte elegerat, tot insectationes Otberti pati non posse, ecclesiam ob sui invidiam destrui vitare, nolle amplius præesse, quibus in tot periculis non sufficeret prodesse: responderunt fratres hoc non sic temere agendum, sed consulendos abbates qui ad prædictum convenerant festum. Decernitur igitur tempus ad rem. Et cum ad abbatem sancti Remigii cæterosque ibi collectos ecclesiæ Remensis consilium referrent, et illi causam abbatis Theoderici veteri jam auditu notissimam ad respondendum ventilassent, ad hunc devenerunt finem, ut quia privatus vivere vellet ne Otberto subesset, caveret, ne unde se expediret alium impediret, neve prædicto Otberto ingereret, quem noviter pro se consecrandum eligeret. Respondit abbas in hoc ipso sibi et fratribus suis consuluisse, et dominum Berengerum abbatem sancti Laurentii sibi successorem jam diu apud se destinasse, quia et monachus olim fuerit ecclesiæ, et a domno Henrico episcopo consecratus legitime, nulla indigeret Otberti consecratione. Laudatus abbas id optime providisse, consensu prædictorum vel præsentium fratrum ibi scripsit Berengero sub obtestatione professionis suæ, quam fecerat ecclesiæ, ut illi in præsentis periculo succurreret, quodque volenti animo abbatiam sibi commissam relinqueret; hac tamen omnino interposita conditione, quod quibuslibet aliis postpositis, ideo eum successorem elegerat, ne consecratione Otberti indigeret. Scripsit etiam fratribus in commune, ut quem elegerat, ipsi quoque eligerent, sicque per manus Raineri Pirensis et Roberti Cunensis baculum pastorem remisit ecclesiæ; quem illi apud Piro ex consultu interim reliquerunt, ut quasi de incertis adhuc rebus præveniret inter dissidentes certius consilium, et tanto citius Berengeri eligerent auxilium, quanto ex Theoderico abbate gravaret eos desolationis suæ fastidium, maxime propter insectationem Otberti, quæ tanto immineret eis infestior, quanto in desolatos effrenatior.

86. (107.) Redditis vero litteris Theoderici in com-

NOTÆ.

(187) Tunc monachus Cluniacensis.

muni audientia, cum iners notaretur vel ejus spontanea privatio vel Berengeri eligenda praelatio, ut fit in novandis rebus, pro suo quisque niti coepit ingenio; orta inter eos dissentione, Theodericum quidem commissos sibi inordinate deseruisse, ad abbatiam vero regendam plures apud eos superesse, Berengero suam illi sufficere posse, nullo modo se pati cum sibi praesse. Indefinito vero consilio in tam vario dissensu, non multo post redditae sunt litterae Berengero, missae illi a Theoderico. In quibus cum se legisset electum, et sciret jam a fratribus repulsum, paululum subridens: *Cato, inquit, Uticensis die qua passus est repulsam visit, et nocte qua moriturus est legit.* Quae quidem repulsa licet altius quam quisquam ratus esset in eor ejus descenderit (188), pro tempore tamen quasi benigne respondit, satis consulte pepulsores suos censuisse sua sibi sufficere, unicuique in ecclesia sua militanti debitum honorem competere, scire se moribus eorum non convenire; quaererent cui flos gloriae jam apud eos decidentis refloreret, et religio deficiens resurgeret. Audivit interea Otbertus rerum seriem, et evocatis ad se de monasterio quos noverat meliores, mirari se dixit cur Berengerum repulissent, quem in ecclesiasticis utilitatibus virum tam valentem jam rapuisse debuissent. Eadem sententia de Berengero apud clericos et laicos crebrescebat, et neminem rei et tempori utiliore censebant. Jam etiam fratres tot assertionibus convicti consenserant ejus electioni, cum ille semel concepta indignatione primae repulsionis, nullis precibus Otberti, nullis acclamationibus fratrum vel cleri evaluit procurationi oblatae attrahi. Tot igitur tempestatibus, tot dilationibus jam pene deficientis ecclesiae pertaesus Otbertus, indixit fratribus, ut quem vellent de suis eligerent eique consecrandum in abbatem praesentarent.

87. (109.) Inter has disceptationes Lambertus major infirmatus ad mortem, Berengerum de Leodio ad se reconciliandum mandavit, unctusque oleo quod sibi reposuerat ex consecratione Henrici pontificis, anno incarnati Verbi 1099, 8 Kalendas Maii obiit. Qui strenuus cooperatores abbatis Theoderici majoris, in acquirendis praediis et ornamentis, in renovandis et ampliandis aedificiis, in vitreis et fabricandis, in ordinando fratrum victu et vestitu, et in quibuscumque poterat ecclesiae profectibus et utilitatibus, cum sub Theoderico juniore assueta dignitate privatus, adolescentes sibi praeponi justissime indignaretur, adeo coactus est ¹²⁸ desipere, ut post discessum ejusdem Theoderici scrinulum beati Huberti quod argento paraverat, ablato etiam capite aureo mirifici operis, dispararet, cum exactoribus episcopi tres cruces aureas et tabulam altaris au-

ream in coemptione Bulloniensi deliberaret, Godofrido de Ham duo dorsalia cum dalmatica una et cappa commodaret, in ipsa quoque infirmitate sua extrema Berengero partem auri et copiam lapidum pretiosorum a loco asportanda relinqueret. Et ne cui videatur de Lamberto haec talis mentio vel apud Deum poenalis criminatio vel apud homines judicialis detractio, noverit eum acerbo et longo dolore, ut hoc faceret, provocatum, dum nimis inhoneste tractatus et despectus in ipsa senectute, tot labores juventutis suae apud ingratos doleret evanuisse; quia et est miserrimum genus infelicitatis, felicem fuisse et de regno in servitium, immo contumelias decidere.

88. (110.) In eodem vero anno [1097?] (189) Kalendis Junii Otbertus castrum Mirvolt non longe situm a monasterio ad desolationem circumjacentis provinciae refirmavit; quod optentu domini Theoderici majoris Henricus episcopus dejecerat sub interminatione perpetui anathematis: ipsum quoque montem qui ab antiquo fuerat beati Huberti ecclesiae, firmato privilegio legaliter reddidit (190), condita ibidem et dedicata ecclesia in honore beati Michaelis, fratres secretius utpote in deserto Deo militaturos constituit. Provinciales autem ex timore desolationis quam verebantur non solum sibi, sed et posteris suis, condita die convenerunt ad ecclesiam beati Huberti, exostulantes corpus ejus cum lacrimis Otberto praesentari, si forte vel sic resipisceret ab intentione hujus suae inceptionis. Coacti fratres non solum necessitate communi, sed et propria quae magis praeponderabat, licet nimis inconsulte, utque fit in rerum tumultuaria perturbatione, nullis praemissis jejuniis, nullis vigiliis, nullo apparatu hujus executionis, assumpto beati viri corpore, processerunt nudis pedibus et operto capite ¹²⁹. Videres passim concurrentium turbas augeri ¹³⁰, luetuque populari canentium letanias et psalmos deprimi. Audivit Otbertus tanti pontificis auctoritate se insequi, et ad horam furore dissimulato, ascensoque equo cum suis et ipse venientibus obviam processit. Praetenta vero paulisper reverentia orationis, post aspersionem aquae benedictae, inter thurificandum fustem ad hoc ipsum paratum arripuit, et de caesis fratrum capitibus sanguine fuso, per silvam palantes huc illucque dispersit. Super tantam tamque injuriosam temeritatem demirantibus turbis justitiam Altissimi, qui cum sit patiens redditor, secundum multitudinem irae suae (*Psal. x, 4*), non quaerit, perlatum est corpus sancti ad ecclesiam beati Michaelis archangeli, ibidemque advigilatum a fratribus recollectis. In crastinum disponebat illud violenter auferendum Otbertus, sed cum in tali praesumptione nemo sibi assentiret suorum, jam

VARIAE LECTIONES.

¹²⁸ deest 1. ¹²⁹ corpore 1? ¹³⁰ ita corr. Martene; angeri 1.

NOTAE.

(188) E Sallustii Jug. c. 11 verba sumpsit.

(189) Hic error est, qui fortasse in anni numero latet, nam de Wireui electione post haec facta adhuc

Urbanus papa (ob. 1099 Jul. 29) sententiam tulit. 190) V. supra c. 48

sanioris animi resumens consilium, cum reverentia et honore ad suum retulit locum. Cujus evectio cum maximi fuisset ponderis, revectio vero levissimi probavit eandem evectiōnem sibi displicuisse et revectionem placuisse. Positum autem super altare beati Petri, et per octo dies nullo modo potuit loco suo reponi, quasi quamdam satisfactionem exigeret hujus suæ remotionis. Non multo post ea ipsa die anniversaria, qua beato Huberto prædictam fecit injuriam, Otbertus captus est a comite Henrico, et Durbojum usque deductus incitato equo et satis feroci, durissime et inhoneste collisus vix mortem evasit; sed et quamdiu ex tunc superfuit, nunquam adversitatibus et dedecorosis oppressiōnibus caruit.

89. (111.) Et dum Otbertus fratres iterum atque iterum de eligendo abbate compelleret, tunc demum illis præfixit diem, quo tales determinarentur dilationes. Electus tandem communi omnium consensu quidam Girardus, Leodium ducebatur; cum inter eundem de Otberto cœpit agi sermo a deducentibus, donum ejus nullo modo legitimum fore, tam pro Henrici regis excommunicati subjectione, quam pro præfati castelli refirmatione quod restruebat Henrici pontificis neglecto anathemate, tum etiam pro effuso propria manu ejus monachorum immo sacerdotum sanguine. Hujusmodi disputatio dum attentius retractaretur inter Gislebertum decanum et Wiredum Ebernensem præpositum, persuaserunt Gerardo interim cessandum, donec ipsi euntes Leodium super hiis abbatem consulerent Berengerum Gerardus, ut erat vir probus et nullius injustæ promotionis cupidus, simpliciter cessit illis suis consultoribus condictum rei negotium ultro exequentibus. Qui cum id penitus non curanti Berengero de reddendo super hiis consilio suggererent, eidem etiam Otberto quod de dono suo non legali verebantur ingererent; ille id sibi quasi ad injuriam reputans ingestum, primoribus suis crastinum indixit publicum auditorium, et utrum injuriosam sibi tam diu abbatiam sancti Huberti funditus annullaret, an ordinaret, edixit eis in commune consulendum. Sueclamantibus eunctis potius ordinandam, iterum atque iterum ¹³¹ ejus obtulit Berengero providentiam. Ille cum semel recusatam nullo modo admitteret curam, communem omnium accepit sententiam, ut destinaret pro æstimatione sua quam ad hoc exequendum utiliore nosset personam. Qui paululum cunctatus in tali opposita sibi deliberatione, respondit pro tempore neminem utiliore se nosse, quam ibi præsentem Wiredum monachum ejusdem ecclesiæ. Hortatus accedere Wiredus, licet ut fit aliquamdiu reluctari videretur, tamen donante Otberto abbatiam suscepit, sicque comitatus Berengero et Frederico præposito, Andaginum venit. Fratribus autem electionem sic frustratam indignantibus, et venienti ut est mos pro-

A cedere detrectantibus, intervenerunt mediatores Berengerus et Fredericus, suffragantes prout poterant ingenio et ratione, ne sic inconveniēter hactenus fratri, amodo vero patri dissentirent, et si eum hoc pati, illos tamen facere non deceret; consulerent vel famæ suæ, ne nimis inconsulte viderentur tale aliquid egisse, experirentur prius utrum esset utilis et retinendus, an inutilis et rejiciendus. Tandem rationi ad horam cedentes, suppressa ad tempus contradictione, passi sunt illum adesse, sibi que æquanimiter interesse, donec eadem contradictio quandoque fieret justior, si consecratus ab Otberto Romanæ sententiæ probaretur desertor, cujus antea fuerat acerrimus assertor. Gravabat autem adhuc ab introitu Ingobrandi præsentem ecclesiam maxima rerum inopia, quia dispensatores earum tractabant eas nimis prodige, nullo respectu fidelitatis, et pæne ad numerum viginti librarum imminuti erant redditus ecclesiastici ab introitu domni Theoderici majoris, de præbenda fratrum sine consensu eorum datis immo et venditis noviter et injuste beneficiis, et hoc, ut supradictum est, consilio et actu Lamberti majoris et Theoderici junioris. Et cum frequens querimonia fratrum coram Wiredo hujusmodi injustitiam et dampnum deplangeret, ille caput quassans, complosis manibus cum indignatione talibus consultoribus et auctoribus pœnalem vindictam ultionis imprecabatur divinæ. Sed quam inexcusabilis est omnis qui judicat, cum et ipse idem faciat! Quia enim, ut dicitur, voluntates regum ut sunt vehementes ita et mutabiles, non multo post Wiredus prædictis noviter casatis diem ad se conveniendi posuit, et contra publicam fratrum contradictionem ad privatam eorum gratiam singulos recasavit, cum et ante legitimam consecrationem suis nullum legale donum posset ab eo fieri. Unde et magis ex hoc crebrescebat communis fratrum sententia, illum omnino vel pro nullo habendum vel rejiciendum, dum Romanæ auctoritatis privilegium, quod a Gregorio papa huic ecclesiæ specialiter est decretum, hujusmodi præsumptorem potestatis honorisque sui dignitate censeat privandum, aut si quod verebatur manibus Oberti se submitteret consecrandum. Quod ille præsentens Oberto consecrationem suam offerenti aliquandiu se subduxit, utque tutius vitaret pondus necessitatis de proximo imminentis, Franciam divertit, et apud Ebernensem cellam morari cœpit. Obertus hujus subductionis satis conscius, attemptavit eum inducere tanto facilius quanto et suavius, ex suo conjectans ingenio, ut sese res habebat, nolle illum facile jam carere semel degustati honoris experientia, cujus donum in accipiendo ¹³² recusaverat de manu ejus, quæ sibi non videbatur prius legitima. Scripsit autem illi in hunc modum a Leodio: *Obertus Dei gratia Leodiensium episcopus fratri Wiredo abbati de sancto Huberto gratiam suam et veram dilectionem*

VARIE LECTIONES.

¹³¹ deest 1. addit Mart. ¹³² non desse videtur.

in Christo. De promotione tua qualiter canonice et secundum regulam sancti Benedicti fuerit facta, quomodo, inquam, humana gratia et terrena commoditas et cetera, quibus indigni homines indigne ad honores solent provehi, procul fuerunt a nobis, utpote qui tam carnalem quam spiritualem rei vestrae publicae reparationem per vos desideramus fieri, nulli notius est quam vobis, et eundem rectae intentionis oculum semper purum, semper apertum erga vos habere volens, quod in vobis bene ceptum fuit, melius perficere volui, et ad benedictionis gratiam in proximo vos perducere, Deo opitulante, disposui. Vos autem illo tempore imparatum, vos in quibusdam negotiis lacrimabiliter dixistis obligatum, et consilio et auxilio bonorum, praecipue autem concordia et unanimitate fratrum vestrorum ad tam sublimem gratiam esse proveniendum, diemque hujus rei perficiendae elegistis et petistis, et in ipsa sancti Andreae festivitate, me annuente, statuistis. Sed quia tunc Leodii non fuimus, quippe honori et gratiae domni imperatoris deservimus (191), vos tunc Leodium non venisse nequaquam negligentiae imputamus. Nunc autem praecipiendo vobis demuntiamus, et per veram obedientiam vos admonemus, ut remotis omnibus impedimentis 10 Kal. Februarii (1098) Leodii sitis in crastino, hoc est in sequenti die dominica (192), ad percipiendam benedictionem paratus, vosque per Deum et per beatum Hubertum omnimodis ammonitum esse volumus, ut interim nichil aliud, nisi quod ad meum honorem et ad ecclesiae vestrae spectet utilitatem, quaeratur a vobis vel agatur. Valet.

Sic Obertus, ut aiunt, gladio melle lito si quid constantiae in Wiredo supererat funditus extinxit, illeque praefixa sibi die Leodium venit. Quem dum Otbertus argueret tam diu oblatæ sibi benedictionis gratiam subterfugisse, ille ad horam quasi resumpto zelo veritatis attestandæ, vel ut inde apud fratres excusabilior videretur de sua consecratione, hanc praetenderet, in publica audientia subintulit libero ore, non sibi videri commodam ejus benedictionem; quippe cum in obstinatione tam longa adversus sedem et auctoritatem apostolicam Henrico regi nitenti singulariter faveret, tum quia ex hoc ipso, si benediceretur ab eo, timebat fratrum suorum contradictionem, tum etiam quia in desolationem ecclesiae beati Huberti castrum Mirvolt refirmasset, quod ne a quoquam amplius fieret Henricus praedecessor ejus interdixerat sub perpetuo anathemate: respondente Otberto non modo esse tempus istius discussionis agendæ, dissimulataque callide indignatione invectionis tam subitæ, illam suam benedictionem jam quasi nolenti deliberabat subtrahere. Statimque bene conscius ejus animositatis ad rem inter utrumque componendam Berengerus subintulit, benedictionem non esse Otberti, sed Dei; cum econtra Dominus per Malachiam dicat de sacerdotibus displicentibus sibi: *Maledicam benedictionibus vestris*

quia non posuistis super cor, ut gloriam nomini meo detis (Malach. II, 2). Acceperat tunc temporis quidam monachus beati Laurentii Lambertus de manu Otberti abbatiam Florinensem, qui, ut jam dictum est (193) non nisi cum sputo nominis ejus poterat meminisse, quamdiu cum Berengero morabatur apud cellam Ebernensem. Hujus cum Wiredo consecrando constituta erat consecratio, quam tunc quidem gratia Wiredi Berengerus differendam optinuit, donec Stephanus sancti Jacobi abbas praemissus ad ecclesiam beati Huberti ex auctoritate pontificali hortaretur fratres consentire agendæ benedictioni. Ille adveniens cum nullam quæstionis suæ optineret effectum, inter agendum requisitus est a fratribus, ut secundum suimet intellectum super ejusdem rei negotium redderet eis liberum veritatis et justitiæ consilium. Miratus abbas sic se conclusum, cum quasi obtorto collo cogeretur dicere quod nolebat veritatis et justitiæ testimonium, respondit, se non venisse ut deferret eis veritatis et justitiæ testimonium, sed ut voluntatis eorum eis qui se miserant referret assensum. Sicque inactus rediit Leodium. Wiredu licet sollicitus fraternæ contradictionis, magis autem curiosus quomodocumque retinendæ prælationis, Lamberti prædicti consecrationi agendæ ultro se consecrandus ingessit. Lambertus non multo post redarguente se conscientia abbatiam Florinensem sponte deseruit. Wiredu assumpto secum iterum Frederico præposito Andaginum venit, diutissimeque sperata, sed negata processione ecclesiam introiit. Injuriam hujus aversionis non solum sibi injuriosam, sed et Oberto ecclesiaeque Leodiensi in publico fratrum conventu, praesente immo indignante Frederico conquestus, cum eo Leodium rediit, ibidem hoc ipsum conquesturus. Et quia tunc temporis justitiam deprimebat potestas et rationem voluntas, quidam ex fratribus inferendam sibi violentiam timuerunt, et ex eis decem simul in una die abeuntes per cellas diverterunt. Hiis quasi exoneratus jam securior immo ferocior Wiredu rediit, nimiumque ambitiosus propriae dominationis et omnino incredulus fraternæ procurationis, ecclesiasticas dispensationes sub se solo provisore commisit laicis. Sic ergo ipse laboris impatiens et domi conquiescens, dum non Dei sed sua quaerentibus magis quam fratribus dispensationes ecclesiasticas crederet, coeperunt nullo procurante sationes deperire, dominicales mansiones cum horreis ruere, assentientibus infidelibus ministris et eodem assensu se ipsos tuentibus, omnimodo advocati regnare super pauperes ecclesiae, legitimas consuetudines detortas ad placitum suum demutare, obsonia indebita exigere et leges voluntarias adversus ecclesiam ingravare, constitutiones suas exactis scabinorum violenter judiciis in posterum firmare, deprecatorias violenter quæstiones exaggerare.

NOTÆ.

(191) Qui tunc Mogontiae colloquium habuit, teste Ekkehardo.

(192) Hoc convenit a. 1098.

(193) Cap. 52.

90. (114.) Interea indignabatur Theodericus suam de Berengero annullatam electionem, cœpitque abbatiam suam repetere, quam ea tantum remiserat conditione, ut ei talis succederet, qui non Oberti indigeret consecratione. Consilio ergo Manassis¹³³ Remorum archiepiscopi et abbatum qui testes erant præfatæ conditionis confirmatus, ex hoc ipso justam querelam agendi scripto mandavit Wiredo, se satis superque mirari, illum tam impudenter potuisse fieri monstrum tam diversæ dissimilitudinis, ut a sententia cujus olim secum fuerat acerrimus assertor, tam cito exciderit apostaticus desertor; ideoque nullam sibi debitam in ecclesiasticis dignitatibus prælationem, cum etiam pro mercede hujus iniquitatis apostolicæ sedis prodiderit auctoritatem: vel si eum ut minus scientem suo seduxit consilio, ut se abbatia pro Christi fide privato, fraudulenter ejus succederet loco, in conducto a se ecclesiæ Romanæ judicio ex hiis omnibus inter eos ageretur discussio. Scripsit autem ei hoc modo: *Frater T. ceterique fratres dispersionis ecclesiæ beati Petri et beati Huberti W. nimis ambitioso et inconsiderate gloriam propriam quærenti, et in hoc ipso contra Deum et apostolicam sedem faventibus sibi. Filius æterni Patris semper cœternus et cœqualis ei in unitate Spiritus sancti, non rapinam arbitratus se æqualem Deo, semetipsum exinanivit, et assumpta forma servi sine conditione servili, oblatum sibi regnum fugiendo recusavit, et crucem sibi bajulans ad mortem pro nobis ultro descendit, seque viam humilitatis non arrogantiae constituit imitatoribus suis. Idem resurgens a mortuis in trina confessione dilectionis suæ oves, quas sanguine suo redemerat, Petro commisit. Petrus cum data sibi potestate ligandi et solvendi eandem auctoritatem et curam sedi Romanæ reliquit. Constat ergo Christo repugnare, ecclesiasticæ auctoritati et apostolicæ sedi non obedire, et eos æternæ mortis diluvio involvi, qui extra arcam catholicæ unitatis fuerint reperti. Ad hanc fidem tenendam dominus Berengerus cum suis vestra quoque industria doctior et ferventior ceteris, nos quasi simplices et tardiores informavit, ad ejus defensionem etiam cum periculo vitæ nostræ exemplum vestrum armavit. Quomodo ergo verbo Dei inimicus homo superseminavit zizania? Quomodo in agro cordis vestri germinavit spina et tribulus tantæ inconstantiae et dissimilitudinis? Monstruosa plane constat dissimilitudo et omnino detestabilis coram Deo, apud quem nulla est transmutatio nec vicissitudinis obumbratio, ut quibus assertoribus firmata est sententia quam tenemus, eisdem desertoribus, quantum in ipsis est, infirmata pervertatur. Si enim post tot ventilata fidei christianæ testimonia, ut et nos et vos seduceretis, contra Deum sensistis, omnino probamini hæretici, et ideo in ecclesia Dei secundum sacros canones nullius promotionis vel auctoritatis habendi estis, solumque vobis*

A locum pœnitentiæ sciatis in hoc superesse, ut Jesum præceptorem reclametis a longe. Si autem gloriam Dei relinquentes et vestram constituere volentes, facti estis apostatici, nonne — siquidem de similibus idem est judicium — effecti estis membra diaboli, ut in vobis jam operetur mysterium iniquitatis? Et ne videatur vobis nimis injuriosa hæc nostra sententia, verbo et exemplo vestro jam diu probata, consulite totius catholicæ christianitatis ecclesias, consulite etiam vestras apud vos conscientias, utrum vos in his conatibus vestris coram Deo vel excusent vel absolvant. Et quomodo defecit vestra virtus et constantia, qui nobiscum per exteras regiones, ut videbamini, pro amore Christi passi mendicitates et exilia quasi cujusdam martyrii palmas in conspectu hominum præferbatis? quomodo scandalizetur in vestram apostasiam in suis locis? Scandalizantur in vobis sedes Remensis, Laudunensis, Metensis, Verdunensis, Tullensis, quæ vobis præconantibus dolebant omnino, sed adhuc dolent decolorationem quondam splendidissimæ et religiosissimæ ecclesiæ Leodiensis, sed et nostræ Andaginnensis. Sed et ille modernus ejus sedis angelus, non bene nostri sollicitus, instinctu vestro scripsit Remensi nuper archiepiscopo, ut clauderet nobis aperta viscera suæ caritatis, et prohiberet nos a finibus suis et constitutis apud se justis possessionibus nostris. Neque certe satis fuit gloriæ vestræ ecclesiasticas personas in nos commovisse, quot utcumque fuerit tolerabile; sed et conductu præsentis vestræ quamplures sæcularium tyrannorum ad nos insectandum præmiis et promissionibus armastis, et contra sanctorum canonum decreta ad audientiam eorum nos violenter coegistis. Qui in nos satis humaniores caritate vestra, cum intelligerent, immo cum mirarentur nos¹³⁴ a priori sententia veritatis dissentire, exhorruerunt inter nos tractare quod non erat eorum judicare. Nobis autem audientiam vel Remensis vel Laudunensis ecclesiæ reclamantibus, tandem Remis convenimus, ibique cum Manasse archiepiscopo Engclramnum Laudunensem episcopum pridie Roma regressum invenimus: in audientia eorum dato nobis¹³⁴ loco vos defendendi, nobis autem libenter concedentibus placito vestro cedere, nobisque¹³⁴ subesse, si salva fide iudicaretur nobis id fieri posse. Scitis certe, quo judicio uterque pontifex causam vestram concluderit, videlicet nullo modo competere vobis vel nomen vel officium abbatis, nisi Romana auctoritas id specialiter rationi vestræ adjudicaverit, aut legatione veraci, delatis inde signatis litteris, vobis confirmaverit. Precamur ergo, monemus et obtestamur sub obtestatione et judicio divini nominis per auctoritatem concessam beato Petro ejusque apostolicæ sedi, ut jam tandem aliquando et vestro et nostro periculo consulatis, et ad discernendam causam vestræ dissensionis, nobiscum audientiam Romanæ in venturo festo Simonis et Judæ vos præsentetis, nosque, ut justum est, ex stipendiis

VARIÆ LECTIONES.

¹³³ ita scripsi pro Raginoldj; is enim mortuus erat et Manasses jam c. 85 commemoratur. ¹³⁴ ita 1.

*ecclesie matris nostrae quae vobis abundant, vobiscum*¹³⁵ *deducatis, vel concedere dignemini unde ad eandem audientiam statuta die possimus convenire vobis. Si vero etiam cum ceteris injustitiis quas patimur a vobis, stipendium matris nostrae ecclesiae, quod scitis nostrum sicuti et vestrum esse, infra reclamationem audientiae Romanae nobis subtraxeritis, credatis pro certo quantum in nobis est, nos non defuturos praefixae audientiae, etiamsi ad hoc exequendum nobis quicquam non suppeteret, nisi ex mendicitate. Hujusmodi evocationem Wireduus relectam sprexit et neglexit, noluitque credere quod indignabatur timere. Morabatur adhuc tunc temporis Lambertus Remi, et cum didicisset, referente Theoderico, incumbere ex apostolica reclamatione pondus tanti periculi Wireduo et subjectis suis, pro fratribus graviter indoluit, eundemque Theodericum, ut erat tenerrimus in objectis sibi controversiis, tam per se quam per quos poterat prudentiores, ut consilio et rationi acquiesceret, utque ab hac commonitione cessaret, allicere studuit. Cui cum eo procurante suggererent multi, ipse etiam Manasses archiepiscopus se inclinaret huic suggestioni, scilicet suae nullius esse utilitatis vel honestatis, ecclesiam tanti nominis, tantae quondam religionis, sic inconsulte per eum auctoritate apostolica deprimi; sicque illum non sibi designatum successorem, vel ut sibi videbatur invasorem suae quondam praelationis acrius insequi, convenire ab aliquo locum ne omnino destrueretur tueri, quando ipse detestaretur subjectionem Otberti: tandem Theodericus acquievit rationi et tempori, adeo ut palam promitteret, si Wireduus sibi credere vellet, paratum se cum eo Romam ire, et sua procuracione apud apostolicum illi liberam abbatiam conclamare. Promissionem hanc laudantibus quam plurimis, gratia hujus compositionis Lambertus Wireduum expetiit, et ei praedictam affectationem erga ecclesiam et eum diligentium, Theoderici quoque assensum, si illi credere vellet, nunciavit. Ad haec Wireduus: *Non credam, inquit, inimico meo in aeternum, neque sine assensu episcopi mei ullo modo mihi est Romam eundum, cum praesto sim coram eo cum Theoderico subire iudicium.* Respondente Lamberto secundum priorem et veram suimet ipsius sententiam, quam cum Christi fidelibus olim tuebatur, Otbertum esse nullum, utpote apostolicae sedis adversarium; adjecit ille: necessario pro suo habendum quem Leodiensis ecclesia qualemcumque pateretur dici suum. Hiis auditis Theodericus tulit satis indigne Wireduo se talia mandasse, praefatis quoque consultoribus suis improperavit satis injuriose, et eos talia consulendo verba perdidisse, et se ut dicitur crudum laterem*

A lavissee. Hinc inter utrosque ira et indignatio, hinc cum animarum periculo, cum ecclesiasticarum possessionum dampno inter interiores et exteriores fratres dissensio, adeo ut Castrenses (194), Pirenenses, Sanctienses (195) et Cunenses Wireduo subesse vel communicare detrectantes, Theodericum pro abbate omnimodo retinerent. Quorum ille ut poterat sollicitus pendentes ex suo respectu revisebat frequentius, eisque cohabitans hortabatur, ut salva fidelitate matris ecclesiae beati Petri et beati Huberti locis suis in proficiendo allaborarent singuli. Unde et Emmo praepositus Pirensis, postea vero abbas coenobii Morinensis (196), ecclesiam beatae Mariae et beati Sulpitii a domno Raginero¹³⁶ coeptam perduxit ad praesentem summam; Castrenses, Cunenses et Sanctienses, prout quisque potuit, profecit in habitatione sua. Occasione quoque hujus dissentionis, Dodo Cunensis Calvitiacum et Flabotvillam violenter interceptit, et reditus earum fratribus cellae suae deservire coegit. Wireduus interea assentientibus sibi quasi ad gratiam fautoribus immo seductoribus suis, pro deliramento desipiens reputabat evocationem Romanae audientiae, quam Theodericus indixerat ei, quia ut exulem et pauperem nullo modo credebat posse exequi quae videbatur minari, cum non haberet subsidium perficiendi. Theodericus vero non immemor sui, ambiebat precibus quos noverat viros virtutis, ut compaterentur sibi, et porrigerent manus caritatis ad exequendum negotium hujus suae procuracionis. Unde in brevi obtinuit ut eorum largitione acquireret subsidium honeste Romam cundi, assumptoque Heribrando, Urbanum papam apud Beneventum commorantem (197-8) expetiit, eique hujusmodi compositionis clamorem humiliter praesentavit: *Domino et universali papae Urbano filii ecclesiae beati Huberti pro defensione verae fidei ejusque legitimi apostolatus passi dispersionem in oculis Dei quod dicitur esse. Dormiente domino Jesu, etc., Hanc epistolam vide ad calcem epistolarum Urbani II, Patrologiae t. CLI.*

91. (118). Recitata in praesentia Urbani papae clamoris pagina, et a Romanis saepius et diligentius ventilata, abbatem sic destitutum ob fidelitatem ecclesiae Romanae condoluerunt, et Wireduum, nisi resipisceret et loco cederet, excommunicandum sine dilatione decreverunt. Suffragante autem Rainero, qui Urbano in pontificatu successit, tunc quidem dilata est sententia haec excommunicationis, usque in diem inter utrosque praestitutae discussionis, si forte adveniente Wireduo certior fieret agenda discussio. Illo domi remanente, probatus est quasi conscius culpae conductam sibi audientiam subterfugisse; ideo in sollempnitate omnium sanctorum ex-

VARIÆ LECTIONES.

¹³⁵ nobiscum 1. ¹³⁶ Raigero 1

NOTÆ.

(194) Id est S. Theobadi in Porcino castro, ut scriptum est in privil. Innocentii II, l. 1.

(195) Sancy en Lorraine. H.

(196) I. e. S. Joannis Tarvanensis sive in Monte.

ut videtur. Nullam praeter hanc Emmonis mentionem inveni.

(197-8) Ibi fuit sub autumnum a. 1098.

communicatione a papa formata, et data coram se ejusdem excommunicationis epistola : *Urbanus episcopus, servus servorum Dei, Arduennensis monasterii beati Huberti catholicis fratribus salutem et apostolicam benedictionem. Audivimus et auditum non dolere non possumus, quia Otberti pseudoepiscopi violentia venerabilis filius noster Theodoricus, vester abbas, pro catholicæ fidei gratia de vestro sit monasterio expulsus, et Wiredus pseudomonachus per ejusdem Otberti violentiam super capita vestra sit ingestus. Quod omnino nobis displicere sciatis. Unde vos litteris præsentibus salutantes, ut vestræ fidei constantiam conservetis hortamur, et licentiam indulgeo, ut si in monasterio vestro secundum regulam beati Benedicti et apostolicam veritatem vivere non valetis, ad quodcumque religiosum volueritis monasterium secedatis, donec omnipotens Deus locum vestrum respiciat, et secundum beneplacitum suum in pristino statu reformet. Illum autem Wiredum monasterii vestri invasorem cum suis omnibus subditis, quamdiu ab ipsius monasterii invasione non destiterit, a sancta Romana ecclesia excommunicatum esse, scriptis vobis præsentibus innotescimus. Dat...*

92. (120.) Misit etiam Urbanus papa Leodiensi ecclesiæ pro Theodorico hanc epistolam : *Urbanus episcopus, servorum Dei, catholicis omnibus in clero Leodiensi et populo salutem et apostolicam benedictionem. Dolemus pro vobis graviter, filii in Christo dilectissimi, quia jam tanto tempore vestram ecclesiam errorum tenebræ contegunt, et a veritate sedis apostolicæ alienant. Unde vos tamquam viscerum meorum filios paterna dilectione corripimus, ammonentes et obsecrantes, ut ad meræ veritatis lumen mentium vestrarum oculos elevetis. Auferte malum ex vobis ipsis; lupum illum dico et furem, qui non ad salutem vestram per ostium introivit, sed aliunde ascendit, ut mactet et manducet et perdat. Aut igitur ecclesiæ invasorem et occupatorem, Obertum dicimus, Henrici complicem et Guiberti, ex vobis, si quo modo possibile, pellite; aut ei tamquam a sancta Romana ecclesia alieno et excommunicato obedientiam vestram consortiumque vestrum subtrahite. Hoc ipsum de Wiredo pseudoabbate præcipimus, qui per ejusdem pseudoepiscopi violentiam Ardennense monasterium beati Huberti occupavit, si quis autem deinceps eis communicare præsumperit, donec ecclesiarum quibus incubant oppressionem deserta, Deo et sedi apostolicæ satisfaciunt, sciat se ejusdem excommunicationis vinculo innodatum. Vobis sane et ceteris omnibus notum sit, quia religioso abbati Theodorico licentiam dedimus, ut a schismaticis conversos, qui ad ipsum confugerint, a vinculo excommunicationis absolvat. Datum. . .* Quam epistolam cum rediens Theodericus ex edicto papæ fratribus eccle-

sia beati Huberti publice redderet, Wiredo tunc forte absente, intellecto animarum suarum periculo communi, singuli in absentem scandalizari, pro se quisque subjectionem et communionem vereri; adeo ut dominica quæ dicitur in palmis (an. 1099, Apr. 3.) usque ad exactum pascha ab omnibus pæne videretur destitui. Ille tamen dissimulata recognitione superpositæ sibi obligationis, defensionem hujus suæ obstinationis se ipso iudice conabatur tueri, contendens se a nemine nisi ab episcopo suo posse excommunicari, seque paratum in præsentia ejus respondere quibusque calumpniatoribus suis. Hiis compertis Obertus, licet ex decreto apostolicæ sedis eadem calumpnia sibi esset communis, subridebat tamen secum, occasione hujus necessitatis a Wiredo tandem legitimus episcopus recognosci, a quo aliquamdiu quasi non legitimus visus est vitari; mandavitque fratribus interim parcere cœptæ disceptationi, donec ipsemet veniens imponeret finem rei. Wiredus interea elaborabat adversantibus sibi præstabilis fieri, prout quemque noverat pro moribus suis posse complacari; sicque paulatim apud temere tumultuantes animos et apostolica sententia viluit, et fervor tuendæ veritatis refriguit. Hoc ad tempus impedimento sic dilato, non tamen omnimodis ablato, Wiredus factus securior in maximum ecclesiæ dampnum liberos et militares casatos cœpit sibi affectare, quorum receptis manibus inaniter jactaret suos esse. Causa hujus vanitatis dedit Johanni advocato Caviniacensem advocacionem; qua occasione ille contraxit sibi totius Caviniaci utilitatem. Dedit Waltero de Ampliz allodium de Seriel¹³⁷, quod ab antiquo erat addictum et conscriptum præbendæ fratrum cum tribus solidis. Dedit Bovini de Wahart (199) molendinum ad lacum et combam de Gruispont. Reddidit Rodulfo Vilantiensi quasi suo parenti solidatas terræ, quas ipsemet legali iudicio reacquisierat ecclesiæ; Lamberto de Ruvinia (200) hereditatem ejus, quæ ascripta erat præbendæ fratrum, in casamentum vendidit. Vendidit Goderanno de Burs minutam decimam ejusdem villæ, et Duranno quicquid tenebat terræ. Hiis casatis sibi noviter conductis de rebus ecclesiasticis, ecclesiæ dolenti in perpetuum subductis subsidiis, quasi fortior et gloriosior vellet videri, longe aliter res ipsa processit, hoc ipsum disponente justitia Omnipotentis, qui in contrarium vertit quicquid videt contra se inutiliter moliri. Nam quos sperabat in consilio et auxilio sibi fore usui, frequentius quasi ad dominum suum convenientes, cœperunt esse oneri; quosque in affluentibus conviviis præsentibus audiebat laudatores, ex contemptu nimis familiaritatis absentes habebat derisores. Contigit etiam ut invidiam Otberti per quosdam eorum incurreret, dum ali-

VARIÆ LECTIONES.

¹³⁷ vel Senel.

NOTÆ.

(199) Castellano Mirwoldensi, v. infra c. 95, et Ægid., c. 19.

(200) Revogne. R.

quando apud illum convivantes graviter indignanti A objicerent, abundantiorē immo lautiorē esse mensam abbatis sancti Huberti mensa Leodiensis episcopi; et cum Wiredo referretur a quibusdam amicis, id sibi cavendum, illeque commotus promitteret tale quid amplius non admittendum, parvus tamen prævaluit usus, nec fuit resistendi virtus, quin cœpta vanitas continuaretur.

93. (122.) Anno autem incarnati Verbi 1103 Bovo castellanus Mirvoldensis, qui videbatur in talibus amicissimus mensæ amicis, adversus ecclesiam et Wiredu[m] insurrexit. Nam violenter pervasis quibusve redditibus silvæ, qui eatenus erant ecclesiæ, vastatis etiam sartis rusticorum, eo quod illa sine suo permissu fecissent, piscatores quoque ecclesiasticos ad Lumniam transmissos missis apparitoribus cepit, et in castro custodiæ mancipavit. Hujus injuriæ et incitatores et auctores cum Wiredu[s] ex consultu fratrum excommunicare fecisset, — habet enim hæc ecclesia ex auctoritate apostolicæ sedis legitimam potestatem excommunicandi injustos pervasores sui cujusque juris, — Bovo quasi hanc inauditam temeritatem, prout acrius potuit, Oberto retulit, videlicet familiam episcopalem excommunicandam non esse, nisi vel prius ad illum præmisso clamore. Obertus cum maxima indignatione præfixa die exactionem hujus suæ injuriæ Wiredu[m] indixit, et ne interim de duobus ecclesiæ allodiis, scilicet Braz et Gruisponte, se ullo modo intromitteret interdixit. Wiredu[s] assumpto Lamberto et Widone, cum privilegio legali interdictæ sibi ecclesiasticæ possessionis ad conductam audientiam venit, omnesque potentiores urbis personas cum Oberto adversum se congregatas invenit. Locato judicio, sederunt in parte abbates et archidiaconi, in parte Obertus et laici. Appellatus est Wiredu[s], quod familiam episcopalem, scilicet defensores sui castri, excommunicare præsumpserit, sine respectu præmissi ad se clamoris. Respondit non se arbitratum esse ejus familiæ temerarios desertores justitiæ, violentos impugnatores ecclesiæ, violatores pacis constitutæ (201) et sua excommunicatione firmatæ; nec se illos tales ut sibi imputabat temere excommunicasse, sed ejus excommunicationem pro pace infracta confirmasse. Silentibus abbatibus et archidiaconis, et annuentibus ejus rationabili responsioni, ad favorem Oberti obstiterunt laici, judicantes Wiredu[m] ex hoc omnino culpabilem, et ideo ex hoc incurrisse offensam episcopalem. At Lambertus sedens cum archidiaconis: *Quomodo, inquit, hic hodie viluit ecclesiasticæ et vestræ dignitatis decus* ¹³⁸, *dum hoc judicium quod rationabiliter erat censendum a vobis, tam irrationabiliter jam præcipitavit laicalis temeritas,*

A nec nosse debeant laici quid faciant clerici? Continuo indignantibus archidiaconis adversus laicos contentio surrexit, veritusque Obertus eventum contentionis, sessionem mutavit, evocatis solum ad consulendum assessoribus ecclesiastici ordinis. Dixit quoque Wiredu[m], ut in majus palatium cum suis secederet, donec consultius causam ejus diffiniret. Inter consulendum cum diceret Obertus, Wiredu[m] utpote sic sibi injuriosum se velle deponere, allodia vero ecclesiæ Braz et Gruispont castro Mirvold stipendiaria facere, restitit Berengerus constantissime, asserens nec Wiredu[m] dignum depositione, nec convellendam Henrici pontificis legalem donationem, publico et signato privilegio confirmatam ecclesiæ. Quibusdam injuste Oberto faventibus, quibusdam Berengero juste attestantibus, subintulit Obertus, prædictæ donationis nullum privilegium esse, vel si esset, illud in præsentem velle videre; putabat enim non adesse. Uterque Henricus (202), ut erant fideles ecclesiæ, Wiredu[m] adeuntes privilegii quæstionem fecerunt; quod si haberetur, committeret eis Oberto deferendum. Exacta et accepta fide referendi commissum, Wiredu[s] commisit utrisque privilegium; quod cum interposita conditione illud reddendi obtulissent Oberto, illeque acceptum vel joco vel serio conaretur retinere, morose explicatum morosius cœpit legere. At Berengerus alludens quasi jam cæcutienti et ideo in legendo tardanti, dari sibi legendum rogavit. Indignatus in eum Obertus, quasi illi non bene videns videretur, cœpit legere citius, Berengero iterante ne gravaretur; hac ipsa nitens incitatione, ut in subscriptum anathema perlegendum incideret. Perlecto privilegio, cum novitate temporis attestarentur qui præsentem erant ¹³⁸, verum illud esse, se legitimæ donationi Henrici pontificis interfuisse, seque eam vidisse et audisse, evocato Wiredu[m] privilegium publice probatum illi reddiderunt, dilato judicio exactæ excommunicationis ad festum sequens beati Lamberti (Sept. 17). Quo dum abbates episcopii convenissent, et causa Wiredu[m] ventilata, illi pacem adjudicassent, eo quod excommunicationem episcopalem de infracta pace sua excommunicatione confirmassent: Obertus interim dissimulata indignatione, tunc quidem siluit, seque plurimum gravari privatioribus suis sæpissime deplanxit. Unus eorum Bruno cum se jactaret quasi loci hujus archidiaconus ipsam ecclesiam et Wiredu[m] qualicumque occasione gravaturum, hortatus est Obertus id attentius exequendum.

94. (123.) Anno 1104 incarnati Verbi Bruno archidiaconus, collectis presbiteris quam pluribus et congregatis militibus, ut in synodo ageret, magis

VARIÆ LECTIONES.

¹³⁸ deest codici; addidit Martene.

NOTÆ.

(201) Per Henricum episcopum qui inde Pacificus dictus est.

(202) Archidiaconi Eccl. Leodiensis, alter deca-

nus simul, alter præpos. Fossensis, hic filius, ille frater Cononis de Monte acuto v. infra c. 98 Hirsch de Sigeberto. p. 178.

autem ut ecclesiam vexaret, Andaginum venit, et Wiredo ut sibi et suis obsonium faceret mandavit. Wiredu audiens eum synodali causa venturum, omnino indebitum ei recusavit servitium, videlicet ex edicto beati papæ Gregorii, qui nec ab episcopo nec a qualibet persona episcopali per procuraciones omnino interdicat monasteria monachorum inquietari. Quod etiam Gualcaudus prohibet privilegio suæ auctoritatis. Remandavit tamen, si caritatis gratia inviseret locum, hospitalitatem se illi ut et aliis supervenientibus facturum, sin autem parochias suas sollicitaret, expectationem suam non sibi, sed procuratoribus earum mandaret. Sic ille cum ira et indignatione rejectus, vix enim fuerat in monasterium gratia orationis admissus, in domum Oberti tunc temporis presbiteri ad hospitandum divertit, et postera die (*Jan. 8*), in basilica beati Ægidii, quæ prius ab antiquo constiterat in honore beati Dionysii martyris, synodo exacta Bastoniam divertit. Ibi 6 Idus Januarii archidiaconatus sui clericos concilio indicto evocavit, et hoc maxime ad insidias et oppressionem ecclesiæ beati Huberti. In castro autem quod Ambra dictum est ab antiquo, Andaginum vero monasterium cognominatum a beato Beregiso, mater ecclesia constiterat in honore beati Petri apostolorum principis ab initio ibi exortæ christianitatis. In hac, ut longe prædictum est, Gualcaudus episcopus Leodiensis, assensu Leonis Romani pontificis, consilio quoque Hildeboldi metropolitani Coloniensis, hortatu etiam Ludovici piissimi imperatoris filii magni Karoli, constituerat ordinem monasticæ religionis, quæ secundum canonicam auctoritatem permanserat extunc per annos 525 positionis monachorum (205) libera totius inquietudinis. Hæc ut est proprium matris ecclesiæ legitimum possidet baptisterium, habens dotis nomine subjectionem 14 ecclesiarum, quarum libertas publico auctorizata privilegio, nullum episcopali vel archidiaconali exactioni debet respectum. Quia vero hiis nostris temporibus dissidente sacerdotio et regno, ecclesiastica passim languebat auctoritas, in agenda legali justitia pro eujusque persona loco rationis dominabatur voluntas. Unde et Bruno reputans apud se mutare posse leges et tempora, in prædicto suorum concilio quasi præcordialem sibi intulit querimoniam, videlicet Andaginensem ecclesiam nimis sibi invenisse injuriosam, se passum in ea despicabilem repulsam, indeque velle quacumque occasione conceptam explere vindictam. Quia enim, utpote matri ecclesiæ, sciebat se legitimum baptisterium nullo modo posse detrahere, conabatur equidem oleum et chrisma suæ dispensationis omnino ei subducere, ecclesias et ejus subjectionis et defensionis banno superimposito hætenus liberas violenter infringere, et hujus suæ voluntatis conatum eorum judicio ira dictante præ-

cepit censendum. Super hiis Wiredu a quibusdam fidelibus ecclesiæ præmonitus, adierat idem concilium, ut removeret si quid adversus eam moliretur impedimentum. Qui consurgens libera contradictione protestatus est hujusmodi eorum non esse iudicium, nec eis convenire super ecclesiam tantæ auctoritatis et libertatis aliquid censendum. Hujus quoque conaminis rescriptum inter patres suos in generali synodo appellabat respectandum. Indignatus Bruno sic se legali protestatione et synodali appellatione præventum, iudicio præsentis ibi concilii vellet nollet concessit Wiredo respectum. Non multo post Obertus legationem suam ad Manassem Remorum archiepiscopum direxit, et ut pro requirendo a se beneficio Buloniensi ad colloquendum sibi veniret, precibus optinuit. Ergo ab utrisque apud Duciacum (204) condita die hujus colloquii, Obertus affectans videri quis esset vel quid posset, abbates et archidiaconos suos et quosque potentiores episcopii ex edicto assumpsit, et archiepiscopo nichil tale curanti satis pomposus occurrit. In feria autem secunda regationum (*Mai. 24*) exacto eodem colloquio, præter effectum frustratæ quæstionis, unusquisque ad diversorium quod sibi sperabat familiaris festinabat. Cogebat enim eos solito ferventior æstas. Wiredu secum reduxit Leodienses abbates Berengerum et Stephanum, jamque sibi mitiorem Brunonem archidiaconum. Aliquando enim moderatur tempore, quod ad tempus non potest moderari ratione. Quo dum abundantia liberalitate dominicam ascensionem (*Mai. 25*) celebrassent coram prædictis abbatibus, vexatio quam inferebat ecclesiæ Brunoni objecta est. Abbates illum privatim convenientes et leniter increpantes, defensionem etiam auctoritatis apostolicæ locum tuentem specialiter firmato privilegio, ne quis inferat injuriam, nisi honoris sui et potestatis interdicta dignitate, satis renitenti præferentes, tandem a sententia deduxerunt. Sic Bruno ratione convictus, quicquid indebitæ exactionis, quicquid clamoris, quicquid alienius insectationis vel infractionis vel proprio conatu vel hortatu alterius adversus ecclesiam fecerat vel facere intendebat, injuste se fecisse publice recognovit et pœnituit, et ne quis ea amodo ageret bannali auctoritate interdixit, itemque interdicendum Alardo decano in conventu sacerdotum suæ subjectionis per obedientiam edixit. Alardus in sequenti natalitio apostolorum Petri et Pauli (*Jun. 29*) bannales cruces deducentibus presbiteris, cum exsolvisset oblationes debitæ devotionis, in publico eorum conventu adjudicato sibi consensu omnium, banno archidiaconali editum de recognita pace et libertate ecclesiæ beati Huberti confirmavit, et ne quis idem bannum amplius infringeret excommunicavit.

95. (125.) Anno incarnati Verbi 1105, Richardus quidam cardinalis ecclesiæ Romanæ (205), concilii

NOTÆ.

(205) Error manifestus.

(204) Douzy ad fl. Carum.

(205) Ep. Albanensis.

indictis, agebat per Gallias apostolicas vices. Cui suffragante Roberto Virdunensi, qui illi familiariter adhærebat, in eisdem conciliis declamavit Theodericus ordinem suæ privationis. Cujus causa dum ventilaretur, ex sententia fidelium decrevit idem cardinalis, nec debere nec posse illum prælationis suæ dignitate privari, quam nimis inconsulte intermisisse videbatur ob defensionem veritatis et fidelitatem apostolicæ sedis, sciretque Wireodus Andaginnensem abbatiam omnino interdictam sibi, aut pro certo excommunicatum cum omnibus fautoribus et subjectis suis. Hanc apostolicæ auctoritatis sententiam Laurentius abbas sancti Vittoni (206) et Robertus monachus interceperunt Wireodo enunciandam. Cui cum ad colloquendum diem et locum constituisent, illeque non convenisset, per Adelonem præpositum mandaverunt ei cardinalis decretum; Theodericus quoque litteris ad fratres destinatis, ingravit eis ejusdem excommunicationis periculum. Sub hiis insectationibus suis Wireodus Manassem Remorum pontificem adiit, et altare de Sulpio quod ecclesiæ per annos 7 subtraxerat, reddendum sibi reclamavit. Manasses non solum quod subduxerat, sed etiam altare de Nogarias remota persona et facta publica et legali donatione, consensu Gervasii archidiaconi et totius cleri sui firmato et signato privilegio, ecclesiæ beati Huberti pro anniversario suo ex ejus redditu sollempniter agendo perpetuo habendum tradidit.

96. (126.) Obertus interea nimis immoderatus dominationis exercendæ cœpit Leodii civilia jura convellere, leges majorum mutare, consuetudines annullare, utque liberius comprimeret minores, differbat interim exasperare majores, donis etiam et promissis ad consentiendum sibi contrahebat potentiores. Sed nec diu potuit se continere, quin quod ad tempus distulerat proderet, et in eadem oppressione fieret omnibus idem. Ecclesiarum denique et clericorum procuratores totius liberis forensis juris violenter infringere temptavit: adeo ut custodiæ manciparet domesticos Frederici præpositi ecclesiæ beati Lamberti. Unde evocatus querimonia totius cleri Leodiensis, venit Aquisgranum palatium, donec Fredericus metropolitanus Coloniensis ¹³⁹ ibidemque audientiam canonicæ discussionis publice habendam Oberto indixit. Advenit Obertus, advenit etiam cum abbatibus et archidiaconis multiplex Leodiensium clerus. Erat 1104 annus incarnati Verbi, feria quinta primæ hebdomadæ quadragesimæ (Mart. 10). Sub hisdem ferme diebus venerat Wireodus Leodium de quibusdam injustitiis ecclesiæ nostræ illatis curaturus apud Obertum. Audiens autem tam frequens auditorium Aquis convenisse, comitatus Lamberto, Adelone, ibidem maturavit adesse. Quem præter spem advenisse mirati, processerunt in curia regali

A Henricus et Bruno archidiaconi, postque orationem palatio introductum commendaverunt Coloniensi pontifici. A quo hilariter exceptus et deosculatus, interrogatus quoque ad quid venisset, illeque graviter suspirans interim reticeret — jam enim ante præmonitus erat a Berengero, nullo modo sibi fore utile, si inter tot adversitates suam quæ erat gravior causam de Mirvolt adversus Obertum sic oppressum ingravaret — pontifex exurgens Berengerum et Stephanum abbates seorsum evocavit, et ut sibi querimoniam cum dolore reticentis ex ordine exponerent, per obedientiam indixit. Berengerus optime conscius rei et peritus dicendi, quod jubebatur enarravit. Videlicet quomodo prædictum castrum, omni adjacenti provinciæ infestum, ex edicto Henrici imperatoris viribus totius Lotharingiæ vix fuerat dejectum, quomodo ab episcopo Henrico restructum, iterumque ab illo sub interminatione perpetui anathematis destructum, quomodo etiam nunc in exitium ecclesiæ beati Huberti constaret refirmatum. Subjungente autem pontifice, cur inde abbas clamorem differret, respondit ille quia justitiæ diffideret. Rapuit pontifex cum indignatione verbum diffidentiae, juravitque de agenda justitia abbatem frustra diffidere, si vita sibi superesset cum prosperitate. Circa horam sextam collecto adversus Obertum clero Leodiensi, videres tumultuaria dissensione rationem confundi, sine vicissitudine dicendi et audiendi injurias quas ab Oberto pertulerant singulos conqueri, canonicas sententias adversus eum indifferenter conferri, donec pontifex Coloniensis eo secum introducto consedit. Tandem sedato tumultu, et data sententia ut unus diceret pro omnibus, ad hoc exequendum electus constitit in medio Henricus archidiaconus, qui dicere exortus: *Hic, inquit, clamor super dominum episcopum a nobis hodie agendus non est ejus privata vitæ, cujus testis est Deus et judex solus, sed de injustitiis ecclesiasticis et nostris legibus et rebus publicis; videlicet quod abbatias taxato pretio vendiderit, quod ecclesiastica ministeria quæ præsumunt animarum curis et quæ, utpote dona Spiritus sancti, donantia et accipienda sunt gratis, pacta mercede distribuerit; quod in commune dampnum ecclesiarum omnium provincialium legitimas monetas totiens mutaverit vel minuerit, et, quod est deterius, corrumpi consenserit; quod libertatem publici juris, leges a majoribus nostris hactenus habitas violenter infringere contenderit; quod nobis et quibusque fidelibus sancti Lamberti ne hoc faceret suggerentibus, audire contempserit; quod tandem potentioribus episcopii exigentibus ut se corrigeret, corrigendi se fidem dederit, et datam irritam fecerit; quod thesauros ecclesiarum quas exspoliavit necdum cum possit restituere voluerit. Quia ergo sic se habet publica Leodiensis ecclesiæ, præter privatas multorum querimonias, quas longum est proclamare, convenit*

VARIÆ LECTIONES.

¹³⁹ *Hic aliquid deesse vel corruptum esse videtur.*

NOTÆ.

(206) Virdunensis.

auctoritati vestrae spiritum consilii et fortitudinis adesse, ut dictante iudicio reformetur iustitia, et absolutis filiorum suorum querimoniis in pace eorum laetetur mater ecclesia. Ad hæc archiepiscopus in concilio loquutus Oberto rediit, breviterque concionatus super querimonia communi, Obertum rubore immo indignatione confusum de quibus culpabatur publice increpavit. Nec prius abstinit quam de quibus criminabatur cleri sui consilio et arbitrio corrigenda condiceret, ejusdemque conditionis obsidem propriam fidem et auctoritatem episcopalem in manu archiepiscopi deponeret. Terminum quoque prædictæ conditionis a se agendo concilio Coloniae secunda dominica post pascha archiepiscopus præfixit; sicque jam vespera imminente audientiam solvit.

97. (127.) Sequente pascha Henricus rex Leodii celebravit (207). Ibi maximis obsoniis apud eum Obertus effecit, ne præfixum concilium Coloniae sineret fieri, quia dissimulata conditione fidei conditæ, directionis pactæ verebatur exactionem. Si quid denique emendationis apud quosque potentiores videbatur inde effecisse, non hoc effecerat vel fidei vel virtutis executione, sed ut ad tempus suæ consulere infamiae. Sic ex regali impedimento deficiente concilio, nostra quoque frustrata est de promissione archiepiscopi expectatio. Nec multo post suscitavit Deus spiritum pessimum inter Henricum et filium ejus. Henricus a papa Gregorio VII excommunicatus pro criminibus evidenter probatis anno incarnati Verbi 1076 in synodo Romana, extunc per triginta fere annos apostolicam sedem impugnabat, et quantum in se erat, omnes sibi consentientes a respectu et fidelitate ejus periculo animarum eorum avertebat. Filio autem jam coronato, suggestum est ei a multis et maximis primoribus regni, ut ecclesiae Romanae, cujus erat pater suus tam longus impugnator, ipse fieret fidelis defensor, sicque prætenderetur ¹⁵⁰ sibi melioris causæ defensionem patri repugnando. Suggestioni consensit juvenis, lætatus sibi licere ut obsisteret patri, aggregatisque quibusdam fautoribus suis transiit Renum, et Saxones vel quoscumque noverat a patre suo multotiens prius injuriatos secum illi rebellaturos emovit (an. 1105). Pater autem assumpto Leodii Oberto cum suis, collectis etiam quibus utcumque videbatur adhuc dominari, transito et ipse Reno per superiores regni fines itinere quindecim dierum prosecutus filium, sollicitabat provinciales ad bellum. Evocatis vero principibus regionum, cum eis præsentialiter indiceret decertationem adversus filium, responderunt illi ad hoc compelli eos nec debere nec posse, quandoquidem omnes in commune ejusdem filii sacra-

mento fidelitatis obligasset. Sed Henricus spe bellandi deceptus, immo quod imminabat ei deterius, mediis hostibus quos putabat amicos interceptus, continuis et nocturnis itineribus Lotharingiam refugit, filio insequente fugientem cum facibus et armis. Factusque est illi adeo infestus, ut in castrum Becheneshem (208) cis Renum fugientem concluderet, et exactis ab eo regalibus ipsum quoque regnum abjurare compelleret. Facta sunt hæc 1106 incarnati Verbi anno (Dec. 31). Sic pater a filio tractatus, et vix de custodia ejus elapsus, Coloniam venit, sibi sollempniter volentibus procedere non consensit, indeque ut privatus nudis pedibus in asperrima hieme Aquisgrani palatium peraccessit (an. 1106). Obertus dolens hæc evenisse illi, magis autem si filius prævaleret timens sibi, quasi gratia fidelitatis occurrit illi, secumque, ut erat vehementis animi, nimis temere nimisque imprudenter Leodium adduxit; quod se pœnitere cum vellet non licuit. Nam præter ejus suorumque impensas gravabat eum permaxime provincialium principum ibidem convenientium assiduitas, quos et ipse ultro convocabat ut subvenirent regi destituto, agens et donis et promissis ne confederarentur filio. Filius interea cum factæ sibi fidelitati ab Oberto ceterisque principibus confideret, et Leodii tunc Pascha celebrandum destinaret, ipse residens Aquis trecentos fere optimatum suorum ad urbem præmisit, et hoc feria quinta majoris hebdomadæ (Mart. 22). Dux Henricus (209) a filio subductus cum patre tunc Leodii morabatur. Hic hortatu Otberti in tempore conficiendi chrismatis, collectis secum militaribus auxiliis, emotis etiam viribus ejusdem civitatis, cis pontem Visuensem (210) adventantibus occurrit, illisque pæne interfectis et submersis, maximam cladem regno intulit, sibique et patriæ inexorabiles inimicitias conscivit.

98. (129.) Eodem anno Arnulfus comes Chisniacensis in hoc loco Kalendis Aprilis monachus factus 16 Kalendas Maii obiit. Ipse ante annos quadraginta cellam Pirensensem, ut prædictum est (211), beato Huberto legaliter in perpetuum habendam contulerat, tuncque moriturus pretium decem librarum dedit ecclesiae in elemosinam. Et quia filius ejus Otto tunc cum Henrico Coloniae morabatur, nullumque donum hereditarii juris facere poterat sine ejus consensu, per obsequentes fideles mandavit absentem, ut per fidem debitam patri pro anima sua deliberaret decimam de Fescals et montem Floheri (212). Pridie autem Kalendas Maii apud castrum Dolhem (213) sub Leodio obiit comes Cono (214) (an. 1106, Apr. 30), indeque se petente relatus, sepultus est Dinanum ¹⁵¹ sibi diu loco electo. Qui ante decem annos iturus

VARIÆ LECTIONES.

¹⁵⁰ lege prætenderet. ¹⁵¹ dinan 1.

NOTÆ.

(207) Post Pascha Leodium venit, secundum Ann. Hild.
 (208) Bockenheim.
 (209) Lotharingiæ.
 (210) Visé. ad Mosam, aliquanto supra Leodium.

(211) Cap. 15.
 (212) Feschaux et Flohimont. R
 (213) Dalhem. R.
 (214) Montis acuti.

Hierosolymam cum duce Godefrido, decem uncias A nostri auri, ut prædictum est (215), super Fele acceperat. Ipsum quoque allodium totum cum partibus etiam quæ erant sui juris in Monz et Heis et Cella (216) omnemque familiam ad eam pertinentem ubicumque esset, per manus fidejussorum, scilicet Bovonis W. et Bosonis, post decessum suum beato Huberto perpetuo habendum facta inde legali carta destinaverat. Post cujus exequias Lambertus filius ejus eandem elemosinam a fidejussoribus sibi reditam legaliter ecclesiæ tradidit, præsentibus ibidem fratre suo H. archidiacono patruoque suo H. ecclesiæ beati Lamberti decano (217), multorumque optimatum suorum legitimæ donationis testimonio.

99. (130.) De Monz quidam miles Udo casatus erat, qui mediante Maio cum sciret fratrem quemdam illo advenisse pro censu accipiendo, assumpto nepote suo Thiebaldus furibundus supervenit adhuc in mane quiescenti, et extracto gladio suo fœdum satis facinus de monacho perpetrasset, nisi Thieboldus objecto cubito conatus ferientis sustinisset. Sic fugato fratre censum rapuit; sed non hoc illi diu impune cessit. Nam reversus inde cum apud Ruppem (218) comiti Henrico in prandio ministraret, quasi amens pedem exurendum iniecit cacabo carniolum bullienti adhuc, et ex occasione ejusdem combustionis toto corpore tabefactus et reatum suum publice confessus.....

NOTÆ.

- (215) Cap. 83
(216) *Mont, Heya, Salle. R.*
(217) V. supra ad c. 93.

- (218) *La Roche.* Henricus filius erat Alberti comitis Namucensis.

ORDO RERUM QUÆ IN HOC TOMO CONTINENTUR.

HUGO ABBAS FLAVINIACENSIS.			
CHRONICON.	9	De origine Hunorum.	735
Proœmium.		Historia Longobardorum.	787
NECROLOGIUM.	19	Descriptio actuum Karoli Magni.	845
LIBER PRIMUS.	21	De origine Saxonum.	885
LIBER SECUNDUS.	197	PARS ALTERA.	999
B. WOLPHELMUS ABBAS BRUNSWILLERENSIS PROPE COLONIAM.		Anni 1106—1125.	
Vita B. Wolphelmi.	403	Hierosolomita.	1059
Observationes præviæ.		Ekkehardi Epistola ad Erkembertum.	1061
Prologus.	405	GESTA TREVERORUM.	
Incipit vita.	407	Prolegomena.	1065
OPUSCULUM DE SACRAMENTO ALTARIS.	433	Incipit de origine Gallorum Trebitorum.	1091
VERSUS DE UTROQUE TESTAMENTO.	<i>ibid.</i>	Additamentum et continuatio prima.	1177
EKKEHARDUS URAUGIENSIS.		Gesta Godefridi archiepiscopi.	1227
CHRONICA.	<i>ibid.</i>	APPENDIX MONUMENTORUM TREVERENSIIUM.	
Pertzii præfatio.		Ex translatione sancti Celsi.	1233
V. CL. G. Waitz proœmium.	455	Miracula.	1239
CHRONICON WIRZIBURGENSE.	459	De abbacia Sancti Martini.	1243
EKKEHARDI CHRONICON UNIVERSALE.		Ex miraculis sancti Symeonis.	1245
Epythome (id est abbreviatio) Eusebii de sequenti opere.	497	Ex Vita sancti Agritii.	1247
Excerptum de Vita Alexandri Magni.	563	Vita et passio Conradi archiepiscopi.	1251
De origine Francorum.	715	Ex historia martyrum Treverensium.	1267
Historia Gothorum.	725	Ex miraculis S. Modoaldi.	1273
De Amazonibus.	729	Ex inventione et miraculis S. Mathiæ.	1279
		Gesta Alberonis archiepiscopi. — Gesta metrica, auctore anonymo.	1297
		Gesta Alberonis archiepiscopi, auctore Balderico.	1307
		CHRONICON SANCTI HUBERTI ANDAGINENSIS.	1337

FINIS TOMI CENTESIMI QUINQUAGESIMI QUARTI.